

e-ISSN: 2536-4596

International Journal of Comparative Literature

Sayı / Issue / 17

Yaz / Summer

Yıl / Year: 2024

28.06.2024

e-ISSN: 2536-4596

KARE
Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi
International Journal of Comparative Literature, History and
Philosophy
Sayı / Issue /17
Yaz/ Summer
Yıl / Year: 2024

Yayın Tarihi / Publication Date: 28.06.2024

KARE
Sayı / Issue / 17
Yaz / Summer
Yıl / Year: 2024

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KARE DERGİ: Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi

Sahibi / Publisher
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına
Prof. Dr. Özen TOK Edebiyat Fakültesi Dekanı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Editor-in-Chief:
Prof. Dr. Hasan BAKTIR

Editör Yardımcıları / Associate Editors
Öğrt. Gör. Dr. Ahmet İPŞİRLİ
Dr. Öğr. Üyesi Kenan KOÇAK
Doç. Dr. İnci ARAS

Alan Editörleri/ Field Editors
(Asya Dilleri-Çince,Korece,Arapça,Farsça,İbranice /
Asian Languages-Chinese, Korean, Arabic, Persian, Hebrew)
Prof. Dr. Behzad Ghaderi SOHI
Doç. Dr. Hatice KÖROĞLU TÜRKÖZÜ
Dr. Arş. Gör. Gülhanım TAŞKIRAN
Dr. Öğr. Üyesi Semine İmge AZERTÜRK

(Avrupa Dilleri-İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca /
European Languages-English, German, French, Spanish)
Doç. Dr. İ. Banu AKÇEŞME
Prof. Dr. Bilal GENÇ
Prof. Dr. Funda KIZILER EMER
Dr. Öğr. Üyesi Betül ATEŞÇİ KOÇAK
Dr. Öğretim Görevlisi Oğuz İbrahim DÜNDAR

(Sosyal Bilimler-Tarih, Felsefe Grubu, Edebiyat /
Social Sciences-History, Philosophy, Literature)
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER
Dr. Öğr. Üyesi Evren Erman RUTLİ
<https://dergipark.org.tr/en/pub/kare/board>

Sekreteryas/Secretary
Arş. Gör. Aslı Nur Önem

KARE Dergi uluslararası hakemli bir dergidir.
KARE Journal is a refereed international journal.

Yayın Türü/ Publication Type
Uluslararası Süreli Yayın/ International Periodical

Dergi yılda iki kez yayımlanır (Yaz ve Kış).
The Journal is published biannually (Summer and Winter).

Web adresi/ Web Address: <http://dergipark.gov.tr/kare> <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Yazışma Adresi/ Mailing Address

KARE Dergi Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ahmet El Biruni CaddesiNo:91 Talas/ Kayseri/TÜRKİYE

Dergi'de yayınlanan makaleler, tablolar ve resimlerin hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
The legal responsibility of the articles, tables and pictures published in the Journal belongs to their authors.

Yayın Tarihi / Publication Date: 28.06.2024

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Hasan Baktır Yayın Kurulu Başkanı / ERÜ İngiliz Dili Edebiyatı Bölümü
Doç. Dr. Mustafa Kırcı / Çankaya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Koçak / ERÜ İngiliz Dili Edebiyatı Bölümü
Doç. Dr. Bilal Genç / ERÜ İngiliz Dili Edebiyatı Bölümü
Doç. Dr. Nil Korkut Nayk / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Köroğlu Türközü / ERÜ Kore Dili Edebiyatı Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Evren Erman Rutli / ERÜ Felsefe Bölümü
Dr. Francesco DiBernardo / Benemérita Universidad Autónoma de Puebla
Prof. Dr. Nabil Matar / University of Minnesota
Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. İnci Aras / Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler / ERÜ Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı
Doç. Dr. Joshua Parker / University of Salzburg
Prof. Dr. Michael Jasper / University of Maryland Global Campus
Doç. Dr. Peilin Li / Taiwan National Cheng Chi University
Dr. Jin Won Chung / Dongguk University
Dr. Öğr. Üyesi Verena Laschinger / Universität Erfurt
Doç. Dr. Adelheid Rundholz / Johnson C. Smith University

TAKDİM - INTRODUCTION

Değerli Kare Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi Okurları,

Kare Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi'nin 2024 yılı 17. sayısında altı araştırma makalesi ile karşınızdayız. Öncelikle bu sayıda yayımlanan makalelerin bilimsel süreçlerinin tamamlanmasında hakemlik yaparak desteğini esirgemeyen bilim dünyamızın değerli öğretim üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Gündoğan, Doç. Dr. Mustafa Güllübağ, Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Göçmen, Doç. Dr. Gökhan Şefik Erkurt, Prof. Dr. Ahmet Sarı, Dr. Öğr. Üyesi Betül Kınık, Doç. Dr. Aysel Deregözü, Doç. Dr. Mahmut Akkor, Doç. Dr. Mustafa Çelik, Prof. Dr. Ferit Kılıçkaya, Doç. Dr. Ömer Gökhan Ulum, Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Şentürk, Dr. Öğr. Üyesi Turan Özgür Güngör hocalarımıza ve bu sayımıza kıymetli çalışmalarlarıyla katkı sağlayan yazarlarımız Ali Can Özdoğan, Doç. Dr. Cengiz Kartın, Öğr. Gör. Ayşegül Özasan, Dr. Öğr. Üyesi Berkem Sağlam, Doç. Dr. Jameson Kısmet Bell, Doç. Dr. Senem Üstün Kaya ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Angın ile Doç. Dr. Fesun Koşmak hocalarımıza teşekkür borç biliriz. Yazarlarımızdan Ali Can Özdoğan ve Doç. Dr. Cengiz Kartın, "Türk-İngiliz Münasebetlerinde Balta Limanı Örneği Olarak Mersin-Adana" adlı çalışmalarında Balta Limanı muahedesinin hükümlerini incelemişler ve İngiliz etkisinin Osmanlı Devleti üzerindeki, özellikle de bölgenin ticari bir koloniye dönüşmesindeki etkisini araştırmışlardır. Öğr. Gör. Ayşegül Özasan, "Mustafa Çiftçi'nin Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyetin Sosyo-Linguistik Göstergeleri" adlı toplum dilbilim çalışmasında Mustafa Çiftçi'nin Bozkırda Altmışaltı, Adem'in Kekliği ve Chopin ve Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım adlı kitaplarını incelemiş ve çalışma sonucunda karakterlerin, mesleklerinden öykülerde üstlendikleri rollere kadar toplumsal cinsiyet unsurlarına ne derece yer verildiği göstermiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Berkem Sağlam The Sound of Silence: The Treatment of Spousal Death in Chopin's "The Story of An Hour" and Celal's "Melahat Hanım's Orderly Life" adlı çalışmasında Kate Chopin'in "Bir Saatlik Öykü" (1894) ve Peride Celal'in "Melahat Hanım'ın Düzenli Yaşamı" (1999) öyküleri, dul kalmış iki kadının eşlerin ölmüş olmalarına rağmen eşlerinin üzerinde baskılarının devam edişini evlerin içinde ve dışında yer alan imge ve semboller aracılığıyla ortaya koymaktadır. Doç. Dr. Jameson Kısmet Bell tarafından yazılan "A Dog's Revenge": Comparative Viability of An Early Modern Verbal, Pictorial, And Dramatic Proverb" adlı çalışmada ise araştırmacı Erasmus'un *Adages* (1532), Mathius Holzwardt'in *Emblematum Tyrocinia* (1581) adlı kitabı ve William Shakespeare'in on yedinci yüzyıl draması *Cymbeline*'deki (1611) "Bir köpeğin intikamı" adlı kısa atasözünün unsurlarını karşılaştırarak, bu atasözünün söz eylemlerinin ötesindeki yaşayabilirliğini vurgular. Faust efsanesi hakkındaki "Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği: "Faust" Efsanesi" başlıklı çalışmada Doç. Dr. Senem Üstün Kaya Thomas Mann'ın *Doktor Faustus* (1947) adlı romanında Aydınlanma Çağı sonrası Romantizm dönemini yansıtan Goethe'nin Faust hikâyesinin nasıl modern dönem Almanyasına uyarlandığını gösterir. Bu sayımızdaki son çalışma olan ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Angın ile Doç. Dr. Fesun Koşmak tarafından yazılan "Hüyükteki Nar Ağacı ile Polikuşka'da Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Köylü Sınıfı" adlı çalışmada araştırmacılar Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* ile Tolstoy'un *Polikuşka* adlı eserlerindeki köylü sınıfının toplumsal gerçekçilik bağlamında değerlendirmesini yaparlar. Çok farklı alanlara hitap eden konuların ve metodolojik yaklaşımların yer aldığı Kare Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi'nin 2024 tarihli 17. sayısının Karşılaştırmalı Edebiyat alanındaki araştırmacılara ve öğrencilere faydalı olması ve nice başarılı çalışmalarda buluşmak dileğiyle...

Editör

Türk-İngiliz Münasebetlerinde Balta Limanı Örneği Olarak Mersin-Adana Mersin-Adana as an Example of Balta Port in Turkish- British Relations Treaty Ali Can Özdoğan & Cengiz Kartın	8-23
Mustafa Çiftçi'nin Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyetin Sosyo-Linguistik Göstergeleri Socio-Linguistic Implications of Social Gender in Mustafa Çiftçi's Stories Ayşegül Özaslan	24-34
The Sound of Silence: The Treatment of Spousal Death in Chopin's "The Story of An Hour" and Celal's "Melahat Hanım's Orderly Life" Eşsizliğin Sesi: Kate Chopin'in "Bir Saatlik Öykü" ve Peride Celal'in "Melahat Hanım'ın Düzenli Yaşamı" Öykülerinde Eş Ölümünün İşlenişi Berkem Sağlam	35-44
"A Dog's Revenge": Comparative Viability of an Early Modern Verbal, Pictorial, And Dramatic Proverb "Bir Köpeğin İntikamı": Erken Modern Dönemden Sözel, Resimsel ve Dramatik Bir Atasözünün Karşılaştırmalı Yaşayabilirliği Jameson Kısmet Bell	45-58
Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği: "Faust" Efsanesi A Comparative Analysis in The Context of Literary Sociology: The "Faust" Myth Senem Üstün Kaya	59-70
Hüyükteki Nar Ağacı ile Polikuşka'da Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Köylü Sınıfı Peasant Class in the Context of Social Realism in <i>Hüyükteki Nar Ağacı</i> and <i>Polikuşka</i> Zeynep Angın & Fesun Koşmak	71-80

Research Article / Araştırma Makalesi

Türk-İngiliz Münasebetlerinde Balta Limanı Örneği Olarak Mersin-Adana¹

Mersin-Adana as an Example of Balta Port in Turkish- British Relations Treaty

Ali Can Özdoğan²

Cengiz Kartın³

<https://doi.org/10.38060/kare.1419970>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:15 Ocak 2024

Kabul Tarihi:5 Nisan 2024

Anahtar Kelimeler:

Balta Limanı
Mersin
Adana
İngiltere
Yed-i Vahit

Article Info

Received:15 January 2024

Accepted:5 April 2024

Keywords:

Balta Port
Mersin
Adana
Britain
Monopoly

Citation/atf: Özdoğan, Ali Can ve Cengiz Kartın. "Türk-İngiliz Münasebetlerinde Balta Limanı Örneği Olarak Mersin-Adana," *Kare* sayı: 17 (Haziran 2024): 8-23. <https://doi.org/10.38060/kare.1419970>

Öz: Türk-İngiliz ilişkileri Haçlı Seferlerine kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak Osmanlı döneminde ilişkilerin resmiyet kazanması William Halborne'un 1582 yılında Levant Company'nin temsilcisi olarak İstanbul'a gönderilmesi ve Osmanlı idarecileri tarafından elçi olarak tanınmasıyla başlamıştır. Bu dönemden bu çalışmanın ana konusu olan Balta Limanı Muahedesi'nin imzalanmasına kadar Türk-İngiliz ilişkileri karşılıklı olarak gelişmiştir.

Napolyon Bonapart'ın 18. yüzyılın sonlarında Mısır'ı işgali, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını gün ışığına çıkaran önemli bir olaydır. Osmanlı Devleti, İngilizler ile ilişkisini güçlendirerek Napolyon'un Mısır'dan çıkarılmasında başarılı olsa da, işgal İstanbul ve Kahire arasında gerginliğe neden oldu. Bu dönemde Osmanlı Devleti, çeşitli savaşlara ve iç isyanlara uğraşırken, bu da İngilizler için vergisiz ticaret yapma fırsatı yaratmıştır. Osmanlı yöneticileri, İngilizlerle müzakereler yaptı. Ancak İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Mısır'la olan ilişkilerini istismar ederek, özellikle de yed-vahit yöntemiyle ticari ayrıcalıklar elde etmeyi başardılar. Bu çalışma, muahedenin hükümlerini incelemekte ve İngiliz etkisinin Osmanlı Devleti üzerindeki, özellikle de bölgenin ticari bir koloniye dönüşmesindeki etkisini araştırmaktadır. Bu dönüşümü göstermek için Mersin/Adana örneği kullanılmıştır.

Abstract: Turkish-British relations have a long history dating back to the Crusades. However, the officialisation of the relations during the Ottoman period began in 1582 when William Halborne was sent to Istanbul as the representative of the Levant Company and recognised as an ambassador by the Ottoman administrators. From this period until the signing of the Treaty of Balta Port, which is the main subject of this study, Turkish-British relations developed mutually.

Napoleon Bonaparte's invasion of Egypt in the late 18th century was an important event that brought to light the weakening of the Ottoman Empire. Although the Ottoman Empire succeeded in removing Napoleon from Egypt by strengthening its relations with the British, the invasion caused tension between Istanbul and Cairo. During this period, the Ottoman Empire was engaged in various wars and internal rebellions, which created an opportunity for the British to trade tax-free. The Ottoman rulers held negotiations with the British. However, the British managed to obtain commercial privileges by exploiting the Ottoman State's relations with Egypt, especially through the yed-vahit method. This study analyses the provisions of the treaty and investigates the impact of British influence on the Ottoman Empire, particularly on the transformation of the region into a commercial colony. The case of Mersin/Adana is used to illustrate this transformation.

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SLO-2021-11552 kodu ile desteklenmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alicanozdogann@icloud.com

³ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cengizkartin@gmail.com

Giriş

19. yüzyıl, yaygın olarak Avrupa'nın siyasi ve ekonomik gücünü dünya genelinde konsolide etmesi ile tanınmaktadır. Bunun yalnızca Avrupa üzerinde değil, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında da büyük etkileri olmuştur ve uluslararası ilişkiler ve iktisadi yapı sistemi üzerinde uzun soluklu izler yaratmıştır. Dönemin en kayda değer gelişmelerinden biri, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1838 tarihli Balta Limanı Muahedesi'dir. Bu muahede, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine ve İngiltere'nin ticaret alanındaki küresel hâkimiyetine damgasını vuran mühim bir aşama sayılmaktadır.

19. yüzyılın başlangıcında Osmanlı Devleti hem içeride idarî ve malî bakımdan karşılaştığı önemli güçlüklerle hem de dışarıdan maruz kaldığı baskılarla boğuşmak mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı idaresi, devleti modernleştirebilmek ve Batılı devletlerle yarışabilmek için, başta dış politika olmak üzere birçok alanda reform hayata geçirmiştir.

İngiltere ise, endüstri devrimiyle kazandığı avantaj sayesinde küresel çapta önemli ticaret aktörlerinden birisi haline gelmiştir. Sanayisini besleyecek hammadde ve ürünleri için yeni pazarlara ihtiyaç hisseden İngiltere, rotasını stratejik konumuyla ve sahip olduğu kaynak zenginliğiyle dikkat çeken Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir.

Balta Limanı Muahedesi, Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin karşılıklı ihtiyaçları ve ortak çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik modernleşme yolunda adımlar atmasını ve İngiltere'nin Osmanlı pazarına erişimini kolaylaştırmıştır. Muahedenin temel hükümleri kapsamında, Osmanlı Devleti'nin İngiliz mallarına yönelik uyguladığı gümrük vergilerinin azaltılması ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarında yapacağı ticaret için geniş imkânlar elde etmesi yer almaktadır.

Balta Limanı Muahedesi, İngiltere'nin iktisadi açıdan genişlemesine büyük ölçüde hizmet etmiştir. İngiltere'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu artırmaya ve bölgedeki ticari üstünlüğünü yerleştirmesine de imkân tanımıştır. Dahası, İngiltere'nin küresel ticaret ağının yaygınlaşmasına ve dünya üzerindeki hâkim konumunu sağlamlaştırmasına da katkıda bulunmuştur.

Ticaret muahedesi, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açığının büyümesi açısından bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Düşük gümrük tarifeleri ve ticari kolaylıkların devreye sokulması, Osmanlı iktisadi yapısını değiştirerek yerli üreticilerin İngiltere'den ithal edilen ucuz ürünlerle rekabet etmelerini zorlaştırdı. Bu durum ise Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilerken, birçok yerel işletmenin kapanmasına neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı elitleri ve tüccarları için ticaret alanında kötü tecrübeler neden olmuş ve Osmanlı Devleti içerisinde sosyal dengelerde olumsuz değişimlere sebebiyet vermiştir.

Balta Limanı Muahedesi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu batılılaşma yolundaki paradoksları ortaya çıkarmıştır. Bu, modernizasyon ve dış dünyayla entegrasyon ile geleneksel kalıpların muhafazası ve yurtiçi endüstrinin zayıflatılması arasındaki çatışmayı içermektedir. Söz konusu çelişkiler, Osmanlı Devleti'nin bu dönem politikalarının tanımlayıcı özelliklerinden birini oluşturmuştur. Muahede, Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenadaki konumunun değişimini ve Avrupalı devletlere duyduğu ihtiyacı göstermektedir.

Balta Limanı Muahedesi, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki iktisadi münasebetleri etkilediği gibi aynı zamanda bölgesel ve küresel dengelerin şekillenmesinde de büyük önem taşımıştır. Bu muahede, 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşen uluslararası ticaret ve siyaset tarihinin akışında önemli bir yer tutmaktadır. Balta Limanı Muahedesi, modern dünya tarihi açısından da önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

İlk Osmanlı-İngiliz Münasebetleri ve Balta Limanı'na Giden Sürecin Siyasi Değerlendirmesi

İngiliz Tüccarlar gruplaşarak tehdit unsurlarına karşı kendilerini daha etkili bir koruma altına alabilmek adına XVI. yüzyılda şirketler oluşturup ortak faaliyet göstermenin bireysel olarak ticareti sürdürmekten daha güvenli ve kârlı bir yol olduğunu keşfetmişlerdir. Bunun temel nedeni, o dönemde korsanların tek tek gemilere saldırı düzenlemesini kolaylaştıran resmi donanma teşkilatlarının noksanlığından kaynaklanmaktadır. Şirket biçiminde hareket etmek tüccarlara daha çok kazandırıyor, zira bu surette hem deniz aşırı ülkelerde büyük çapta tesisler kurulabilmekte, hem de İngiliz hükümetinden karşılığında daha geniş ruhsatlar alınabilmekteydi. Tam da bu düşüncenin ürünü olarak büyük "İngiliz İmtiyazlı Şirketler" kurulmuştur. XVI. yüzyılda oluşturulan Moskova, Venedik, Türk, Doğu Hindistan ve Venedik ticaret şirketlerinin tamamına yakını muhakkak surette bu şirketlerin bir ya da daha fazla ortağıyla bağlantılı

çalışmışlardır. Esasen, sonraki şirketlerin pazarlarına götürdükleri ana mal yünlü kumaştı. Dönüşlerinde ise ülkenin rekoltesine bağımlı olarak ipek, pamuk, k rk ya da baharat taşıyorlardı. İngiltere'nin bu kumpanyalardan kazanımları sadece bunlarla sınırlı kalmıyordu. XVI. yüzyılda kurulan ve Uzak Doğu ticaretiyle meşgul olan kumpanyalar aracılığıyla doğunun, XVII. yüzyılda kurulan ve Amerika kıtasının ticaretiyle meşgul olan kumpanyalar marifetiyle de batının h kimi konumuna yükseldi. Bu bölgeler ancak XVIII. yüzyılın sonlarında ticaret pazarları konumundan çıkarak siyasi varlık haline geldiler ama gerçekte denizasını topraklardaki Anglosakson tahakkümünün kökenleri Elizabeth dönemine ve onun kurduğu şirketlerin faaliyetlerine kadar götürülebilir. Şirketlerin yapılanmasında yeknesaklık bulunmuyordu. Temel hatlarıyla şirketler kendi ilerinde ikiye ayrılmaktaydı.  yelerinin şirketin seferlerine kendi masrafları, k rları ve zararları ile d hil olduğu "düzenlenmiş şirketler" ve üyelerinin kaynaklarını bir havuzda toplayarak sefer masraflarını, k rlarını ve zararlarını katkıları oranında b l şt ğ  "anonim şirketler" biçiminde bulunuyordu. Bunlardan birincisi yakın mesafelerdeki ticarete yaygın iken, ikincisi önemli sermaye ve uzun bekleme süreleri gerektiren uzak mesafelerdeki seyahatlerde tercih ediliyordu. Ayrıca, XVI. yüzyılda anonim şirket statüsünde faaliyet yürütmüş olan Türkiye Kumpanyası da tarihsel bakımdan önem kazanmaktadır. Türkiye ve İngiltere arasındaki siyasi ilişkilerin pek yakın olmamasına karşın, İngiliz tüccarlar XVI. yüzyılın başlangıcından beri Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Başlangıçta İtalyan tüccarlar İngilizlerin simsarlığını yapmışlardır. Başta Venedik ve Floransa gibi devletler, Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerinden satın aldıkları ürünleri kendi pazarlarında İngilizlere satmışlardır. İngiliz tüccarların Akdeniz'deki ilk girişimleri, Floransa'nın ticari merkezi olan Pisa'da bir ticaret şirket kurmalarıyla gerçekleşti. Bu bölgedeki ticaret, Floransalıların Mısır ve İstanbul'dan taşıdıkları emtiaya dayanmaktaydı. Üstelik İngilizler, henüz Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olmayan Sakız adası ve Girit gibi bölgelerle de ticari ilişkilerde bulunmuşlardı. Baptista Justiniano adlı Cenevizli bir tüccar, 1513 tarihinde Sakız Adası'nda İngiliz konsolosu sıfatıyla hizmet vermeye başladı. Konsolos olarak rolünün esas itibariyle kendi organizasyonunun ve diğer birçok tüccarın temsilciliği niteliğinde bulunduğunu belirtmek yerinde olur. 1530'dan itibaren bu görevi bizzat İngilizler devralmış olup, bunlardan ilki Dionysius Harris'tir. Yalnız, İngilizlerin henüz tam olarak İstanbul'da varlık gösterememişlerdir. XVI. yüzyılın ortasında kurulmuş olan Moskova Kumpanyasının  yelerinden olan Anthony Jenkinson, Osmanlı Devleti ile direkt olarak ticari ilişkiye başlayan ilk İngiliz tüccar olarak bilinmektedir. 1553 tarihinde Kanun  Sultan Süleyman'dan kendisine Venediklilere ve Fransızlara vergi ödemekten muaf tutan ve ticarete onlarla aynı haklara sahip olduğunu belirten bir ferman verilmiştir. Jenkinson'un çabalarından sonra, onun elde ettiği başarının nasıl tekrarlanabileceğine ilişkin bilgi eksikliği dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yapılan aracısız ticaret faaliyetler durmuştur. Sonuç olarak, yaklaşık yirmi yıl süreyle İngilizler, düzensizlikleri sebebiyle üçüncü bir devletin korumasını aradılar. Bu mutabakat, üçüncü devletin İngiliz kazançlarının belli bir payıyla zenginleşmesiyle sonuçlanmıştır.

1575 tarihinde Sir Edward Osborne ve iş ortağı Richard Staper, durumu değerlendirmeleri ve gelecekte ortaya çıkabilecek zararlı durumu hafifletmek için yapılacak girişimlerin altyapısını hazırlamaları için iki adamlarını karayoluyla İstanbul'a gönderdiler. Adamlarından biri, efendilerinin temsilcisinin gelecekte sıcak bir şekilde karşılanmasını sağlamak için bir buçuk yıl boyunca İstanbul'da kaldı.1 Temmuz 1578'de Sir Edward Osborne ve Richard Staper'ın temsilciliğini üstlenen William Harborne, bir hizmetk r refakatinde İstanbul'a gitmek üzere harekete geçmiştir. Hamburg, Polonya, Efl k ve Buğdan'dan geçerek 28 Ekim 1578'de İstanbul'a ulaşmışlardır. Harborne, temsilciliğini yaptığı ticaret organizasyonu lehine imtiyazlar koparmayı başardığı gibi, Sultan'dan Kraliçe'ye hitaben bir mektup aldı ve bu da III. Murat ile Elizabeth arasındaki önemli yazışmaların kurulmasına yardımcı oldu. Mektupların ilki 15 Mart 1579 tarihlerinde gönderilmiştir. Kraliçe Elizabeth, bugüne kadar yapılan ticaretin aracı ülkelere zenginleşme sağladığını ileri sürüyordu. Eğer Sultan İngiliz tüccarların serbest ticaret yapabilmelerine müsaade verirse, böylece her iki tarafın da bundan kazançlı çıkabileceğini belirtmiştir. Kraliçe, bunun karşılığında Türk tüccarları destekleyeceğine ve Sultan ile sadık bir dostluk sürdüreceğine dair söz vermiştir. Sultan'dan alınan iznin akabinde, gelecek ticareti organize etme görevi İngiltere'ye verilmiştir. 11 Eylül 1581'de Kraliçe tarafından Edward Osborne ve Richard Staper  nc l ğ nde Türk Kumpanyasının oluşturulmasına olanak tanıyan bir talimatname çıkarıldı. Yedi yıllık bir süre zarfında, Osmanlı Sultanı'nın egemenliği dahilindeki tüm ülkelerle ticaret hakkı ve gerekli görüldüğünde bunu düzenleme yetkisi verilmiştir. Eğer bir tüccar söz konusu hakkı iğnerse, gemisine ve mallarına el konulacağı ve hükümdar ile kumpanya arasında taksim edileceği kararlaştırılmıştır. Buna karşılık kumpanya, Türkiye'deki büyükelçilerin, konsolosların ve tercümanların giderlerini üstlenmek ve Türk h k metiyle anlaşmazlıklardan doğabilecek herhangi bir zararı karşılamakla yükümlüydü. Ayrıca Kumpanya, İngiliz hazinesine yıllık 500 sterlin gümrük vergisi sağlayacak miktarda mal tedarik edeceğini garanti etmekteydi. Ek olarak, yola çıkmadan evvel donanma komutanlığının teftişine tabi olmak kaydıyla, gemileri için top ve mühimmat tedarik edebileceklerini de

bildirmişlerdir. Açık denizde korsanlık karşıtı düzenlemeleri ihlal etmenin bütün ruhsat haklarının ellerinden alınmasıyla neticeleneceği hükme bağlanmıştır. Son olarak, yedi senelik bir periyodun tamamlanmasının takiben ilgili tarafların karşılıklı anlaşmasına bağlı olarak imtiyaz fermanı yedi sene daha uzatılabilecektir.

Türk Kumpanyasının elçileri İstanbul'a yerleştikten sonra Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinde temsilcilikler açmaya başlamışlardır. İlk açılan konsolosluklar İskenderiye, Halep ve Cezayir'deydi ve aralarında önemli İzmir konsolosluğunun da yer aldığı pek çok sayıda konsolosluk da daha sonra ilave edilmiştir. Sonuç olarak, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile gerçekleştirdiği ticari faaliyet zamanla gelişip güçlenmeye başlamıştır. ⁴

"Armada" olarak tanınan İspanyol donanması ile İngiltere arasında 1588 tarihinde yapılan deniz savaşında İspanya önemli bir yenilgi yaşadı. Bu savaş sonucunda İngiltere, denizcilik ve donanma açısından önemli bir üstünlüğe kavuşarak dünya arenasında etkili bir oyuncu hâline dönüşmüştür. Bu olay sonucunda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki münasebetler, ortak politikalar doğrultusunda giderek artmıştır. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiler 1699 tarihine kadar dostane bir şekilde seyretmiştir. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler 1620'den 1683'e kadar olan dönemde zirvesini yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1683'teki başarısız Viyana Kuşatmasının akabinde Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik'in teşkil ettiği Kutsal İttifak'a karşı savaşın son bulması için İngiltere aracılık yapmıştır. Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte iki devlet arasında diplomasi açısından bir dönemeç oluşmuştur. Osmanlı Devleti, 1699 tarihinde Kutsal İttifak ile ve bundan bir sene sonra da Rusya ile antlaşma gerçekleştirmiştir. Rus Çarlığı ile yapılan İstanbul Antlaşması, Osmanlı Devleti için mühim toprak kayıplarının gerçekleştiği ciddi bir antlaşmaya vesile olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünün zayıflamasıyla birlikte Rus Çarlığı bölgedeki yükselişini sürdürmeye başlayan yeni bir aktör konumuna yükselmiştir. ⁵

Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasının öncesinde İngiltere, ticari çıkarlarını gözetebilmek için Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir. Ancak antlaşmanın imzalanmasının ardından İngilizlerin yaklaşımında değişim yaşanmıştır. İngiltere, Kutsal İttifak devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Karlofça Antlaşması'nın imzalanabilmesi amacıyla yoğun gayret göstermiştir. Bunun öncelikli nedeni ticari endişeler olurken İngiltere'nin Akdeniz ticaretinde savaş süresince belirgin bir gerileme ve küçülme meydana gelmesidir. ⁶

Rus Çarlığının I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere ulaşmaya dönük hamleleri İngilizleri telaşa sevk ediyordu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus Çarlığının sıcak denizlere açılmaya dair yürüttüğü çalışmalar, İngiltere nezdinde endişe yarattı ve bu doğrultuda İngiltere'nin ana politikası Rusların bu denizlerde ticaret yapmasına mâni olmaya yönelik politikalar izlemek yönünde şekillendi. Özellikle de 1774 Küçük Kaynakça Antlaşması akabinde İngilizlerin rahatsızlığı tepe noktasına ulaşmıştı. İngiltere, Rus Çarlığının özellikle Karadeniz ve Akdeniz'deki deniz ticaret hacmini artırma politikasından oldukça huzursuz olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 1787'de Özi Kalesi'nin düşmesi ise İngiltere'nin Rus aleyhtarı tutumunu iyice su yüzüne çıkarmıştır. ⁷

Fransız İhtilali'nden sonra Napoleon, İngiltere'yi Fransa'nın bölgedeki başlıca rakip gücü sayıyordu. Hedefleri İngilizleri Akdeniz'den, Süveyş bölgesinden ve Kızıldeniz'den temizlemek, İngiliz ticaret mevkilerini ellerinden almak ve egemenliklerine resmen son vererek, Fransa'nın üstünlüğünü tesis etmektir. Fransız hâkimiyetini gerçekleştirmek amacıyla en kısa yol Mısır'ın işgali görülüyordu. 1798 Mart ayında Napoleon, İngilizlere karşı doğudaki Fransız nüfuzunu kuvvetlendirmek için Mısır'a birlik çıkarmakla görevlendirilmişti. Plan, Fransa'yı Akdeniz'de güçlü konuma taşıyacak bir sömürge idaresi kurabilmektir. Osmanlı Devleti, Fransızları Mısır'dan söküp atmaya muktedir olamayınca, Fransa Mısır'ı ele geçirdi. Fransa'nın Mısır'ı işgali, başta İngiltere olmak üzere ittifakların oluşturulmasını kolaylaştırmıştı. Rusya, Akdeniz'deki ilgisinden dolayı Fransa'nın hamlelerinden rahatsızlık duyuyor ve Fransa'ya karşı oluşan ittifak içine giriyordu. ⁸

Bu yeni tehdit, İngiltere ve Osmanlı Devleti'ni birbirine daha da yaklaştırdı. Fransız Devrimi, Rusya'nın pozisyonunu geçici süreliğine etkilemiş ve Fransa'ya karşı İngiltere ile ittifak oluşturmasına sebebiyet sağlamıştır.

⁴ Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* IX, sayı: 1-2 (1951): 4-17. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000953.

⁵ Taha Niyazi Karaca, "Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri," *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1, sayı: 1 (20 Ocak 2020): 14-15.

⁶ Selim Hilmi Özkan, "2. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* sayı: 18 (20 Haziran 2015).

⁷ Karaca, "Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri," 15-16.

⁸ Kamil, Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)," *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 10, sayı: 2 (2008): 153-54.

Mısır'ın işgali nedeniyle Osmanlı Devleti, Rus Çarı'ndan yardım talebinde bulunmak mecburiyetinde kalmıştı. Sultan III Selim, Rus gemilerinin Boğaz'dan geçmelerine ve Büyükdere açıklarında demirlemelerine müsaade etmiştir. Ardından 23 Aralık 1798'de Rus Çarlığı ile bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Benzer biçimde 5 Ocak 1799'da İngiltere ile de bir ittifak antlaşması yapılarak Fransa'ya karşısında yeni bir denge politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreç Yunan bağımsızlık hareketine değin varlığını korumuştur.⁹

Yunanistan tesis edilmiş, Eflak-Boğdan ve Sırbistan ise görünürde Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardır. Ayrıca, Fransa 1830'da Cezayir'i işgal etmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti, düvel-i muazzamanın izlediği siyaset yüzünden elinden koparılan Mora ve Cezayir'in sızısını hâlen yüreğinde taşıırken Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ayaklanmasıyla derinden sarsıldı.¹⁰ 1831-1841 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başına ciddi dertler açan Mehmet Ali Paşa ayaklanması, önceleri bir iç meseleymiş gibi ortaya çıksa da sonradan Avrupalı devletler açısından da önemli bir mesele hüviyeti kazanmıştır.¹¹

Mayıs 1836 tarihinde İngiliz asıllı Churchill, av yasağının olduğu bir zamanda halka açık alanda avlanırken Defterhane Kâtibi Necati Efendi'nin oğlunu sekiz yerinden yirmi kadar saçma ile yaralamıştır. Kadıköy'de meydana gelen bu olay sonrası Üsküdar Karakolu'na götürülen Churchill suçlu bulunarak tutuklanmıştır. Olayı haber alan İngiliz Büyükelçisi Ponsonby, elçilik baş tercümanı Büyük Pizani aracılığıyla Akif Efendi'den Churchill'in salınmasını istemiş, fakat Akif Efendi tarafından kabul edilmemiştir.¹² Bu olay, Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında diplomatik krize sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hem içerde hem de dışarda türlü türlü sıkıntılarla uğraşmasını fırsat bilen İngiltere, bu hadiseyi kendi lehine çevirmiştir.

Osmanlı Devleti, Mısır meselesi konusunda İngiltere'nin kendi aleyhine tavır alacağı hassasiyetiyle Hariciye Nazırı olan Akif Efendi'yi görevinden alıp bir subayını da cezalandırmak suretiyle Churchill sorununun çözümüne ilişkin adım atmak zorunda kalmıştır. Yine, Churchill'e on bin kantar zeytinyağı alabilme ayrıcalığı ve pırlantalı iftihar nişan takdim edilmiştir.¹³ Ayrıca hadise bununla da yeterli kalmayıp Churchill'e Temmuz 1840 tarihinde Ceride-i Havadis gazetesini çıkarması için izin verilmiştir.¹⁴

Churchill hadisesinin halledilmesinin üzerine Osmanlı ve İngiltere siyasi ilişkilerinde iyileşmeler yaşanmış ve sonunda devletin iktisadi nizamını kökten değişime uğratabilecek olan Balta Limanı'nda bir ticaret muahedesi imzalanmıştır.¹⁵

Balta Limanı Muahedesi'nin İktisadi Yönden Değerlendirilmesi

İngiltere'de Sanayi İnkılâbını hazırlayan olaylar Coğrafi Keşiflere kadar götürülmüş olsa da en önemli atılım Victoria döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde makineleşmenin hızla yaygınlaşması işlevsel fabrikaların çoğalmasına sebep olmuştur. Sanayi sektörü özellikle üretim araçlarında hızla gelişmiştir. Bu dönemde İngiliz burjuvazisi güçlenmişti ve 19. yüzyılın önemli bir gücü olarak dikkat çekmiştir. Bastiat bu konu hakkında "*İngiltere'nin önceden 50 sömürgesi vardı bugün ise bir tane kalmıştır. O da dünyanın kendisidir*" diyordu. İngiltere, 19. yüzyılın en güçlü ticari güçlerinden biri olup aynı zamanda dünyadaki en büyük sömürgeci imparatorluk unvanına da sahipti. Bu nedenle, İngiltere maliyesi, sömürgecilik ve deniz ticaretine dayalı bir yapıya sahipti ve bu faaliyetlerin yanı sıra uzmanlaşma ve uluslararası iş bölümü de maliye kalemlerinde önemli bir yer tutuyordu. Tüm bunlar İngiltere'nin ithalat ve ihracat yapmasını kolaylaştıran faktörleri oluşturuyordu.¹⁶ İngiltere, dış ticaret yatırımları ve bunların getirdiği gelişmelerin merkezi olma özelliğine sahipti. Bu özelliği sayesinde ticareti ve özel bunu destekleyen yasaların da çıkartılmasını desteklemiştir.¹⁷ Max Weber'in kalkış olarak nitelendirdiği iktisat hamlesi de bunu içermektedir. Weber'e göre İngiltere'de, sanayinin gelişmesi ve verimliliğin artmaya başlaması, modern bilime önem vererek aydın sınıfının ortaya çıkarmasını

⁹ Karaca, 16.

¹⁰ Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)," *Bellekten* 59, sayı: 226 (1995): 661.

¹¹ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)," *Otam(Ankara)* (1995): 207. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000243.

¹² İpek, "Churchill Vak'ası (1836)," 667-70.

¹³ İpek, 707.

¹⁴ İpek, 711.

¹⁵ İpek, 713.

¹⁶ Michel Beaud, *Histoire du Capitalisme 1500-2010* (İstanbul: Yordam Yayınları, 2015), 131-155.

¹⁷ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1997), 338-340.

beraberinde getirmiştir.¹⁸

Modern sanayi sistemi olarak bilinen buhar makinesiyle üretim, İngiltere'de 18. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı ve sanayi sistemini destekleyerek gelişti. İngiliz savaş gemileri, İngiltere'nin rakiplerini sömürge pazarlarından uzak tutarken, bu pazarları İngiliz ticaretine açmıştır. Güney Amerika sömürgelerinin, İngiltere tarafından ele geçirilmesi, Hindistan'ın aşamalı olarak İngiliz yönetimine girmesi, bu uçsuz bucaksız topraklardaki insanları İngiliz ürünlerine yönlendirmiştir. Böylece, İngiltere evinde uyguladığı koruma sistemini serbest ticaretle tamamladı ve diğer ülkeleri müşteri olmaları için zorladı. Bu iki sistemin birleşimi sayesinde, 1815 savaşları sonrasında İngiltere, dünya ticaretinin varsayılan tekeli koruyarak, önemli sanayi dalları bakımından önde gelen bir ülke haline geldi. Bu tekel, barış yıllarında İngiltere'nin dünya ticaretine daha da yayılıp güçlenmesini beraberinde getirmiştir. İngiltere'nin gerek barış döneminde gerekse savaş dönemlerinde elde ettiği üstünlük her yıl daha da artmış ve tüm olası rakiplerinin arasındaki mesafe hep daha da açılmıştır.

İngiltere için işlenmiş ürünlerin sürekli artan miktarlarının ihracı, sanayinin sürdürülebilirliği açısından hayati bir önem taşıyordu. Ancak, bu durum fark edilmiş olsa da iki engel bu yol üzerinde bulunuyordu: Diğer ülkelerin yasaklayıcı/koruyucu yasaları ve İngiltere'den tahıl ve hammadde ithaline yönelik vergilerdi. Diğer ülkeler İngiltere'ye en çok tarım ürünleri ve hammadde gönderirken, İngiltere'den işlenmiş ürün alıyorlardı. Bu durum, İngiltere'nin tahıl ve hammaddeler üzerindeki koruma vergilerinin yürürlükten kaldırılması talebini doğurmuş ve aynı zamanda yabancı ülkelerin İngiliz tüccarlardan topladıkları ithalat vergilerinin de yürürlükten kaldırılması veya azaltılması talebini doğurmuştur. Gümrük vergileri yürürlükten kaldırıldığında, tahıl ve diğer hammaddeler serbest ticarete kullanılabilir hale gelecekti. Bu durum, İngiltere'yi dünyanın en büyük imalat merkezi haline getirecek ve İngiltere'nin bu hayalinin parolası "serbest ticaret" olacaktı.¹⁹

18. yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nde ticari ve ekonomik yatırımlarını arttırmış ve bu yatırımlarını 1838 senesinde imzalanan Balta Limanı Muahedesi ile düzenlemiştir. Bu muahede ile İngiltere, Osmanlı Devleti'nde siyasi ve ekonomik faaliyetlerine daha geniş bir alan açarak yeni bir biçim ve içerik kazandırmıştır.²⁰

1838 Balta Limanı Muahedesi'nden önce İngiltere ile yapılan ilk gümrük tarifesi Hicri 1209 (1794-1795) senesinde yapılmıştır. Gümrük tarifelerinin yenilenme süresi Osmanlı Devleti'nde 14 yıl olarak kabul edilirdi. Ancak bazen devletlerin itirazları sonucu bu sürede değişiklik yapmak mümkündü. İngiltere elçisi Arbuthnot, diğer devletlere göre fiyatların yüksek olduğu gerekçesiyle 12 Ocak 1806 senesinde gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesini talep etmiş, Osmanlı Devleti de bu talebi yerinde bulmuştur. Böylelikle gümrük tarifesi yenilenmiştir. Bir sonraki gümrük tarifesi 1820 senesinde yenilenmiştir. Fakat bu gümrük tarifesinin süresi 1834 senesinde bitmiş olmasına rağmen İngiltere ile 1838'de gümrük tarifesi yenilenebilmiştir. Sebebi ise İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde iyi kârlar elde etmesi ve Bâb-ı Âli'nin gücünün gümrük vergilerinin azalmasıyla güçsüzleşeceğini görmesidir. İngiltere gümrük tarifesinin yenilenebilmesi için gümrük vergilerinin bir miktar yükseltilmesi karşılığında tekel (yed-i vahit) sisteminin kaldırılması şartını koşmuştur. 1836 senesinde görüşmeler başlamıştır.²¹ Osmanlı Devleti'nden müzakereye katılmak için murahhas²² tayin edilenler; Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Başvekalet Muavini Mustafa Kâni Bey ve Hariciye Nezareti Müsteşarı Mehmed Nuri Bey'dir. İngiltere'nin murahhas olarak tayin ettiği kişi ise Ponsonby'dir.²³ Balta Limanı Muahedesi iki kısımdan oluşmaktadır. I. Kısım (esas) 7 maddeden oluşurken II. kısımdaki (zeyl) hükümler ise 3 maddeden müteşekkildir.

I. Kısımın Birinci Maddesi: Önceden yapılmış olan antlaşmalardaki ayrıcalıklar bundan sonra da korunacaktır. Diğer devletlerin tüccarları ve gemileri için tanınmış veya ileride tanınabilecek haklar, İngiltere tüccarları ve gemileri için de geçerli kabul edilecektir.

I. Kısımın İkinci Maddesi: İngiliz tüccarlar ve hizmetinde bulunanlar Osmanlı Devleti'nin topraklarında işlenen veya

¹⁸ İshak Torun, *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi* (İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2003), 42.

¹⁹ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Serbest Ticaret Sorunu Üzerine*. 1. Baskı. (Ankara: Notabene Yayınları, 2014), 9-25.

²⁰ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 42.

²¹ Mübalat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1850)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 335-38.

²² Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), 817.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Muahede 199.; Name-i Hümayun Defteri, XI, 189-190, hkm. 228

yetiştirilen her türlü malı satın alma ruhsatını elde edeceklerdir. Tek-el (yed-i vahit) usulü kaldırılacaktır. Tezkire isteme usulünden vazgeçilecektir.

I. Kısımın Üçüncü Maddesi: İngiliz tüccarı, Osmanlı tüccarları ile aynı hakka sahip olacaktır.

I. Kısımın Dördüncü Maddesi: İngiliz tüccarlar, aldıkları malları iskeleden gemiye yüklerken %3 gümrük vergisi ödeyecekler ve malı iskelede alırlarsa da yine %3 gümrük vergisi ödeyeceklerdir. Yurt dışına çıkarılacak malı üretim yerinden alınıp iskeleye getirirse âmediyye vergisi olarak %9 ödeyecektir. Eğer âmediyye vergisini ödeyen İngiliz tüccar malı başka bir iskeleye götürecektir.

I. Kısımın Beşinci Maddesi: İngiliz Tüccarların, eskiden İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçecek gemilerine "izn-i sefine" müsaadesi verilirdi ve bu geçiş izninin verilme süresi uzun olabiliyordu. Sözde vakit kaybını önlemek ve sürenin en az düzeye indirilmesi şartını koşan "izn-i sefinelerin süratle verilmesinin temini" istenmiştir.

I. Kısımın Altıncı Maddesi: Muahedenin hükümlerinin "her sınıf halk tarafından tatbik ve riayet olunacağına dairdir." Hükümlerin Osmanlı topraklarında uygulanacağı belirtilmiştir. Fakat muahedede "Avrupa ve Asya kıtalarındaki memleketler" dendiği halde İngiltere, Mısır'ı da için içine katmıştır.

I. Kısımın Yedinci Maddesi: Muahede 7 sene yürürlükte kalacaktır. Taraflar arasında birinin yenilenmesi için başvurusu halinde yeniden düzenlenecektir. Eğer ki taraflar 7 sene 6 ay içerisinde yenilenmesi için bir talepte bulunmaz ise muahede tekrar 7 yıl geçerli olacaktır.

II. Kısımın Birinci Maddesi: İngiliz tüccarlar, mallarını hangi yol²⁴ ve vasıta ile gelirse gelsin Osmanlı Devleti'nin sınırlarına girebilmesi için kıymeti üzerinden %3 gümrük vergilerini ödemeleri gerekmektedir. İngiliz tüccarlar malı iskelede veya sınırlar içinde sattığı takdirde ikinci vergi adıyla %2 gümrük vergisini ödeyeceklerdir.

II. Kısımın İkinci Maddesi: İngiliz tüccarlara, ithal edilen ürünlerin ticaretini de serbestçe yapabilme imkânı tanınmıştır.

II. Kısımın Üçüncü Maddesi: İngiliz tüccarlarına ait gemiler, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçerken aktarma yapabilecek ya da ürünler karaya çıkarılıp tekrar yüklenebilecektir. Böyle bir durum söz konusu olursa hisse ya da vergi talep edilmeyecektir. İngiliz tüccarının elinde mal kalırsa ve başka bir devlete gönderecek olunursa %3 gümrük vergisinden başka bir vergi ödenmeyecektir.

Balta Limanı'nda imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Muahedesi, 8 Ekim 1838 senesinde İngiltere Kraliçesi Victoria tarafından onaylanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Sultanı II. Mahmud tarafından da bir ay sonra yani Kasım 1838'de onaylanmıştır.²⁵

Bu muahede, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki ticaretini serbest bırakırken, Osmanlı Devleti'ni İngiltere'ye açık bir pazar haline getirmiştir. Muahede sayesinde, İngiltere, Osmanlı Devleti'nde istediği malları satabilecek ve istediği yerel ürünleri satın alabilecekti. Bu anlaşmanın sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, giderek Avrupa'nın endüstriyel devletlerine teslim olmuştur. Bu değişim politik rejimi de kapitülasyonlara bağımlı hale getirmiştir. Bu anlaşmanın sonuçları, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına ve güç kaybetmesine de neden olmuştur.²⁶ Öncesinde uygulanan yed-i vahit olarak adlandırılan tekel sisteminde, devlet bir malın dış ticaretini, özellikle de ihracatını, bir özel kişinin tekeline bırakıyordu. Ayrıca, belirli hammaddelerin veya gıda maddelerinin darlığının çekildiği yıllarda, malların ihracatını yasaklayabiliyordu. Olağanüstü dönemlerinde, hazineye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete yüksek vergiler uygulanabiliyordu. Balta Limanı Muahedesi ile, bu yed-i vahit düzeni kaldırılmış ve devlet olağanüstü vergiler ya da sınırlamalardan vazgeçmiştir. Böylelikle devlet, ekonominin çıkmaza girdiği zor günlerde önemli bir gümrük varidat kaynağını kaybediyordu. Bu muahede iç ticareti oldukça etkilediği kadar dış ticareti de etkisi altına alıyordu. Osmanlı Devleti, İngiltere ile birlikte kendi gümrük vergilerini belirlemeyi bir nizam olarak kabul ediyor ve bu sebeple bağımsız bir dış ticaret politikası gütmeye başladığından da vazgeçiyordu.²⁷

²⁴ Balta Limanı Muahedesinin İngilizce nüshasında "overland" (karadan) ibaresi kullanılmıştır. Sir Henry L. Bulwer, 19 Ağustos 1838 senesinde bu durumu İngiliz Ticaret Nezareti'ne rapor ederek bildirmiştir. (TNA, FO 78/332, 19 Ağustos 1838) 26 Eylül 1838 senesinde muahedeye "overland or by sea" olarak düzeltilmiştir. (TNA, FO, 78/ 350 26 Eylül 1838)

²⁵ Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)*, 135-147.

²⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma* (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2006), 143-145.

²⁷ Şevket Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 161-166.

Tarihçi İssawi'nin "Türkiye Ekonomik Tarihi" kitabında, 1838 Balta Limanı Muahedesi'nin sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin ticaret rejiminin "dünyadaki en serbest rejimlerden biri" olduğunu dile getirmektedir.²⁸ Fakat unutulmaması gereken hususlar vardır. Osmanlı Devleti'ni İngiltere ile ticaret muahedesi yapmaya zorlayan şartlar da olmuştur. 1790 ve 1815 seneleri arasında meydana gelen harplerin tamiri oldukça zor olmuştur. Ayrıca Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesi, 1827-1828 Osmanlı-Rus Savaşı, 1821 Mora ayaklanmasının başlaması ve sonrası Akdeniz'in özellikle Ege bölgesinde Osmanlı Devleti'nin ticaret yapamaması (Rum izbandid ve keltler yüzünden), Navarin Faciası, Yunanlıların bağımsızlığını ilan etmeleri ve arkasına patlak veren Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyan ederek Suriye ve İç Anadolu bölgesinde Eskişehir'e kadar gelmesi gibi etkenler de sebep olmuştur.²⁹ İlber Ortaylı'ya göre Balta Limanı Muahedesi "bilgisizlikten değil, imkansızlıktan" yapılmıştır.³⁰ Osmanlı Devleti'ne Balta Limanı Muahedesi'ni imzalatmak İngiltere için oldukça zor olmuştur. İki sene süren görüşmeler sonucunda hem ekonomik hem de politik mecburiyetler sonucunda imzalanmıştır.³¹

Muahede Sonrası Satılması Yasaklı Maddelerin İngiltere Konsolosları Tarafından Provoke Edilmesi: Mersin ve Adana Örneği

Osmanlı Devleti, Adana ve Tarsus bölgelerinde enfiye³², barut, kurşun ve saçma gibi maddelerin ticaretinin yapılmasını yasaklamıştır.³³ Adana Muhassılı ve Zaptiye Kaymakamı tarafından verilen emrin yerine getirilmesi için Hacı Mehmet Ağa, Şakir Bey, Tüfenkçibaşı ve Mirici gibi kişiler İngiltere tüccarlarının mağazalarına gönderilerek, orada bulunan enfiye, barut, saçma ve kurşun gibi ürünler toplatılmıştır. Bu durum İngiltere Devleti'ne saygısızlık olarak yorumlanmış ve protesto edilmiştir.³⁴ İngiliz Konsoloslar, mağazalardan alınan ürünlerin değerlerinin faizi ile ödenmesi istemişlerdir.³⁵ Tarsus'un zaptiye memuru El-Hac Nabi Bey ise kendisinin ve bu işin içinde olan yerel yöneticilerin sadece kanunu uyguladıklarını ve kanuna karşı gelmeyeceklerini söylemiştir. Maliye Müdürü ve Kaymakam tarafından enfiye, saçma ve kurşunun kimseye bir dirhem sattırılmaması ve bu konuda özenli davranılması yönünde talimat almıştır.³⁶ 5 Kasım 1843'de El-Hac Nabi Bey tarafından yazılan mektupta İngiliz tüccarların istedikleri yerden alım satım yapmakta özgür olduklarını fakat Balta Limanı Muahedesi'nde yasaklı maddelere yer verilmediğini bu yüzden de enfiye, barut, kurşun ve saçmanın ticaretinin yapılmasının hem muahedeye aykırı olduğunu hem de Osmanlı Devleti'nin kanunlarına aykırı olduğunu dile getirmiştir.³⁷

20 Mart 1844 Salı günü, Tarsus Kaymakamı Mustafa Ağa'nın emri ile Tarsus'a tellallar çağrılmıştır. Tellallara "Burada Iraklı bulunacak olur ya da bulunan Iraklı şarap işinde ise o kimsenin bilgisi olsun ki beş yüz vurma verilip memleketten defedilecektir" emrini söylemelerini tembihlenerek, Tarsus ahalisine duyurulması için görevlendirilmiştir.³⁸ Fakat bundan on gün önce yani 10 Mart 1844'te Adana Valisi Süleyman Paşa'ya İngiltere konsolosu tarafından gönderilen mektupta Irak bölgesinden gelen şarap ve emsallerinin iltizama vermelerinin muahedeye aykırı olacağı söylenmiştir.³⁹ Süleyman Paşa, 22 Mart 1844'te göndermiş olduğu mektupta İngiltere konsolosuna aslında bu durumun şartlara aykırı olmadığını, bunun kanun olduğunu ve kendi tüccarlarının yaptığı ticarete usulsüzlükler olduğunu söylemiştir. Osmanlı Devleti'nde alkollü ürünlerin satışı yasaktı. Bunlar sadece iltizamlar tarafından gerçekleştirilirdi. Bu şarap ve emsallerinden sorumlu olan Dimitri adındaki kişiye iltizam verilmiştir. Varidat defterinde böyle kayıtlıdır. İngiliz tüccarları mallarını toptan satmaları icap ederken perakende satmaya kalkmışlardır dolayısıyla bu durum muahedenin şartlarına aykırılık teşkil ediyordu. Irak bölgesinde kaçak

²⁸ Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914* (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 76.

²⁹ Hali İnalçık ve Donald Quataert, ed. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*. C. 2. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006), 2:943-946.

³⁰ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. 49. Baskı. (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 84.

³¹ Seyfettin Gürsel, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 689.

³² Enfiye tütün, yüksek nikotin içeriğine sahip, bergamot, karanfil, tarçın ve karbonatın karıştırılarak elde edilen, burun deliklerine doldurularak kullanılan bir tütün ürünüdür. Bu isim, el bileği ve parmak arasına yerleştirildiğinden alınmıştır. Zeynep Taşdemir, "Tütün Ürünleri," *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi* sayı: 4 (2016): 27-31.

³³ TNA (The National Archives: İngiliz ulusal Arşivi), FO (Foreign Office: Dışişleri Bakanlığı) 195 / 205, 18 Ekim 1842 (Fi 13 Ramazan Sene 12[58])

³⁴ TNA, FO 195 / 205, 7 Nisan 1843 (Fi 7 Rebiü'l-evvel Sene 12[59]), (No:1 El-Hac Nabi Bey'e gönderilen protesto mektubudur.)

³⁵ TNA, FO 195 / 205, 7 Nisan 1843 (Fi 7 Rebiü'l-evvel Sene 12[59]), No: 2

³⁶ TNA, FO 195 / 205, 31 Ekim 1843 (Fi 7 Şevval Sene 12[59])

³⁷ TNA, FO 195 / 205, 5 Kasım 1843 (Fi 12 Şevval Sene 12[59])

³⁸ TNA, FO 195 / 205, 21 Mart 1844 (Fi 1 Rebiü'l-evvel Sene 12[60]), No: 2

³⁹ TNA, FO 195 / 205, 10 Mart 1844 (Fi 19 Safer Sene 12[60]), No: 1

ürettilip getirilen şarap ve emsalleri varidat olarak defterlere yazılmadığı için hazineye de zarar vermektedir.⁴⁰

25 Mart 1844 Cumartesi günü, Tarsus/Kıbrıslı Mahallesi'nde Dimitri ve emrinde çalışan birkaç tüfekçi mağazaları gezerek şarap teftişi yapmıştır.⁴¹ Tüccar Dimitri, Tarsus'ta zecriye defterine kayıtlıdır.⁴² Tüccarın tam ismi ise Dimitri Sarsok'tur.⁴³ Tarsus'ta buna benzer başka bir olay daha yaşanmıştır. 25 Mart 1844 Cumartesi günü Tarsus Kaymakamı Mustafa Ağa ve meclis tarafından yine tellallar çağrılmış ve satışı yasak olan tuz için "Kimse tuz alıp satmasın, sabuncu, bakkal ve başka kimseler ve esnaf tuz yasağına karışmasınlar. Eğer bu suçlular yakalanırsa cezası boynuna işkence takıp, eşek üzerine bindirilip, Tarsus'un içinde baştan aşağı gezdirildikten sonra beş yüz kırbaç olacaktır. Sonra ise suçlunun ayağına zincir takılıp 5 ay boyunca çarşı pazarı süpürüp, ben cezaya layığım diyerek bağıracaktır." görevli bu duyurunun Sultaniye'den başlayarak tüm Tarsus içinde söylemeleri için görevlendirilmiştir. Bu olay üzerine 25 Mart 1844'te İngiliz konsolosunun durumu protesto ederek Adana Valisi Süleyman Paşa'ya ve meclis-i şuraya bir açık mektup göndermiştir. Konsolosun mektubunda "bu işin İngiliz tüccarların zarar etmeleri için tasarlandığı, Tarsus kaymakamının ve meclis-i şuranın içerde ve dışarda zorba olarak adlandırıldığı, İngiliz tüccarların başına bir şey gelirse bunun sorumlularının kaymakam ve meclis olacağı, gerek zaptiyeden gerek başka birileri tarafından İngiliz tüccarlarının işine bir miktar zarar, ziyan ve benzeri olmasa dahi sitem ve rencide bile olacak olurlarsa cevabını siz verirsiniz" diyecek kadar ileri gitmiştir.⁴⁴ Konsolos 4 Nisan 1844 tarihinde gönderdiği ikinci mektubunda ise Tüccar Dimitri'nin cezalandırılmasını istemiştir. 8 Nisan 1844 tarihinde Süleyman Paşa tarafından gönderilen mektupta durum şu şekilde özetlenmiştir. İngiliz tüccarların satacakları mallara mâni olmadıklarını fakat satışının kanunen yasak olan malları satamayacaklarını, Tüccar Dimitri ile ilgili mahkemenin oluşturulduğunu fakat karar verme yetkisinin kendisine ait olmayıp Kadı Efendi'ye ait olduğunu, tüccarların ticareti hakkaniyet doğrultusunda yürütmelerini ve Balta Limanı Muahedesi'ne sadık kalmalarını rica etmiştir.⁴⁵

4 Kasım 1844 Pazartesi günü Adana'da elçi vekili Hoca Naum Hekim'in tuzuna Tüfenkçibaşı ve emrindeki bazı tüfenkçiler tarafından kıymeti 5 parden hesaplanarak malına el konmuştur. Konsolos, Süleyman Paşa'ya mektup göndermiş ve daha önce bu konu hakkında bilgi verilmediğini, tuza el konma işinin zorla yapıldığını, Hoca Naum Hekim'in bu işten zarar ettiğini, bu tuzun kısa zamanda teslim edilmesini istemiştir.⁴⁶ 22 Kasım 1844'te Konsolos, Süleyman Paşa'ya tehditkâr bir mektup göndermiştir. "Naum'un tuzunu derhal vereceksiniz ve kıymetinin 75 parden vereceksiniz eğer ki malı teslim etmezseniz bizzat gelip kendim alacağım" gibi hayli cüretkâr ifadeler kullandıktan sonra Hoca Klebarton ve Hoca Konstantin Lapyar'ın gemilerinin karaya ayak bastırılmadığını, bunu da Tarsus kaymakamının emri ile olduğunu iddia etmiştir.⁴⁷ 24 Kasım 1844 Pazar günü Süleyman Paşa, Naum'un tuzuna devletin kanunları gereğince el konulduğunu ve tuzun tek elden idare edilerek satılabileceği, Naum Efendi'nin tuzu perakende satışının yapmasının yasak olduğunu, tuzun Tüccar Nikola'ya toptan satılması gerektiğini aksi halde kantar ile parça parça satarsa yasalara da aykırı olacağını ve tuzu iskeleye göndereceğini ifade etmiştir.⁴⁸ Süleyman Paşa'nın 30 Kasım 1844'te gönderdiği mektuba göre gemiyle gelen tuzun kantarla ölçülüp satılması günün meri kurallarına göre yasaktı. Mal perakende verilecek olursa bu tüccarlık değil esnaflık vazifesine girmektedir. Tuz maddesi büyük gelirler olduğundan toptan alım-satım yapılmaktaydı. Malın toptan satışı yapılmazsa son bölgeye götürülerek satma işlemi Osmanlı memurlarının gözetiminde yapılmalı ve varidat defterine kaydedilmeliydi. Bu durum İngiliz tüccarlarına birçok kez bildirilmiştir. Ticaret, güven ve barış içinde yapılacaksa kanunlara uyulmalı ve ticaret bu usuller üzerinden icra edilmeliydi. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde pek çok ülkeden konsolos ve tüccar bulunmaktadır fakat İngilizler kadar usullere aykırı hal ve hareket ederek meşhur olanları görmek pek mümkün değildir.⁴⁹

Klebarton ve Konstantin Lapyar'ın gemilerinin karaya ayak bastırılmadığı meselesine gelinecek olursa, 29 Kasım 1844'te yazılan rapordan neden gemiden malların indirilmesine zorluk çıkarılmasının sebebi görülecektir. Aslında gemi, Mora Adası halkından olan Osmanlı Devleti vatandaşı Reis Mehmed Ebu Ali (Reis Mehmed Dai) isimli kişidir.

⁴⁰ TNA, FO 195 / 205, 22 Mart 1844 (Fi 2 Rebiü'l-evvel Sene 12[60]), No: 3

⁴¹ TNA, FO 195 / 205, 26 Mart 1844 (Fi 6 Rebiü'l-evvel 12[60]), No: 5

⁴² TNA, FO 195 / 205, 26 Nisan 1844 (Fi 7 Rebiü'l-ahir Sene 12[60])

⁴³ TNA, FO 195 / 205, 25 Nisan 1844 (Fi 6 Rebiü'l-ahir Sene 12[60])

⁴⁴ TNA, FO 195 / 205, 25 Mart 1844 (Fi 5 Rebiü'l-evvel Sene 12[60]) No: 1

⁴⁵ TNA, FO 195 / 205, 8 Nisan 1844 (Fi 19 Rebiü'l-evvel Sene 12[60])

⁴⁶ TNA, FO 195 / 205, 17 Kasım 1844 (Fi 6 Zi'l-kade 12[60])

⁴⁷ TNA, FO 195 / 205, 22 Kasım 1844 (Fi 11 Zi'l-kade 12[60])

⁴⁸ TNA, FO 195 / 205, 24 Kasım 1844 (Fi 13 Zi'l-kade 12[60])

⁴⁹ TNA, FO 195 / 205, 30 Kasım 1844 (Fi 19 Zi'l-kade sene 12[60])

Reis Mehmed Dai, Simon Pedani isimli aracıyla Klebarton ve Konstantin Lapyar ile anlaşarak serbest ticaretten faydalanmak istemiştir.⁵⁰ Yani yapılmak istenen husus, günün kanun hükümlerine aykırıdır ve hukuksuzdur.

9 Mayıs 1847 Pazar günü Tarsus Kaymakamı Yakup Ağa, İngiliz tüccarların terazi, endaze ve arşın tutmak gibi Osmanlı vatandaşlarına özgün olan ölçüm birimlerini kullanmamaları ve barut, kurşun ve saçma gibi harp malzemelerinin satışının yasak olduğunu bunların sadece devlet tarafından yürütülebileceğini aktarmıştır. Harp malzemelerine talep olmadığı zaman ise devlete ait emanette muhafaza edildiğini belirtmiştir.⁵¹ Kaymakam Yakup Ağa, Balta Limanı Muahedesi'nden sonra Hariciye Nezareti Müsteşarı Mehmet Nuri Bey'in yasaların şüpheye yer bırakmayacak derecede açık olduğunu İngiltere Elçisi Ponsonby'e söylediğini ve kendisinin de aynı görüşte olduğunu bu sebeple katiyen bunların satışının yapılmaması konusunu İngiltere'nin Kayseri konsolosu Henry Suter'a yazarak kendisini uyarmıştır.⁵²

Görüldüğü gibi İngiliz konsololar ve tüccarlar, her fırsatta Balta Limanı Muahedesi'nin ikinci ve üçüncü maddelerinden kendilerine pay çıkararak istediği gibi alım satım yapabilmelerinin serbest olduğunu dile getirmişlerdir. Nassau William Senior, Osmanlı Devleti'nin Balta Limanı Muahedesi'nden sonra İngiltere'ye serbest ticaret hakkı verdiğini fakat bunu malın toptan satış için verdiğini belirtmiştir.⁵³ Balta Limanı Muahedesi sonrası Osmanlı Devleti'nde ticaret yapan Avrupalılar ve özellikle İngiliz tüccarlar şartlara aykırı birçok girişimde bulunmuşlardır. Getirdikleri malları toptan satmaları gerekirken bunu perakende olarak satıp tüccarlık görevlerinden vazgeçerek esnaflık görevine başlıyorlardı. Bu durum hem Osmanlı Devleti için kötü bir gidişat oluşturuyor hem de yerli esnafın durumunun ağırlaşmasına sebep oluyordu. Osmanlı Devleti'nin dar boğaza girdiği bu dönemlerde İngiliz tüccarlar devlete bir yük daha getiriyorlardı. Kaçak yapılan ticaret ve perakende satış gelir olarak kaydedilemiyor buna mukabil satışının sadece devlet tarafından yapılan ürünleri (yed-i vahit) de alarak ekonomiyi iyice çıkmaza sokuyorlardı. Bu durum devletin yarasına tuz basacak bir hal alıyordu.

Avrupalı tüccarların, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim vatandaşlar ile ticari ilişkiler kurması Müslüman esnafın ticaretini sekteye uğratmıştır. Avrupalı tüccarların, yerli esnaflığa el atmaya başlaması sadece yabancı tabiiyetine giren Osmanlı ahalisi ile sınırlı kalmamıştır. Ayrıca, esnaf teşkilatının rahatsızlığının nedenlerinin sadece meslekten yetişmeyen yabancıların meslek kadrolarını doldurmalarıyla sınırlı olmadığını ve bunun yanı sıra mali sistemle birlikte para ayarının bozulmasından ve fiyat hareketlerinden dolayı yaşadıkları zorlukların sebebinin de oluşturmuştur.

Yabancıların esnaflık faaliyetleri arasında meyhanecilik de bulunmaktaydı. Ayrıca, Müslüman çoğunluğun yaşadığı Osmanlı ülkesinde bazı yerlerde içki satılması halkı da rahatsız etmiştir. Rum tüccarlar, Irak ve Suriye bölgesinde yerleşmiş ve kiraladıkları hanelerde kaçak içki üretimi yapmışlardır. Osmanlı esnaflığına sızmış Avrupalı tüccarların, özellikle meyhane ve enfiye işine girmeleri de ayrı bir sıkıntı konusu olmuştur.⁵⁴ Böylelikle Balta Limanı Muahedesi ile yapılan ticaret muahedesi sayesinde Avrupalı tüccarlar, Doğu Akdeniz'de ve Osmanlı Devleti'nin üzerinde egemenlik kurma vasıtalarından biri haline gelmiş Osmanlı Devleti'nin kendi dış ticaretini denetleme ve bu ticaretten vergi alma yetkisi azalmıştır. Aynı zamanda devletin önemli miktarda gelir kaybına neden olmuş ve mal akışını denetleme zorluğu ile karşı karşıya kalınmıştır. Ayrıca, sadece ticaretin sadece yabancı ticaret ile sınırlı olması düşüncesi varken, uygulamada İngiliz tüccarları ve İngiltere koruması altındaki gayrimüslimler tarafından dükkanlar açma hakkı gibi geniş kapsamlı hakların kullanılmasına izin verilmiştir.⁵⁵ Müslümanlardan ve Türklerden toprakla uğraşanlar ürünlerini; Rum, Ermeni ve bazen de Yahudi tüccarlara ya da onların sahip olduğu büyük çiftliklere satarlardı. Bu sistem içerisinde tarım ürünlerinin fiyatları düşük ancak araçların ve tüccarların karları büyüktü. Gayrimüslim tüccarların çoğu, konsolosluklar kanalıyla İngiliz vatandaşlığına geçer ve böylece aşırı kâr hakkı elde ederlerdi. Bu durum, Türkler ve diğer Müslümanların ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesine ve tüccarların karlarının artmasına

⁵⁰ Bu olaya dair bilgiler Re'is Mehmed Ebu Ali'nin bizzat konsolosa mektup göndermesi ile elde edilmiştir. Gemiye dair ayrıntılı bilgi gemi de yasaklı madde olan tuz yüklüdür, gemi de on beş kişi vardır ve gümrük vergisi olarak on beş bin kuruş vergisi çıkmıştır. TNA, FO 195 / 205, 29 Kasım 1844 (Fi 18 Zi'l-kade 12[60])

⁵¹ TNA, FO 195 / 280, 9 Mayıs 1847 (Fi 23 Cemaziye'l-evvel 12[63])

⁵² TNA, FO 195 / 280, 8 Haziran 1847 (Fi 23 Cemaziye'l-ahir Sene 12[63])

⁵³ Kütükoğlu, 193-202.

⁵⁴ Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Ecnebilerin Esnaflığı Meselesi (1838-1861)," *History Studies International Journal of History* 9, sayı: 3 (2017): 141-164.

⁵⁵ Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and The World Economy-The Nineteenth Century*, çev. Kudret Emiroğlu. 1. Baskı. (İstanbul: Belge Yayınları, 1993), 51.

neden olmuştur.⁵⁶

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin gümrük oranlarını azaltmaya ikna etmek için çeşitli gerekçeler ileri sürmüştür. Bu gerekçelerden en ilginç anlaşılanın yürürlüğe girmesi halinde Osmanlı Devleti'nin bu durumda herhangi bir bütçe gideri ya da azalması ile karşılaşmayacağı iddiasıdır. İngilizlere göre vergi oranlarındaki yüksek oranlar tarım üretimini ve ticaret hacmini olumsuz etkiliyordu. Onlara göre serbest ticaret düzenine geçildiğinde üretimin ve ticaretin artacağı muhakkaktı bu nedenle, vergi gelirlerinde herhangi bir azalma mümkün değildi.⁵⁷

Balta Limanı Muahedesi öncesinde Osmanlı devlet adamlarını etkileyen fikirler olduğu gibi etkilenmelerine sebep olan bazı kişiler de vardı. Osmanlı devlet adamlarının fikirlerini etkileyen Ricardo ve Adam Smith gibi iktisatçıların yanında İngiliz konsolosları ve Avrupa'ya eğitime giden Türkler de önemli roller üstlenmişlerdi. 1830-1837 seneleri arasında Osmanlı Devleti'nde İngiliz konsoloslukunda başkatip olarak görev yapan David Urquhart, serbest ticaretin Osmanlı Devleti'nde uygulanabileceğini ve bunun için Osmanlı'nın ideal bir ülke olduğunu dile getiriyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanı olan Palmerstone'ın amacı Çarlık Rusya'sına karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktı. Palmerstone, liberal muhafazakâr bir görüşe sahipti. Düşüncesini etkileyen kişi ise Burke olmuştur. Palmerstone'un Osmanlı Devleti için düşünceleri; ekonomik gelişmeyi ilerletecek yeniliklerin yapılması ve yönetsel yeniliklerin yapılmasıydı. Palmerstone'un Osmanlı Devleti için görüşü merkantilizme yakınken, Urquhart'ın fikri ise tam zıttı idi. Devlet adamlarını etkileyen bir başka fikir ise Sadık Rıfat Paşa'nın fikirleriydi. Sadık Rıfat Paşa, Avusturya'ya 1837 senesinde elçi tayin edilmişti. Kendisi Osmanlı Devleti'ne "kameralizm" fikrini getiren ilk kişi olmuştur.⁵⁸

Gerek İngilizler gerekse bazı Osmanlı bürokratlarının kabulleri işe şekillenen anlaşmaya benzer şekilde diğer Avrupa ülkeleri ile de çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve böylece Osmanlı Devleti, bir serbest ticaret bölgesi haline getirilmiştir. Bu anlaşmalar, İngiltere'nin Çin'e dayattığı Nanking Anlaşması gibi savaş sonrasında imzalanmamış olmasına rağmen, Çin'deki ayrıcalıklardan daha geniş kapsamlı hakları ihtiva ediyordu.⁵⁹ Ayrıca anlaşma ile İngiltere endüstri kapitalizmine ve likiditenin menfaatine uygun olarak dış ticarete açılmasının hukuksal normlarının temeli de Osmanlı topraklarında atılmıştır.⁶⁰ Osmanlı Devleti zamanla gümrük vergi sistemini değiştiremez veya yeni vergiler koyamaz duruma gelmiştir.⁶¹

Sonuç

Tarihi Haçlı Seferlerine değin giden Türk-İngiliz münasebetlerinde Levant Company Şirketinin bir temsilcisi konumunda olan William Halborne'un 1582 tarihinde İstanbul'a büyükelçi olarak atanması ile başlayan süreç 19. yüzyılın ilk yarısına değin mütekabiliyet esası gözetilerek ciddi sorunlar olmaksızın yürütülmüştür.

Napolyon'un 1798 tarihinde Mısır'ı ele geçirmesi ile başlayan süreç, Osmanlı Devleti'nin zayıflığının ortaya çıktığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Söz konusu işgal girişiminden çok kısa bir süre sonra ciddi bir sorun kaynağı olarak ortaya çıkan Mehmet Ali Paşa isyanı ve Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıkları İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne bakışını köklü olarak değiştirmiştir. Bu bakış değişikliğinin bir sonucu olarak Balta Limanı Anlaşmasının imzalanmasından bir müddet evvel dış ticarete vergi ödememeye başlayan İngiliz tüccarların bu durumu Osmanlı Devlet idarecileri için ciddi bir soruna dönüşmüştür.

Aslında devlet idarecileri, Balta Limanı Anlaşmasına giden süreçte devletin İngilizlerden alacağını tahsil etme yollarını denemişler ancak hiçbir netice alamamışlardır. Söz konusu alacakların bir tahsil yolu olarak ise İngilizlerle müzakere yolu denenmiştir. Bu süreci iyi yönetemeyen devlet idarecileri Balta Limanı anlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır. Anlaşmanın imzalanması ile birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kapitalizmi ile bütünleşmesine

⁵⁶ Karpat, 192-194.

⁵⁷ Gürsel, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması", 688-690.

⁵⁸ Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 618-624.

⁵⁹ 1842 senesinde imzalanan Nanking Antlaşması sonucu Çin, İngiltere'nin ticari güdümüne girmiş ve ithal mallara %5 gümrük vergisi uygulanmıştır. Ayrıca, Hong Kong bölgesi de İngiltere'ye bırakılmıştır. Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 642-651.

⁶⁰ Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", 653-655.

⁶¹ Jacques Thobie, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 727-725.

yönelik ilk adımını atmış; tüm tekellerin kaldırılmasını, İngiliz tüccarlarının Osmanlı mallarını satın alma ve ihraç etme hakkına sahip olmalarını temin etmiş ve ithalat vergisinden muaf tutulmalarını sağlamıştır.

Anlaşmanın içeriği dikkatli bir şekilde incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin gümrük vergilerini düşük düzeyde tuttuğu, yerli sanayiye koruma noktasında önlemi ihmal ettiği ve gümrük duvarlarını yükseltme imkânını da kendi eli ile İngilizlere teslim ettiği anlaşılmaktadır. İngiliz tüccarlar, Osmanlı Devleti'ni sağlam bir kazanç aracı olarak görmüşlerdir. Çalışmada ele alındığı üzere Mersin ve Adana'da yerel idareciler her ne kadar çeşitli direnç unsurlarını sahaya sürmek istemişlerse de İngiliz konsolos ve yetkililer buna fırsat tanımamışlardır.

Balta Limanı Muahedesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve ticari yapısında dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. Muahede, serbest ticaretin kapılarını ardına kadar açarken, Osmanlı Devleti'nin kendi ekonomik çıkarlarını koruma yeteneğini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Muahede öncesi dönemde Osmanlı Devleti, ithalatı sınırlandırarak yerli sanayiye koruma politikalarına sahipti. Ancak muahede ile birlikte Osmanlı ekonomisi serbest ticarete açıldı. İngiliz tüccarlar ve konsoloslar, Balta Limanı Muahedesi'ni kendi çıkarlarına göre yorumlamışlardır. Malları toptan satmaları gerekirken perakende satış yaparak esnafılık işine de girmişlerdir. Bu, özellikle tekstil sanayi olmak üzere birçok sektörde yerli üretimin zarar görmesine yol açmıştır. İngiliz mallarının Osmanlı piyasasında yoğunlaşması, yerel üreticilerin rekabet edemez hale gelmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'ni mali zarar sürükleyen ithalat vergilerinin düşürülmesi, devletin gelirlerinde önemli bir azalmaya yol açmıştır. Bu da devletin finansal zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Muahede, Osmanlı ekonomisini dışa bağımlı hale getirerek ulusal bir endüstri oluşturma yeteneğini engellemiştir. İngiliz malı ürünlerin piyasaya girişi, yerel üreticilere ciddi bir rekabet oluşturmuş ve birçok yerli sanayi zarar görmüştür. Muahede, Osmanlı Devleti'nin gümrük vergilerini sadece %3 oranında almasına izin veriyordu. Bu, devletin başlıca gelir kaynaklarından biri olan gümrük resmi varidatlarının ciddi bir düşüşüne sebep olmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni ekonomik sıkıntılara ve dış borçlanmaya daha fazla yönlendirmesine etki etmiştir. İngiliz tüccarların ve konsoloslarının yaptıkları usulsüzlükler ve hatta Osmanlı yerel idarecileri ve tüccarlarını zorlamaları işleri iyice kötüye götürmüştür. Ekonomik dönüşüm, Osmanlı toplumunun sosyal yapısını da etkilemiştir. Sanayileşmenin sekteye uğraması ve yerli üretimin gerilemesi, şehirlerde işsizliği ve yoksulluğu arttırmıştır. Bu da toplumsal huzursuzluğa ve göçlere neden olmuştur. Yerli tüccarların ürünleri için talebin azalması, Osmanlı tarımının durağanlaşmasına yol açmıştır. Bu, Osmanlı Devleti'nde kırsal kesimin yoksullaşmasına ve şehirlere göçün artmasına beraberinde getirmiştir. İngiliz sanayi ürünlerinin ucuzluğu ve çeşitliliği nedeniyle Osmanlı Devleti'nde tarım ürünlerine olan talebin azalmasının etkisi yerli tüccarlar arasında ekonomik sıkıntılar yaşatırken, İngiliz tüccarlarının bol kazanç elde etmesi ile sonuçlanmıştır. İngiliz tüccarlarının arkasında duran ve onlara önyak olan konsoloslar, çoğu zaman şartlara aykırı hareket etmişler ve muahede var olmayan hükümleri kendilerine göre yorumlayarak var gibi göstermişlerdir. Konsoloslar, muahede hükümlerini kendilerine göre yorumlamakta oldukça marifetli oldukları gibi İngiliz tüccarlarının bulunamayacağı sahadalar da ise gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını da kullanmışlardır.

Muahede, İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik etkisini pekiştirmiş ve bu durum, Osmanlı'nın dış politika kararları üzerinde de dolaylı etkilere sahip olmuştur. Ekonomik olarak İngiltere'ye bağımlı olan Osmanlı Devleti zamanla politik bağımlılığa da dönüşmüştür. Osmanlı Devleti, dış politika kararlarında İngiltere'nin çıkarlarını göz etmek durumunda kaldığı dönemler olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin uluslararası meselelerde hareket kabiliyetini sınırlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde bozulan ekonomi ile birlikte bu mali bulanımdan çıkmak için dış borçlanmaya yönelmiştir. Bu borçlanma, politik bağımlılığında daha da derinleştirmiştir. Borç veren ülkeler, borçlarını geri alabilmek için Osmanlı Devleti üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya çalışmışlardır.

Balta Limanı Muahedesi, İngiltere tarafından oldukça kazançlı olmuştur. Muahede ile İngiliz mallarına Osmanlı pazarında ciddi avantajlar sağlamıştır. Bu, İngiliz sanayi ürünlerinin Osmanlı piyasasına hâkim olmasına neden olmuştur. Osmanlı üreticilerinden ve tüccarlarından alınan hammadde, İngiliz endüstrisini beslerken, İngiliz ürünleri Osmanlı piyasasını domine etmiştir. Gümrük vergilerinin düşürülmesi sayesinde İngiliz tüccarlar için Osmanlı pazarı daha cazip hale gelmiştir. Bu durum, İngiliz ticaretin gelişmesine ve ekonomik kazancının artmasına neden olmuştur. Balta Limanı Muahedesi ile İngiltere, Osmanlı Devleti üzerinde politik ve ekonomik bir üstünlük kazanmıştır. Bu durum özellikle 19. yüzyılda Orta Asya'da İngiltere ve Rusya arasındaki stratejik rekabet de İngiltere'ye avantaj sağlamıştır. İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında daha fazla nüfuz etmesi, İngiltere'nin Orta Doğu ve Asya'daki sömürgeci etkisinin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bu durum özellikle 19. yüzyılın sonlarında İngiltere'nin petrol bakımından zengin bölgelerde faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur.

Muahede, İngiltere'nin yalnızca ekonomik yönden kazançlı olmasından ziyade Osmanlı Devleti'nin içine nüfuz eden İngilizlerin devleti her yönden boyunduruğa vurmak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin iktisadi yönden elini kolunu bağladıkları yetmezmiş gibi siyasi manevralar ile boynunu da bükmeye çalışmışlardır. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü vikaye ediyorum demesinin altında yatan başlıca sebebi, ticari kaygılarından ve siyasi çıkarlarından öteye gitmemektedir. İngiltere, yerel yöneticileri baskı altına almaya çalışması yetmezmiş gibi Osmanlı yönetimini de baskı altında tutmaya çalışmıştır. 1836 tarihinde meydana gelen Churchill hadisesi İngiltere-Osmanlı münasebetlerinin nasıl olduğu konusunda bizlere bir benzersiz örnek teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin güçsüz ve bitap durumundan faydalanan İngilizler, Devlet-i Âli'ye bin bir türlü zorluklar çıkararak Hariciye nazırını görevden alınmasını istemeleri içlerini soğutmamış olacak ki Osmanlı subayının da cezalandırılmasına sebep olmuşlardır. İngiliz William Churchill masum bir Türk çocuğunu tüfekle vurduğu halde üstüne pırlantalı iftihar nişanı almış bu da yetmezmiş gibi on bin kantar yağ satım ruhsatını da almıştır. Aynı Churchill, 1840 tarihinde Ceride-i Havadis gazetesini kurmuştur. 1836 tarihinde Churchill hadisesinde yaşananlar bu duruma en iyi örnek olabilecek iken Balta Limanı Muahedesi sonrası Adana ve Tarsus yerel yöneticilerini, İngilizlerin bayrakları açarak nasıl baskı altında tutulduğu gözler önüne serilmiştir. İngilizler her fırsatta durumu kendi lehine çevirmeye, Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim vatandaşlara "sözde" sahip çıktığı ve onları kendi siyasi ve iktisadi amaçları doğrultusunda kullanmayı hiç ihmal etmeyerek afiş yutturmuşlardır. Durum bunlarla da sınırlı kalmamış muahedenin bile mürekkebi kurumadan ağız değiştirip Osmanlı Devleti'ni boyunduruk aftına girdirmeye çalışmışlarının yanında siyasi arenada İngiltere'nin müttefiklik desteği olmadan Osmanlı Devleti'nin yaşamasının olanaksız olduğunu savunmuşlardır. Rusya, Osmanlı Devleti için "hasta adam" yakıştırmasını yaparken; İngiltere ise, Osmanlı Devleti'nin ateş getirdiğini düşünüyordu. İşin en vahim kısmı ise Yunan isyanında bile İngiltere'nin müttefik olmadığı açıkça görülmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin yöneticileri Balta Limanı Muahedesi'ni siyasi ve ekonomik kazanç olduğu için imzalamamış tam aksine tüm bu durumlar gözetildiğinde mecburiyetten imzaladıkları anlaşılmaktadır. Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu her fırsatta kendi hanesine döndüren İngiltere, emperyalizm içgüdüsünü zilsiz oynayarak şüphe bırakmamıştır.

Genel olarak Balta Limanı Muahedesi, 19. yüzyılın önemli ticaret antlaşmalarındandır. Bu muahede, İngiltere'nin küresel ekonomik ve politik dominasyonunu pekiştirerek, özellikle İngiltere'nin dış politikada dominyonuna oldukça katkı sağlamıştır. Sonuç olarak Balta Limanı Muahedesi, Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve siyasi sistemini temelinden değişime uğratmıştır.

Extended Abstract

The Treaty of Balta Liman was signed in 1838 between the Ottoman Empire and England. This treaty was signed during a period in which Western powers were increasing their economic, political, and military dominance in the Ottoman Empire. The treaty was signed at a time when the Ottoman Empire was at risk of losing its economic and commercial independence. The treaty includes a provision that allows English ships free entry and exit to all ports on the coasts of the Ottoman Empire. Additionally, English traders were granted special privileges in Ottoman territory. The Treaty of Balta Liman was one of the first commercial treaties signed by the Ottoman Empire with Western powers. This treaty opened the door for the Ottoman Empire to Europe and served as an example for other treaties that were signed with Western powers.

The conditions of the treaty encompassed the terms of the commercial treaty that the Ottoman Empire made with England. Among these conditions were English traders having special privileges in the Ottoman Empire, English ships being granted free entry and exit to ports on the Ottoman Empire's coasts, and England being exempt from customs duties in the Ottoman Empire. The consequences of the treaty had both positive and negative effects on the Ottoman Empire. On the one hand, the treaty led to the revival of the Ottoman Empire's economy, an increase in trade volume, and the creation of new job opportunities. On the other hand, England's economic and political influence over the Ottoman Empire increased, and the Ottoman Empire's economic and commercial independence was limited.

One of the most significant impacts of the Treaty of Balta Liman was its economic effects. The treaty directly affected the economy of the Ottoman Empire and led to economic developments in the post-treaty period. Following the treaty, Western merchants and companies began to operate in the Ottoman Empire. These merchants purchased raw materials and products from the Ottoman Empire and exported them to the West. Additionally, the treaty led to the start of industrialization movements in the Ottoman Empire. Following the treaty, Western technologies and production

methods were implemented in the Ottoman Empire. Another economic impact of the treaty was that it increased the borrowing needs of the Ottoman Empire. Following the treaty, the Ottoman Empire began to borrow from Western countries to provide the necessary financing for modernization movements, which increased the country's debt burden. After the treaty, Western countries primarily used Christian traders for their commercial activities in the Ottoman Empire. This led to the economic empowerment of Christian minorities and their demand for more rights. Christian traders had a special status in the Ottoman Empire and were able to obtain more privileges as a result. The economic empowerment of minorities and their demand for more rights after the treaty led to a change in policies towards minority rights in the Ottoman Empire. The Ottoman Empire had to make reforms that granted more autonomy to Christian minorities in order to protect their rights.

The Treaty of Balta Liman had an impact on liberalism in terms of the Ottoman Empire's liberalization of foreign trade and the signing of a free trade agreement with England. The treaty was a significant turning point in the Ottoman Empire's trade relations with European countries. With the treaty, the Ottoman Empire gained the right to engage in free trade with England in accordance with the free trade principles prevalent in Europe. This was an important step towards the Ottoman Empire's integration into the European free trade system and the removal of restrictions on its foreign trade. The treaty also led to liberalization within the Ottoman Empire's domestic market. Under the terms of the treaty, the Ottoman Empire allowed free importation of English products and granted special privileges to English companies. This forced Ottoman Empire's domestic producers to compete and led to liberalization within the domestic market.

The political effects of the Treaty of Balta Liman are also significant. The treaty revealed many problems related to the political and economic situation of the Ottoman Empire. Among these problems, the privileges granted to English merchants and the free entry and exit of English ships to Ottoman ports stand out. The treaty increased the political influence of England over the Ottoman Empire. It allowed England to become effectively involved in the Ottoman Empire and to increase its influence in the process of the country's opening to the West. The Treaty of Balta Liman also set the limits of economic and commercial independence in the Ottoman Empire. The special privileges granted to English merchants increased the dependency of the Ottoman Empire on Western powers and increased the influence of England over the country's economic and commercial decisions. Indeed, the political effects of the treaty are not only limited to the Ottoman Empire. The treaty increased England's influence in the Middle East and the Mediterranean, serving England's strategic interests in this region. It enabled English companies to expand their activities in the Middle East.

Çıkar Çatışması Bildirimi/ Conflict of Interest Statement: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. / The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri/ Support Financing Information: Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SLO-2021-11552 kodu ile desteklenmiştir. / This study was supported by Erciyes University Scientific Research Projects Unit with the code SLO-2021-11552.

Yazar Katkı Oranı: / Author Contribution Rate Fikir – C.K % 80, A. Ö. % 20; Tasarım – C.K % 80, A. Ö. % 20; Denetleme – C.K % 100; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – C.K % 50, A. Ö. % 50; Analiz ve/veya Yorum C.K % 20, A. Ö. % 80; Literatür Taraması – C.K % 50, A. Ö. % 50; Yazıyı Yazan – C.K % 20, A. Ö. % 80; Eleştirel İnceleme – C.K % 100. / Conception – C.K % 80, A. Ö. % 20; Design C.K % 80, A. Ö. % 20; Supervision – C.K % 100; Data Collection and/or Processing – C.K % 50, A. Ö. % 50; Analysis and/or Interpretation – C.K % 20, A. Ö. % 80; Literature Review – C.K % 50, A. Ö. % 50; Writing Manuscript – C.K % 20, A. Ö. % 80; Critical Review C.K % 100.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Muahede 199; Name-i Hümayun Defteri, XI, s. 189-190, hkm. 22
- TNA (The National Archives: İngiliz Ulusal Arşivi), FO (Foreing Office: Dışişleri Bakanlığı) 195/205, 18 Ekim 1842 / (Fi 13 Ramazan Sene 12[58]).
- TNA, FO 195 / 205, 7 Nisan 1843 / (Fi 7 Rebiü'l-evvel Sene 12[59])
- TNA, FO 195 / 205, 7 Nisan 1843 / (Fi 7 Rebiü'l-evvel Sene 12[59])
- TNA, FO 195 / 205, 31 Ekim 1843 / (Fi 7 Şevval Sene 12[59])
- TNA, FO 195 / 205, 5 Kasım 1843 / (Fi 12 Şevval Sene 12[59])
- TNA, FO 195 / 205, 21 Mart 1844 / (Fi 1 Rebiü'l-evvel Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 10 Mart 1844 / (Fi 19 Safer Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 22 Mart 1844 / (Fi 2 Rebiü'l-evvel Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 26 Mart 1844 / (Fi 6 Rebiü'l-evvel 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 26 Nisan 1844 / (Fi 7 Rebiü'l-ahir Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 25 Nisan 1844 / (Fi 6 Rebiü'l-ahir Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 25 Mart 1844 / (Fi 5 Rebiü'l-evvel Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 8 Nisan 1844 / (Fi 19 Rebiü'l-evvel Sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 17 Kasım 1844 / (Fi 6 Zi'l-kade 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 22 Kasım 1844 / (Fi 11 Zi'l-kade 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 24 Kasım 1844 / (Fi 13 Zi'l-kade 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 30 Kasım 1844 / (Fi 19 Zi'l-kade sene 12[60])
- TNA, FO 195 / 205, 29 Kasım 1844 / (Fi 18 Zi'l-kade 12[60])
- TNA, FO 195 / 280, 9 Mayıs 1847 / (Fi 23 Cemaziye'l-evvel 12[63])
- TNA, FO 195 / 280, 8 Haziran 1847 / (Fi 23 Cemaziye'l-ahir Sene 12[63])
- Beaud, Michel. *Histoire du Capitalisme 1500-2010*. İstanbul: Yordam Yayınları, 2015.
- Burian, Orhan. "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* IX, sayı: 1-2 (1951): 001-041. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000953.
- Çolak, Kamil. "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)," *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 10, sayı: 2 (2008): 141-83.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Gürsel, Seyfettin. "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt, 688-90. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Issawi, Charles. *The Economic History of Turkey, 1800-1914*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- İnalçık, Halil ve Donald Quataert, ed. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*. C. 2. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006.
- İpek, Nedim. "Churchill Vak'ası (1836)," *Belleter* 59, sayı: 226 (1995): 661-714.
- Karaca, Taha Niyazi. "Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri," *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1, sayı: 1 (20 Ocak 2020): 11-32.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2006.
- Kasaba, Reşat. *The Ottoman Empire and The World Economy-The Nineteenth Century*. Çeviren Kudret Emiroğlu, 1. Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, 1993.
- Keyder, Çağlar. "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt, 642-52. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Kocabaşoğlu, Uygur. *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Kocaoğlu, Mehmet. "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)," *Otam (Ankara)* (1995): 195-210. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000243.
- Kurt, Songül Keçeci. "Osmanlı Devleti'nde Ecnebilerin Esnafılığı Meselesi (1838-1861)," *History Studies International Journal of History* 9, sayı: 3 (2017): 141-64.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- — —. "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Târifeleri," *Tarih Enstitüsü Dergisi* sayı: 4-5 (1974): 335-39.
- Mardin, Şerif. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt, 618-34. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Serbest Ticaret Sorunu Üzerine*. 1. Baskı. Ankara: Notabene Yayınları, 2014.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. 49. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Özkan, Selim Hilmi. "2. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* sayı: 18 (20 Haziran 2015).
- Pamuk, Şevket. "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt, 653-65. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- — —. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1993.
- Smith, Adam. *Ulusların Zenginliği*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1997.
- Taşdemir, Zeynep. "Tütün Ürünleri," *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi* sayı: 4 (2016): 100.
- Thobie, Jacques. "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 3. Cilt, 724-39. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Torun, İshak. *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2003.

Research Article / Araştırma Makalesi

Mustafa Çiftçi'nin Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyetin Sosyo-Linguistik Göstergeleri

Socio-Linguistic Implications of Social Gender in Mustafa Çiftçi's Stories

Ayşegül Özaslan¹

<https://doi.org/10.38060/kare.1378501>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:19 Ekim 2023

Kabul Tarihi:06 Aralık 2023

Anahtar Kelimeler:

Cinsiyet

Toplumsal Cinsiyet

Toplum Dilbilim

Polikuşka

Mustafa Çiftçi

Öykü

Article Info

Received:19 October 2023

Accepted:06 December 2023

Keywords:

Gender

Social Gender

Sociolinguistics

Mustafa Çiftçi

Story

Citation/atıf: Özaslan, Ayşegül.

"Mustafa Çiftçi'nin Hikâyelerinde

Toplumsal Cinsiyetin Sosyo-

Linguistik Göstergeleri," *Kare*

sayı: 17 (Haziran 2024): 24-34.

[https://doi.org/10.38060/kare.1378](https://doi.org/10.38060/kare.1378501)

[501](https://doi.org/10.38060/kare.1378501)

Öz: Evrenin varoluşundan beri insanlar birlikte yaşama eğilimi göstermişler ve oluşturdukları ya da içine doğdukları topluluğun dilleri aracılığıyla birbirleriyle paylaşımda bulunmuşlardır. İnsanlar arasında iletişimi sağlamakla kalmayıp milli hafızanın temel unsuru olan dil, her topluluk için varoluşlarından itibaren büyük önem arz etmiştir. Bununla beraber, tarih boyunca araştırmacılar da dilbilimine dair pek çok araştırma yürütmüşlerdir. Dil, bir yandan tarih boyunca mevcudiyetini korurken bir yandan da toplumun tecrübe ettiği gelişmelere paralel olarak değişmeye devam eder. Toplumdaki bireyler ise içine doğdukları dilin onları yönlendirdiği şekilde gelişir. Bu durumda, dil ve toplum arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu söylemek doğrudur. İşte bu ilişkiyi inceleyen Toplum Dilbilimi alanı, yirminci yüzyılın sonlarına doğru toplumsal cinsiyet kavramıyla tanışmıştır. Kişinin doğuştan gelen anatomik cinsiyetine, toplumun uygun gördüğü davranış modellerini ataması olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal cinsiyet kavramı, son yıllarda farklı disiplinler tarafından çalışılan bir konu haline gelmiştir. Edebiyat ve dilbilimi alanlarında, toplumsal cinsiyetin dile nasıl yansıdığı araştırılır. Bu çalışmada ise, toplumsal cinsiyetin dildeki göstergeleri Mustafa Çiftçi'nin öyküleri incelenerek çözümlenmiştir. Son dönemin tanınan yazarlarından Mustafa Çiftçi'nin *'Bozkırda Altmışaltı, Adem'in Kekliği ve Chopin ve Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım* adlı kitapları, çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Çalışmanın sonuçları göstermiştir ki karakterlerin mesleklerinden öykülerde üstlendikleri rollere kadar bu romanlarda toplumsal cinsiyet unsurlarına fazlasıyla yer verilmiştir.

Abstract: Humans have always tended to live together since the existence of the World, and shared their thoughts or feelings with the help of a language either created by themselves or spoken by the communities they were born into. Language, which both enables the communication between people and serves as the main component of national memory, has always been of utmost importance for each community. In addition to this, researchers have conducted a number of studies about linguistics all through the history. While preserving its existence through the time, language continues changing in parallel to the developments experienced by the society. As for the individuals in the community, they also develop in accordance with the language spoken by their society. Hence, it is possible to say there is a mutual interaction between language and the society. While investigating this relationship, Socio-Linguistics met the Notion of social gender at the end of the 20th century. Social gender concept can be defined as the behaviour models socially regarded suitable for the anatomic genders of people and it has become topic of interest searched by different disciplines. In Literature and Linguistics, researchers study how social gender is reflected in language. This present study focused on the implications of social gender in Mustafa Çiftçi's stories. One of the popular authors of today, Mustafa Çiftçi's books titled *Bozkırda Altmışaltı, Adem'in Kekliği ve Chopin, and Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım* constitutes the main data source of the study. The results showed that these books consisted of a great number of social gender reflections appearing in the characters' occupations or the roles they have undertaken.

¹ Öğretim Görevlisi, Erciyes Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, aozaslan@erciyes.edu.tr

Giriş

İnsanlar varoluşlarından itibaren içerisinde buldukları ortamı, çevrelerindeki varlıkları isimlendirmek ve bağlı oldukları toplulukla iletişim kurabilmek amacıyla dili kullanmaktadır. Descartes² insanı konuşan bir hayvana benzetirken, dilin insan için ne kadar ayırt edici bir özellik olduğunu ortaya koyar. En basit haliyle insanların kendilerini ifade ettikleri, toplumun diğer bireyleriyle iletişim kurabildikleri kurallar bütünü olarak açıklayabileceğimiz dil, pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır.

Sapir³ dilin sosyal ve kültürel bir ürün olduğunu vurgularken, Halliday⁴ dili bir ihtimaller dizisi, Saussure⁵ ise insanların konuşmalarının olduğu bir veri tabanı olarak açıklar. Ergin⁶ göre “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimâî bir müessesedir.” Aksan⁷ ise “Dil, gerek insan gerek toplum ve gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünülemez olan bilim, sanat, teknik vb. gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.” şeklinde tanımlamıştır.

Tanımların her birinin dile farklı bir yönden yaklaşması aslında dilin ne kadar karmaşık bir yapısının olduğunu bize göstermektedir. İnsanlar arasındaki iletişimi üstlenmiş bir sistemin, toplumla karşılıklı bir ilişkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Toplumdaki her birey duygularını, düşüncelerini, tecrübelerini dil sayesinde aktarıp kendini ifade etme şansı bulabilir. Öyleyse dil insanları birbirine yaklaştıran en önemli unsurdur. Topluma ait kültürel değerler yine dilde karşılık bulur ve nesilden nesile aktararak toplum içindeki yerini sürdürmeye devam eder. Aynı zamanda dil, bir milletin düşünce biçimini ortaya koyan bir araçtır. Dilin tarihine ve mevcut yapısına bakılarak, onu kullanan kişilerin düşünce sistemi, o toplumun yaşayış ve inanç algılarına dair pek çok bilgiye ulaşılabilir.

İnsanlar tarih öncesi dönemlerde küçük gruplar halinde yaşamlarını sürdürmüş, zamanla alet ve ekipmanlardaki gelişmelerin etkisiyle geçici yerleşimlerden kalıcı yerleşimlere geçiş süreçleri başlamış ve topluluk halinde yaşama eğilimleri artmıştır. Topluluklar, toplumun bir parçasıdır ve sayıca daha küçük olmakla beraber kendi başlarına tam bağımsızlığı olmayan gruplardır. Toplum ise belirli bir yerde kendi kendini devam ettiren, varlığını uzun zaman sürdüren ve bir yaşam biçimini paylaşan insanlar topluluğudur⁸. Ayrıca toplumun varlığı, barındırdığı gelenek, görenek, dil, yazı, semboller ve ortak kimliksel değerlerle şahıslardan bağımsız olarak varlığını sürdürür⁹. Bu açıklamaların ışığında, farklı topluluklar ya da toplumlar tarafından kullanılan ortak dillerin, ortak çağrışımlı değerlerinin olduğunu ya da kolektif bir hafızaya hizmet ettiklerini söylemek yerinde olacaktır.

Varlığı, insanın varlığına paralel bir tarihsel süreç gösteren dil, tıpkı toplum gibi homojen bir yapıda değildir. İnsanın toplumu değiştirdiği gibi, toplum da dili değiştirir. Dil; coğrafya, zaman, etnik yapı, eğitim, aile, birey ve cinsiyet gibi faktörlerden etkilenir. Dil, kullanıcısının toplumsal arka planıyla orantılı olarak da değişim gösterir. Farklı ortamlarda ve toplumsal alt yapıca birbirinden farklı kişiler tarafından kullanılan dilin aynı olması beklenemez. Günümüzde plazada çalışan beyaz yakaların, mahalle esnafının, akademisyenlerin, Z kuşağı gençlerinin dilleri, gerek telaffuz, gerek dilbilgisi, gerekse kelime seçimleri açısından birbiriyle aynı olmayabilir. Bunun yanı sıra, bugün kullandığımız yiyecek içecek isimleri, teknolojik cihaz ya da uygulama adları kelime belki elli yıl öncesinde dilimizde yoktu. Giderek küreselleşen ve kültürel öğelerin bu kadar hızla yayıldığı bir ortamda, dil de toplumun gelişmelerine ayak uydurarak yaşayan bir varlık olduğunu adeta kanıtlar niteliktedir.

Birbirlerini büyük ölçüde etkileyen dil ve toplum kavramları, başka bir bilim dalının gelişmesine katkıda bulunmuş ve bu bilim dalının bünyesinde detaylı çalışmalara yer verilmiştir. Toplumbilim (sosyoloji) ve dilbiliminin (linguistik) birleşmesiyle oluşan toplum dilbilimi (sosyo-linguistik), toplum ve dilbilimi arasındaki ilişkiyi ve toplumdaki değişikliklerden dilin nasıl etkilendiğini inceler. Toplum dilbilimi, toplum ve dilin kesiştiği her alanı barındırdığı için çok geniş ve aynı zamanda çok hızlı gelişen bir bilim dalıdır. Toplum dilbilimi, geçmişten beslenir ve dili kullanan milletin tarihçesiyle ilgili bilgi verir. Geçmişin yanı sıra, dilin günümüz koşullarındaki süreci, dile yabancı kelimelerin giriş

² René Descartes, *Discours de la Méthode* (Paris: Garnier-Flammarion, 1966), 79.

³Edward Sapir, “The Status of Linguistics as a Science,” *Language* 5, (1929): 207-214. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144_2/component/file_2381143/content

⁴ Michael Halliday, *Explorations in the Functions of Language* (London: Edward Arnold, 1979), 43.

⁵ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale* (Paris: Payot, 1969), 30.

⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi-no:785, 1972), 4.

⁷ Doğan Aksan, *Dilbilim Seçkisi* (Ankara: TDK Yayınları), 11.

⁸ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul: Bilgi Yayını, 1985), 36.

⁹ Ali Çağlar, “Sosyoloji: Toplumbilim” *İçtimaiyat* içinde, der. İlmî Umran, Durmuş Ali Arslan ve Gülten Arslan (İstanbul: Paradigma Akademi, 2018), 30.

süreci ve yolları, lehçeleşme gibi konular yine bu bilim dalında işlenir. Toplumun farklı kesimlerinin dilini araştırırken, toplumun içinde ortaya çıkan dil topluluklarını da araştırma kapsamına alır. Ayrıca, dilin konuşurları arasındaki cinsiyet, kuşak, ideoloji farkına ait konular ve toplum içindeki katmanların dile yansımalarını araştırır. Bu çalışmanın odağı olan toplumsal cinsiyet rollerinin dile nasıl yansıdığı da yine toplum dilbilimi kapsamında değerlendirilir.

Toplumsal Cinsiyet

Kişilerin erilik, dişilik gibi biyolojik özelliklerinden cinsiyet olarak bahsedilmekle birlikte, toplumsal cinsiyet kişinin cinsiyetine göre kendisine toplum tarafından yüklenen normlara işaret eder. Cinsiyet, erkek ya da kadın olmakla alakalı biyolojik, genetik ve fiziksel farklarla ilgiliyken, kişilerin anatomik cinsiyetlerine göre öngörülen toplumsal beklenti farkları toplumsal cinsiyetin kapsamına girer. İki terimi birbirinden ayırmak için İngilizce’de ‘sex’ (cinsiyet) ve ‘gender’ (toplumsal cinsiyet) kelimeleri kullanılırken, Türkçe’de cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ifadeleri kullanılır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, 1972’de Ann Oakley tarafından sosyoloji alanına kazandırılmıştır. Oakley, *Sex, Gender and Society* ¹⁰adlı kitabında kadınların ezilmişliğinde cinsiyetin bir belirleyici olmadığını belirterek toplumsal olarak eşitsiz dağılıma dikkat çekmektedir. Türkiye’de ise bu kavram 1990’lardan itibaren kullanılmakta ve İstanbul Sözleşmesinin varlığı (Türkiye’de uygulanmasa da) toplumsal cinsiyetin resmen varlığını gösteren bir belgedir ¹¹. Dökmen’e göre ¹² “Toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içerir.” Türk kültüründe erkeğin evin direği olarak bahsedilmesi, erkekler ağlamaz inancı, “Erkek sel, kadın göl” gibi atasözleri erkeği yüceltip güçlü, evinden sorumlu birey olarak gösterirken, kadını erkeğin arka planında kalan ve evine hizmetle yükümlü kişi olarak gösterir. Buna paralel olarak, “Kızını dövmeyen dizini döver” ya da “Babasının sanatı oğla mirastır” gibi kız ve erkek evlada yönelik cinsiyetçi atasözü örnekleri vardır.

Eskiden gelen kırsal aile yapısında oğlan çocuktan soyu ya da baba mesleğini devam ettirme ya da eve para getirme gibi beklentiler içerirken, kız çocuk doğurmak kimi topluluklarda başarısızlık olarak görülmüş ve kızlara gelin olma, annesine yardım etme davranışları uygun görülmüştür. Günlük yaşamda kullandığımız dili düşündüğümüzde bile, Türkçe’de cinsiyetçi pek çok söylemin olduğunu ve bu söylemlerin kadının erkekten daha aşağı konumda olduğunu belirttiği aşikârdır ¹³. Örneğin, uygunsuz davranış gösteren erkeklerin ‘karı gibi, karı kılıklı’ ifadesiyle aşağılanması, ya da güçlü, sağlam kişilikli bir kadının ‘erkek gibi, adam gibi’ ifadesiyle yüceltilmesi, toplumdaki cinsiyet algısına ilişkin bir göstergedir.

Vatandaş’a ¹⁴ göre birey doğduğu an, kendisine belirli rollerin biçildiği bir topluma giriş yapar ve toplum kişileri ait oldukları cinsiyete atanan rollere uymaya zorlar. Bu davranışlara uyulmaması, karıştırılmaması ise tepki ile karşılaşılır ve bu toplumun kontrol gücünün ne kadar yüksek olduğunu gösterir. Erkek çocuğa mavi kıyafetler, silah ve arabalı oyuncaklar, kız çocuğa pembe kıyafetler, bebekler ve mutfak eşyası temalı oyuncaklar alınması, erkek çocukların saçının kestirilip, kız çocuklarının saçının uzatılması, kadınların kırılğan, zayıf, erkeklerin güçlü ve sert olması inancı, kadınlara uygun görülen mesleklerin öğretmenlik, eczacılık, erkeklere ise mühendislik, matematik gibi alanların uygun görülmesi, kadının ev işi, erkeklerin ev ekonomisinden sorumlu tutulması gibi cinsiyetçi roller buna örnek olabilir.

Özünde kadın ve erkekler arasında sadece bazı biyolojik farklılıklar olmasına rağmen, tüm bu farklılıklar toplumun öngördüğü kalıplardan öteye geçmemektedir. Cinsiyetlere atfedilen bu rollerin çoğunlukla toplumda tanımlanmış yeri vardır¹⁵ ve kadın erkek değerlerinin farklılaşmasındaki esas faktör toplumsal ve kültürel faktörlerdir¹⁶. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet sabit, değişmez değildir. Zamanla toplumdaki siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal değişimlerle, bu toplumsal cinsiyet rolleri değişebilir ve eskiden ev hanımı rolündeki kadınların bugün her iş sahasında var olması, kız

¹⁰ Ann Oakley, *Sex, Gender and Society* (NewYork: Harper and Row, 1972), 100.

¹¹ Yıldız Ecevit, “Toplumsal Cinsiyet Temel Kavramlar, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi,” *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II* (2021): 40. <https://avy.s.omu.edu.tr/storage/app/public/kokdener/142391/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf>

¹² Zehra Yaşın Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010), 20.

¹³ Nazife Aydınoglu, “Kadın ve Dil,” *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, (2015): 177. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21658/232884>

¹⁴ Celalettin Vatandaş, “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı,” *Istanbul Journal of Sociological Studies* 35, (2007): 30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9517/118909>

¹⁵ Ersan Ersoy, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği,” *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 19, (2009): 211, <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/96213/>

¹⁶ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1998), 82.

çocuklarının okula gönderilmesi, erken evliliklerin yanlış kabul edilmesi bu değişkenliğe örnek gösterilebilir¹⁷.

Toplumsal cinsiyet kavramının yaygınlaşmasıyla, farklı disiplinlerde sosyo-cinsel roller açısından araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Dilbilimi alanında da toplumun kültürünü yansıtan en iyi araç olan dili, bu açıdan ele alan çokça çalışma yapılmaktadır. Toplumun yaşayışı ve değerlerini konu alan edebi türlerimizden roman ve öykülerde, toplumsal cinsiyet göstergeleri edebi metinlerden yola çıkarak yapılır ve toplumda cinsiyetlere öngörülen davranışların edebi türlerdeki tezahürleriyle sosyolojik bir değerlendirmeye ulaşılabilir. Mustafa Çiftçi son dönemin genç ve popüler yazarlarından. Öykülerin genelinde taşrayı, memleketi Yozgat'ı, ve Yozgat insanını sıcak bir dille anlatır. Öykülerindeki temel konular hayatın içindeki yoksulluk, aşk, sevdâ, evlilik, baba-oğul gibi kavramlardır ve kahramanları da yine hayatın içinden gerçek kişilerden oluşmaktadır. Mustafa Çiftçi, öykülerinde, karakterlerini dışarıdan bir gözle anlatmayı tercih etmemekle beraber, olayları karakterlerin gözünden yerel ağızla anlatır. Okuyucu, öykülerde Yozgat ağzıyla konuşan karakterlerde Orta Anadolu insanının ruha dokunan hikâyelerinin sıcaklığını bulur. Bu çalışmada Mustafa Çiftçi'nin öykülerinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yansıtıldığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmıştır: Mustafa Çiftçi'nin öykülerinde toplumsal cinsiyetin dildeki göstergeleri nelerdir?

Yöntem

Önceki yıllarda araştırmalarda nicel veri toplama yöntemlerinin varlığı tercih sebebi olmuşsa da, günümüzde sosyal bilgilerin malzemesinin insan olduğu gerçeğinden yola çıkarak, genellenebilir sayısal veriler yerine olguları yorumlandırmayı ve anlamlandırmayı hedef alan nitel veriler tercih edilmeye başlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı fenomenoloji, etnografi, gömülü teori, örnek olay ve saha taraması gibi yöntemlerden oluşur. Nitel araştırmalar, verilerin gözlem, görüşme, belge analizi gibi nitel yollarla toplanmasıyla sonuçların bütüncül bir şekilde ortaya konduğu bir yaklaşımdır¹⁸ (Şimşek ve Yıldırım, 2011), ayrıca dökümanlar nitel araştırma yönteminde önem taşıyan bir veri kaynağıdır¹⁹ (Cresswell, 2005). Bu çalışmada hem bir nitel araştırma yöntemi olan hem de farklı nitel yöntemlerde bir teknik olarak kullanılan döküman inceleme tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Mustafa Çiftçi'nin 'Adem'in Kekliği ve Chopin'²⁰, 'Bozkırda Altmışaltı'²¹ ve Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım²² adlı öykü kitapları oluşturmaktadır. Araştırmacının bu kitapları seçmesinin sebebi, son dönemin popüler yazarlarından Mustafa Çiftçi'nin kitaplarını daha önce okuması ve İç Anadolu insanının aşına olduğumuz şekilde, samimi anlatımının yanısıra toplumsal değerlerin bu denli doğru yansıtılmasını dikkat çekici bulmasıdır. Doküman analizi yönteminin benimsenmesinin sebebi ise, araştırmacının örneklemin içeriğine ve büyüklüğüne kendisinin karar verebilmesine, zaman ve maliyetten tasarruf etmesine ve araştırmacının çalışmasına özgünlüğünü katmasına olanak sağlamasıdır. Araştırmacı, veri toplama aşamasında yazarın kitaplarını okumuş ve hikâyelerindeki toplumsal cinsiyet göstergelerini belirlemiştir. Kitaptaki hikâyeler belirli temalar etrafında şekillenmektedir. Yazar bu temaları cinsiyete bağlı iş bölümü, kadın ve erkek mesleklerindeki farklılıklar, üstün cinsiyet olarak erkek, kadın ve erkeklere göre değişen namus kavramı ve kadının erkeğe mecbur olması olarak saptamış ve yorumlamalarını belirtilen temalar çerçevesinde kitap bazlı olarak yapmıştır. Daha sonra bu temalar sosyolinguistik ve toplumsal cinsiyet alanındaki literatür taramasıyla edinilen bilgiler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Bulgular

Adem'in Kekliği ve Chopin

Adem'in Kekliği ve Chopin adlı kitaptaki "Çati'ye Kıyamam" adlı öyküde, asıl adı Necati olan fakat herkesin Çati diye çağırdığı, gözleri az gören bir müstahdemin yaşamı anlatılır. Annesi küçük yaşta ölen, ablaları evlenip giden, babasının sünepeliğinden dayısının baktığı Çati, okulda başarılı olamayınca işi aylıklığa vurup herkese bir laf söylemeye başlar.

¹⁷ Yeşim Arat, "Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Nedir, Ne Değildir?," *Sarkaç Dergisi* (Şubat 2020): <https://sarkac.org/2020/02/toplumsal-cinsiyet-nedir-ne-degildir/>

¹⁸ Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım, *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 39.

¹⁹ John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005), 192.

²⁰ Mustafa Çiftçi, *Adem'in Kekliği ve Chopin* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

²¹ Mustafa Çiftçi, *Bozkırda Altmışaltı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

²² Mustafa Çiftçi, *Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

Girip çıktığı türlü işlerden sonra askere gitmek isteyen fakat alınmayan Çati, partili bir köylüsü vasıtasıyla müstahdem olarak görevlendirilir. Okulda sürekli öğretmenlerle laf çeviren Çati adlı karakter okul müdürünün bir aydır aynı yağlı ve kokmuş gömleği giydiğini, fakat bunun suçlusunun müdür değil eşi olduğunu şu sözlerle dile getiriyor. "Amma ben bizim müdüre kızmam ki, onu böyle el içine salan kadana avradına kızarım." ²³ Yozgat yöresel ağzıyla yazılan öyküde, kadananın yerinden kalkmayan bir at cinsi olduğu da belirtiliyor. Çati karakterinin bu cümlesi, erkeğin giyeceği kıyafetin düzeninden bile kadını sorumlu tutmakta ve toplumun kadına yüklediği ev işi sorumluluklarını ve erkeğe hizmet etme fikrini desteklemektedir.

Yine aynı öyküde, Çati karakteri kütüphane görevlisi Nesli karakterinden bahsederken "O, benim diyen erkekten daha erkek söverdi" ²⁴cümlesini kullanmaktadır. Bu cümle de küfür etmenin erkeksi bir özellik olduğunu ve bir kadını överken karşı cinsin üstünlüğünü vurguladığını gösteriyor. Bu bulgu, Aydınoglu'nun²⁵ Türkçe'de erkeği kadından üstün tutan pek çok cinsiyetçi söylemin varlığına ilişkin beyanıyla uyumludur. Çati, kalın kemikli Nesli'yi "Ulan, şunu avrat diye kim alır. Haydi aldın diyelim, koluna takılıp da gezdirilir mi la şu" ²⁶ cümlesiyle nitelemeye devam eder. Toplumun erkeğin kendisine seçeceği eşin güzel, alımlı ve yanına yakışır olmasını beklediği düşüncesi, bu cümlede kendini gösteriyor. Öykünün devamında kendisine bir yanlış daha yaparsa onu topuğundan vuracağını söyleyen Çati'ye, Nesli karakteri şöyle yanıt verir. "Topuğumdan vurmak ne lan deyyus. Ben pavyon karısı mıyım ki topuğumdan vuracaksın. Vuracaksan aha burdan vur diye göğsünü işaret etti." ²⁷Türk toplumunda namus kavramının ve bu konudaki beklentilerin kadınlar ve erkekler için aynı olmadığı bir aşikârdır. Topuktan vurulma eylemi namussuz kadına atfedilmiş bir eylem haline gelmiş ve vurulacaksa bile göğsünden vurulmayı tercih etmesi, namuslu olduğunu kanıtlama isteğini göstermektedir.

"Gülizar" adlı öykü, köyde görücü usulü evlendirilmiş bir kadının, kocasının peşinden Yozgat'a gidişini anlatır. Gülizar, adamın iş tutmak için aldığı atın adıdır. Hikâyedeki kadın eşinden şikâyet ettiği bir bölümde "Anam olaydı, atam olaydı. Yok derlerdi, benim size verilecek kızım yok. Ben mektep görmüş, okumuş adama varyım isterdim. O nereye giderse ben de giderdim. Yurt görürdüm, adam içine çıkardım." ²⁸ Türk toplumunda, özellikle köylerde ve yakın geçmişte, kadının kiminle evleneceğini seçme yetkisi yoktu. Anne babasının uygun gördüğü kişiyle, çoğu zaman evleneceği erkeği görmeden evlendirilirdi. Evlenecek kız içinse, köyden çıkmanın, yeni yerler görmenin tek yolu okumuş ve şehirde çalışan bir erkekle evlenmekten geçirdi. Toplumun kadına evleneceği erkeği, ya da yaşamak istediği yeri seçme şansı vermediği gerçeği öykünün bu bölümünde dikkat çekiyor.

"Şırlı Şırlı" adlı öyküde 16 yaşındaki kız karakter köyde bir gence sevdalanıyor ve babasının bunu duymasından korkuyor. "Babam ceketini tutturuyorsa mesele yok, ceketini tutturmaz da kendi giyerse bil ki sana küsmüştür" ²⁹ cümlesiyle babasının tavrını açıklıyor. Burada yine ataerkil toplum sisteminde, erkeklerin ceketinin tutulması, ceket tutanın ise ya evin hanımı ya da kız çocuklarının olması toplumun kadının erkeğe hizmet etmesini beklediğini gösteriyor.

Kitaptaki "Diyeşet" adlı öyküde, kocasının ölümünden sonra Cemiyet adlı karakter geçim sıkıntısı sebebiyle morgda ölü yıkamaya başlıyor. Yanında çalıştığı Halet Hala adlı karakter, Cemiyet'e şu şekilde öğüt veriyor. "Aman gelin sen bilin ya, alıp satma işini evine, sokağına uzak bir bakkaldan yap. Şimdi millet laf söz eder. Nerden efendim bu paralar der. Dul bir kadın böyle paraları nerden bulabilirmiş der." ³⁰ Burada toplumun para kazanma işini erkekten beklediğini görmekteyiz. Öykünün devamında mahalleli, dedikodudan ve iftiradan çok korkan Cemiyet'i karısı tarafından terkedilen Feramuz ile yakıştırıp hakkında laf çıkarır. Arkadaşının bunu dillendirmesine Cemiyet kızsız da arkadaşını kendisini şu şekilde savunur. "Biz de sen yalnız yatma, yalnız yatıp da kötü düş görme, başında herifin olsun deriz." Hikâyenin sonunda, Cemiyet mahallelinin ona dayattığı Feramuz ile evlenmek yerine, kendi halinde dul bir taksi şoförü olan Şeker Tacettin'e evlilik teklifinde bulunur ve onunla evlenerek namusunu korur. Erkeği, kadının koruyucusu olarak gören ataerkil sistem, dul ya da bekâr kadının hayatını zorlaştırır. Yalnız yaşayan, evlenmek istemeyen kadın

²³ Mustafa Çiftçi, *Adem'in Kekliği ve Chopin* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 23.

²⁴ Çiftçi, *Adem'in Kekliği ve Chopin*, 25.

²⁵ Nazife Aydınoglu, "Kadın ve Dil," *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, (2015): 177. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21658/232884>

²⁶ Çiftçi, 25.

²⁷ Çiftçi, 32.

²⁸ Çiftçi, 46.

²⁹ Çiftçi, 107.

³⁰ Çiftçi, 128.

toplumsal düzene aykırıdır ve başında bir erkek bulunması, evlendikten sonra çocuk doğurması toplumun kadından beklediği şeylerdir. Toplumsal olarak dul kadına yüklenen rol, onun sürekli tetikte olmasını, namusunu korumasını gerektirir.

Gündelik hayattaki meselelere sıklıkla temas eden kitapta, yer yer toplumsal cinsiyet normlarına rastlanılmaktadır. Kitaba bütünsel olarak bakıldığında, erkekler ve kadınlara verilen meslekler de yine toplumsal cinsiyet rollerinin etkileri yoğun olarak görülmektedir. Kitapta erkekler, marangoz, müstahdem, okul müdürü, hırdavatçı, at arabacı, doktor, kasap, tapu kadastro memuru, tüccar, inşaat işçisi, ziraat mühendisi, şoför, muhasebeci, tabelacı, ajans sahibi, bekçi, taksi şoförü gibi mesleklerle karakterize ediliyor. Öte yandan, kadın karakterlerin çoğunun mesleğine vurgu yapılmazken, sınırlı sayıda kadın karakter kütüphane memuru, doktor ve gassal olarak imgeniyor. Geleneksel Türk toplumundaki evinde oturan, çocuklarına ve eşine hizmet eden kadın figürü ve çalışan, para kazanan, ailesine bakan erkek figürü kitapta belirgin bir şekilde görülüyor.

Bozkırda Altmışaltı

Kitabın ilk öyküsü olan "Handan Yeşili" adlı öyküde, ana karakter olan Çetin, babası izin vermediği için üniversite okuyamayan, babasının dükkânını devam ettiren ve köye gelen öğretmene sevdalanan bir karakterdir. Handan'ın evli olduğundan bihaber olan Çetin, Handan' la ilgili hayallerini anlatırken şu cümleleri de sarf etmektedir. "Babam da görecektim. Dükkân dibine gömdüğü, tezgâh arkasına esir ettiği oğlu nasıl bir gelin seçmiş, nasıl bir kız almış, uyduruk dükkânın için ağzına geleni sayıp demediğini bırakmadığın, üniversiteye salmadığın, adam yerine koymadığın oğlan nasıl bir erkektir?"³¹. Yine Türk ataerkil toplum yapısını yansıtan cümlelerde, bu kez toplumun erkek çocuğa dayattığı babasının işini devralma fikrini görüyoruz. Çetin, Handan'a açılmamanın sıkıntısını çeker ve derdini ailesine diyemez. "Benim bir derdim var. Ama biz alışkın değiliz. Ana babaya bunlar nasıl söylenir?"³² cümleleriyle aşk ve sevdanın, çocukların aileleriyle konuşamayacakları tabu konular olarak yansıtılması dikkat çekiyor. Handan'ın evli olduğunu öğrenip hayal kırıklığına uğrayan Çetin'in "Bu sefer ben kendi istediğimi yapacak, Handan'ı alacaktım."³³ cümlesi aslında Anadolu'da erkek ve kızların evlenme sürecindeki bazı ifadeleri akla getiriyor. Evlenecek erkeklere bir kızı almak ifadesi kullanılırken, kızlar için bir oğlana varmak ifadesi kullanılır. Burada aslında yine erkek cinsiyetin kız cinsiyete üstünlüğünün vurgulandığı sezilebilir. Kadın alınacak bir adayken, erkek varılacak kişidir.

"Kara Kedi" adlı hikâyede, eşinden hoşnut olmayan Aziz Efendi, yine yukarıda söz edildiği üzere evliliğinden memnuniyetsizliğini "Nereden aldık bunu?"³⁴ ifadesiyle belirtir. Belediye tarafından harabe dükkânı yıkılacak olan Aziz Efendi, başkanla konuşmaya gittiğinde oje sürmüş sekreterini görür. "Bu kadın cinsi ne anlar boya cila işinden? ... Ama suç bu karıda değil ki. Onu avrat diye koynuna alan boynuzluda suç."³⁵ cümleleriyle boya işleri erkeğe uygun görülmüş ve oje süren kadının evlenilecek kadın olmadığı ima edilmiştir. Aziz Efendi'nin dükkânının yıkılacağı haberine, eşi Gülbeyaz "Dükkân yıkılırsa yıkılsın, senin bileceğin bir iş. Sen de eşek değilsin ya. Bir ekmek olsun getirirsin herhal eve."³⁶ diyerek karşılık vermiştir. Toplumsal beklenti daha önceki öykülerde gördüğümüz gibi yine erkeğin eve ekmek getirmesi üzerine kurulmuştur.

"Ensese Sararmış Adamlar" adlı öykü eşini kaybettikten sonra emekli olup memleketi Yozgat'a dönen öğretim üyesi Haydar Bey ile çocukluk arkadaşı Sadi'nin yıllar sonra buluşmasını anlatır. Emekli Profesör Haydar Bey'in iki oğlu Amerika'da, öğretmen olan kızı ise Yozgat'tadır ve babasını yanına almıştır. Taksi şoförü Sadi, bir gün Haydar Bey'in bekâr, Kimya öğretmeni ve kariyer yapmayı hedefleyen kızı Sibel'e "Böyle yalnız kalacak değilsin ya?"³⁷ diyerek onu babasını evlendirme niyetine girmiştir. Yine burada toplumun yalnız olan bireylere evliliği dayattığı, bekâr yaşamının toplum tarafından benimsenmediği örneklendirilmektedir. Ayrıca, Vatandaş'ın³⁸ da ileri sürdüğü gibi, toplum insanlar üzerinde çok güçlü bir yaptırıma sahiptir ve onun yaptırımlarına uymayanları asla kabul etmez. Burada da görüyoruz ki, evlenmemek, yalnız yaşamayı tercih etmek Türk toplumunda hoş karşılanmaz ve çoğu kimse etrafındaki bekârlara

³¹ Mustafa Çiftçi, *Bozkırda Altmışaltı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 14.

³² Çiftçi, *Bozkırda Altmışaltı*, 14.

³³ Çiftçi, 21.

³⁴ Çiftçi, 25.

³⁵ Çiftçi, 28.

³⁶ Çiftçi, 29.

³⁷ Çiftçi, 58.

³⁸ Celalettin Vatandaş, "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı," *Istanbul Journal of Sociological Studies* 35, (2007): 30: <https://dergipark.org.tr/pub/iusoskon/issue/9517/118909>

kendilerinin rızasına bakmaksızın uygun (!) gördükleri bir adayla bir araya getirmeye çalışır.

“Ankara’daki Evlatlar” adı öyküde, babadan kalma eski bir dükkânı işletip geçimini sağlayan Refet Efendi, iki erkek çocuğunun da kaderi kendisine benzemesin diye onları okutmaya karar verir. Okuyup Ankara’da bakanlıkta uzman olan evlatları, köydeki eşin dostun işlerini de halleder. Bir gün Refet Efendi’den Ankara’da sınav işini halletmesini rica eden bir genç gelir, ki bu genç Refet Bey’in gençlik aşkı Güldane’nin oğludur. Çocuklarına Güldane’nin oğlunun işini halletmelerini rica etse de bu iş çocuklarının gücünün yetmeyeceği bir iştir. Güldane’ye işi halledemediğini söylediğinde, Güldane’nin genç birer âşıkken kendisine söylediği şu sözleri hatırlar. “Sen erkek ol, anam vermiyorsa al kaçır. Sen sağlam dur, ben arkandan geleyim. Sen önümde dur, ben gölgenle yetineyim.”³⁹Güldane’nin bu sözleri özellikle kırsalda kadının, kendine erkeğin bir adım gerisinde yer edinmesine göndermede bulunuyor.

“Bir İğne Bin Kuyu” adlı hikâyede, terzi Niyazi ve oğlu Şahin arasındaki ilişki temel konudur. Oğlunun futbol oynamasına ve kadın kuaförü olmasına izin vermeyen Niyazi Usta, oğlunun hayatına müdahil olup onu okuldan alarak sanayiye göndermiştir. Askerden dönüşte ona münasip bir gelin adayı düşünüp, gelininin arkadaşlarıyla serserice gezen, içen, aylak Şahin’i hizaya getirmesini beklemiştir. Toplumca benimsenmiş genel eğilimlerden biri kitabın bu öyküsünde karşımıza çıkmaktadır. Anne babasının laf geçiremediği, her türlü haylazlığı yapmalarına göz yumulan erkek çocuklarını evlendirildikleri kızların ‘adam etmesi’ beklenir. Toplum tarafından gününü gün etme hakkı erkeğe, aylak bir erkeği evine bağlama, yola getirme görevi ise kadına verilmiştir. Dökmen’in⁴⁰ toplumsal cinsiyet tanımında da görüldüğü gibi toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik cinsiyetin yanı sıra o cinsiyete ilişkin psikolojik özellikleri de içermektedir ve maalesef toplum kadına en zor görevleri verip, onu kısıtlarken, erkekleri özgürleştirip yüceltir.

Kitaptaki son öykü olan “Piç Sevi” adlı bölümde, top merakı olan Erkan ile eczacının kızı Ebru arasında yaşanan gayrimeşru ilişki konu ediliyor. Kızların Erkan’a ilgisi “Kızlar ne arar maçta demeyeceksin” ve “Erkan’ın ayağına top gelince kızlar hamamına döner saha”⁴¹cümlelerindeki cinsiyetçi unsurlarla dile getiriliyor. Futbolun erkeklere mal edilmesi ve curcunalı bir ortamı anlatırken kızlar hamamına benzetilmesi toplumdaki erkek ve kız rollerine dair ipucu veriyor. Erkan’ın annesi Zeliha “Öyle becerikli, evini çekip çevirecek bir şey değil.”⁴² Cümlesiyle tanımlanıyor. Evini en güzel şekilde idare edebilme işi kadından bekleniyor, yoksa kadın beceriksiz olarak nitelendiriliyor. Erkan ile Ebru’nun gayrimeşru ilişkisi sonucu kızının hamile kaldığını öğrenen baba eczacı Selim Bey, bu işten bir çıkar yol arıyor. Bebeği aldırıp kıza Ankara’ya yollama fikrine “Ankara’ya gönderilse, ama ne zaman olursa olsun bu kız evlenmeyecek mi? O zaman o kocası olacak herif demez mi ki -Senin kız böylece arızalıdır”⁴³. Bekâret, toplumdaki kadına yüklenen bir sorumluluk olmakla birlikte, sadece kadın için namus simgesi haline gelmiştir. Aynı durumda olan erkeğe toplumun bir yaptırımını olmamakla birlikte, bu durum erkek için bir sorun oluşturmamaktadır.

Kitap bir bütün olarak ele alındığında yine erkek ve kadın karakterlere verilen meslekler oldukça dikkat çekicidir. Hikâyedeki erkekler esnaf, okul müdürü, terzi, seyyar satıcı, öğretim üyesi, bekçi, grafikçi, mühendis, futbolcu, eczacı, müstahdem, uzman, oto tamirci ve pazarcı iken, kadın karakterlerden biri öğretmen diğeri öğrencidir.

Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım

Bu kitabın ilk öyküsü “Bir Avluda Üç Aile”, aynı avlunun içindeki evlerde yaşayan iki elti ve onların kaynana ile kayınbabasıyla ilişkilerini anlatmaktadır. Öyküde temel anlatıcı olan gelin karakteri ev hanımı, eşi ise Almanya’da işçiye, eltisi de yine ev hanımı, onun eşi ise ticaretle uğraşmaktadır. Anlatıcı karakter eşinin işinden bahsederken “Bu koskoca avluda üç ev onun eline bakar”⁴⁴ cümlesini kullanır. Geleneksel ataerkil aile yapısında alışıl gelmiş kadının ev işçisi olması erkeğinse evin geçiminden sorumlu olması fikri burada da görülmektedir. Gelin karakteri, eltisinin kendisinden üstün tutulduğundan ve kendisinin hürmet görmediğinden yakıncı. “Sanki biz gelin değiliz. Sanki bizim hizmetimiz boşunadır”⁴⁵. Kadın sadece kendi evinin düzenini sağlamak ve işlerini yapmakla yükümlü görülmez, ayrıca kaynana ve kayınbaba için de hizmet etmesi beklenir. Öyküde eltisinin çocuklarını kayırdığı gerekçesiyle kayınbabasına çıkışan geline kayınbabası aldırış etmez. Gelin, kocasının aile büyüklerine ağız açmadığı gerekçesiyle “Yani benim

³⁹ Mustafa Çiftçi, *Bozkırda Altmışaltı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 85.

⁴⁰ Zehra Yaşın Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010), 20.

⁴¹ Çiftçi, *Bozkırda Altmışaltı*, 139.

⁴² Çiftçi, 144.

⁴³ Çiftçi, 158.

⁴⁴ Mustafa Çiftçi, *Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 10.

⁴⁵ Çiftçi, *Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım*, 9.

arkam yok"⁴⁶ der. Toplumsal normlar gereğince, kocasının desteği olmadan kadının bireyselliğinin hiçe sayıldığını bu örnekte görebiliriz. Gelin karakteri okuldan evvel okuma öğrenip işlem yapabilen çocuğunu okula yazdırır ve yıllar içinde başarılı bir öğrenci olan oğlu doktor olur. Doktor olan oğlan çocuk, ilk iş annesini ve kardeşini o avludan götürür. Burada dikkati çeken, okuyan, doktorluk gibi saygın bir mesleğe layık görülen ve o avludan ailesini çekip kurtarma kahramanlığını gösteren çocuk yine kız evlat değil erkek evlattır. Koca karakterine toplumca evine bakma görevi verildiği gibi, erkek çocuğa da babanın yerine geçme, annesine bakma, okuma rolleri layık görülür.

"Dilara" adlı öyküde, ana karakter Yusuf, iş bulamadığı için babasıyla çatışan, annesine çok düşkün, düğünlerde oynamayı seven bir gençtir. Düğünlere özel olarak çağrılan Yusuf, özenle hazırlanır, en beyaz gömleğini giyer ve gömleğinin ütüsünü hep annesi yapar. Bu detayın vurgulanması yine klasik ev hanımı kadın rolüne işaret etmektedir. Bir gün, Yusuf'un yakın arkadaşı sevdiği kızı kaçırmak için yardım ister. Kızı kaçırabilmeleri için tanıdıkları birinden arabasını ödünç alıp deposunu doldurmaları gerekmektedir. Yusuf kendine palto almak için düğünlerde oynayarak biriktirdiği parayı arkadaşına yardım etmekte kullanır. Kızla evlenen arkadaşı mutlu olur ve bir gün bir oğlu olduğu müjdesiyle Yusuf'un yanına gelir. Yusuf arkadaşına "Erkek babası oldun, daha sırtın yere gelmez"⁴⁷ der. Daha doğumdan itibaren erkek çocuğun olması bir saygınlık olarak görülüyor. Günümüzde bile hala özellikle düşük sosyo-ekonomik seviyedeki ya da kırsaldaki aile yapılanmasında, kadınların erkek çocukları olana kadar doğurmaya devam ettiklerini görüyoruz. Toplumun cinsiyet üzerindeki yaptırımıyla maalesef ki kişi doğar doğmaz tanışıyor.

"Kitapçı Baytar" adlı öyküde sağ görüşlü bir memlekette büyüyen karakterin kitapçı olma yolundaki tecrübesi anlatılıyor. Karakter veteriner fakültesini kazanınca sol görüşlü bir kızdan hoşlanıyor ve onunla gezmeye başlıyor. Siyasi grupların dikkatini çekip her iki gruptan da dayak yiyen çocuğun haberi memlekete ulaştınca okuldan alınıyor. Memlekete dönen karakter bir süre tezgâh açıp kitaplarını sattıktan sonra dükkân açmak istiyor. Babasını ikna edemeyince, annesine durumu anlatıyor ve annesi babasını uzun süren çabalar sonucu oğluya anlaşmaya ikna ediyor. Burada Türk aile yapısında sıkça rastlanılan bir durumun örneği sergileniyor. Baba ile anlaşmanın ya da iletişim kurmanın zor olduğu durumlarda, kadın hem çocuklarının istediğini yapmaya çalışıp hem de babayı ikna eden bir arabulucu rolünde oluyor. Sonrasında kitapçıyı açan karakter, "etliye sütlüye karışmayan bir ev kızı"⁴⁸ ile evleniyor, bu da toplum tarafından dayatılan ideal evlenilecek kadın modeline işaret ediyor. Türk kültüründe bir erkekte ev erkeği olarak bahsedilmesi pek görülmemekle birlikte, ev kızı olmak, kadınlar için aranan bir özellik olarak karşımıza çıkıyor.

"Ev İşi Varken Roman Okunur mu?" adlı öyküde anne ev işi yapan, hatta ortanca kızına göre işi hiç bitmeyen, işi olmadığında da el işi ören bir figür. Baba ise, haftanın altı günü dükkânda, sadece Pazarları evde olan kişi. Bu öykünün kahramanlarının mesleklerinin ve görevlerinin de klasik toplumsal genellemelere uygun olduğu görülüyor. Anne karakteri büyük kızı kızdığına "Seni kimse almaz. Başımıza kaldın kurudun. Kız kurusu oldun"⁴⁹ diyor. Erkek ve kadının rızasıyla karşılıklı olarak gerçekleşen evlenme eylemi, erkeğin kızı aldığı kızın ise sanki bir maddeymiş gibi verildiği söylemine dönüşüyor. Yine kız çocuklar için belirli bir yaşa geldiği halde evlenmemesi toplum ve ailesi için bir sorun teşkil ederken, erkeğin geç evlenmesinde toplum bir sakınca görmemektedir. Bu yüzden ki dilimizde kız kurusu diye bir deyim varken, erkeklere atfedilen böyle bir ifade yoktur. Öykünün devamında evin büyük kızı evlenip gidiyor ve sıra ortanca kıza geliyor. "Epeyce isteyen vardı, bizimkiler karar veremiyordu"⁵⁰ cümlesiyle ifade edildiği üzere geleneksel Türk toplumunda kız, erkek tarafından aileden 'istenen', kız ise ailenin onayı olduktan sonra 'verilen' kişi olarak beliriyor. Yine kız isteme, kız isteme merasimi gibi terimler toplumca kadına atfedilen eylemler olarak görünüyor.

Sonuç

Hikâyelerinde toplumsal olaylara, gündelik hayattaki ilişkilere sıklıkla değinen Mustafa Çiftçi'nin incelenen üç kitabında da toplumsal cinsiyet ifadelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Her iki kitaptaki karakterlere bakıldığında, erkekler iyi kötü bir iş tutan karakterler olarak karşımıza çıkarken, kadınlar ağırlıkla çalışmayan, ev hanımları olarak belirmektedir. Bu bulgu, Türk ataerkil yapısında geleneksel olarak erkeğin ev geçindiren, kadının ise ev işleri, yemek,

⁴⁶ Çiftçi, 10.

⁴⁷ Çiftçi, 19.

⁴⁸ Çiftçi, 78.

⁴⁹ Çiftçi, 88.

⁵⁰ Çiftçi, 89.

çocuk bakımı gibi ev halkının hizmetini gören birey olması olgusunu destekler niteliktedir. Her ne kadar bu bakış açısı kadının eğitim ve iş hayatında daha aktif bir rol almaya başlamasıyla çoğu yerde değişmeye başlamış olsa da, bazı bölgelerde hala kadın erkeğin gölgesinde kalmaktadır.

Erkeklerin mesleklerine bakıldığında, tüccar, veteriner, işçi, usta, memur, öğretim üyesi, eczacı, marangoz, müstahdem gibi toplumca erkeklere uygun görülen meslekler olması dikkat çekiyor. Bütününe bakıldığında kadın karakterlerden çok azı çalışıyor, çalışan kadın karakterin de öğretmen olması bize toplumdaki, kadının çalışırken evini ihmal etmemesini sağlayacak meslek olarak öğretmenliğin popüler olması gerçeğini yansıtıyor. Erkek para kazanan kadın hizmet eden rolünde olduğu için, her erkek karakterin işi kitapta belirtilirken kadın karakterlerin çok azının mesleği belirtiliyor. Taşrada geçen kitap, yakın geçmişteki Türk toplumunun kadının ve erkeğin çalışmasına eşit yaklaşmadığını gözler önüne seriyor.

Öykülerin genelinde, kadın cinsiyeti erkek cinsiyetinin gölgesinde kalıyor ve kadın erkek tarafından yönetilen, korunan bir unsur gibi yansıtılıyor. Erkek evdeki karar mekanizması, kadın ise evi çekip çeviren birey rollerinde beliriyor. Bekâr kadının evlenmesi, dul kadının kocasının adını yere düşürmemesi, kadının bakire olarak evlenmesi gibi namus kavramına ilişkin konular yine kadınlara yüklenen bir sorumluluk olarak göze çarpıyor. Erkek her ne kadar sorumsuz ve aylak olsa da kadının vazifesinin onu eve bağlamak olduğu belirtiliyor. Kız çocukları hikâyelerde evlendirilip giderken, erkek çocuklardan babanın işini devralması bekleniyor.

Tüm bu çözümlemelerin ışığında, yöresel karakterlerle bozkırdan öyküler anlatan Mustafa Çiftçi'nin hikâyelerinde toplumsal cinsiyet kavramının tüm gerçekliğiyle yer edindiği görülmektedir. Karakterlerin cümlelerinde ve yazarın karakterlerle eşleştirdiği rollerde, mesleklerde, toplumun kadın ve erkeklerden beklentilerinde cinsiyetçi yaklaşımla erkeklerden daha geri planda kaldıkları açıkça izlenmektedir ve bunun dilde sıkça tezahür ettiği görülmektedir.

Extended Abstract

In its most familiar form, language, which can be defined as a verbal or symbolic means of communication that people use to communicate and which has its own rules, is essentially a developed system with deep ties to society, its history, and culture. While people cannot change language, which is a living entity, language can change in parallel with developments in society and global interactions due to its nature. Since the existence of the universe, people have tended to live together and have felt the need to convey their feelings and thoughts to each other. Therefore, each community has tried to name their surroundings and created their common language. They have shared through the languages of the community they formed or were born into. In parallel to this, it is an undeniable fact that language serves individuals and has a social function.

The fact that each community has its own language brings with it the fact that it has its own system of thought. People are influenced by the thought system of the language they are in, and according to many linguists, no matter how well they use another language, they can never think as the natives of that language think. For example, while there are dozens of synonyms for the word snow in the Eskimo language, the word camel does not exist in their language. Therefore, an Eskimo and a Bedouin living in the desert cannot be members of the same thought system.

Speaking a common language also means having a common history, past, culture, values and mindset. Therefore, each nation has different understandings and habits. Therefore, language is the identity of a society. Language, which not only provides communication between people, but also is the basic element of national memory, strengthens national identity by binding individuals to their societies. The progress of a society also requires the development and spread of its language. Damage to the language means damage to the national unity as it will cause disagreements within the society. There are many examples of nations that do not protect their language, first their language and then their existence being erased from the stage of history.

Culture, which we can define as the material and spiritual values of a society, is transmitted through language. Even looking at the words in a language can give us a lot of information about that society. For example, the ancient Turks called the rabbit 'tabiskan', which means very active and jumping, and the Germans called it 'hare', which means grey colour. These two words tell us that both tribes were nomadic societies and wanted to hunt the rabbit, but one of them had a problem with the rabbit being too mobile, while the other had a problem with its colour being too light to be distinguished in the steppe. On the other hand, the Persians, who were a farming society, called the rabbit 'fargus', meaning 'donkey-eared', and likened it to the animal they saw most often.

The traditions, customs, architecture, folk dances, art, music, history, and religious world views of nations are reflected through language and transmitted from generation to generation. Idioms, proverbs, literary works, hymns, compositions, lullabies and anonymous works in our language have been transmitted in written or oral forms, moulded, and preserved their place in our language and culture for centuries. Culture, like language, is unique to nations and has features that distinguish it from others. When we think of Turkish culture, perhaps the first thing that comes to mind for all of us is hospitality, which may be an extension of our religious teachings that advise us to share even the morsel in our hands with our surroundings or the culture of opening the table for guests in the old Turkish state understanding.

The linguistics that analyzes society and language, two concepts that cannot be separated from each other, is called Sociolinguistics. This field deals with issues where human and society intersect, such as language-related behaviours of societies, bilingualism, multilingualism, language variants, discourse analysis, borrowing, contact languages, pidgins, creoles, language politics, women's and men's language, language-culture relationship, dialects, and sociolects. Sociolinguistics emerged in the world in the 1960s and has been intensively studied, but in Türkiye, it became known about 20 years later and still appears as a field that has not been sufficiently studied.

The field of Sociolinguistics was introduced to the concept of gender towards the end of the twentieth century. Unlike natural sciences, which are concerned with the biological sex differences of individuals, social sciences approach the concept of gender as a social construct. In this context, gender can be defined as the assignment of behavioural models that society deems appropriate to a person's innate anatomical sex. Society expects men and women to behave in different ways depending on their morphological characteristics, and these expectations lead to serious inequality between men and women. For example, in Turkish culture, which is a patriarchal society, men are expected to earn money, be rich, take on the burden of the house and be the one in charge at home, while women are expected to stay at home, do work, take care of their children and obey their husbands. This point of view in the society is also reflected in our language with many proverbs and idioms. Examples such as the female bird builds the nest, he who does not beat his daughter beats his knee, his hair is long and his mind is short are some sexist expressions frequently used in daily life.

Gender, which has become a subject studied by different disciplines in recent years, is investigated in the fields of literature and linguistics in terms of how gender is reflected in language. In this study, the indicators of gender in language are analyzed by analyzing Mustafa Çiftçi's stories. Mustafa Çiftçi is one of the popular writers of the last period known for his provincial stories. Within the scope of the study, the author's books 'Bozkırda Altmışaltı, Adem'in Kekliği ve Chopin, and Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım ' constitute the data source of the study. The results of the study show that these novels contain a lot of gender elements, from the professions of the characters to the roles they assume in the stories.

Çıkar Çatışması Bildirimi/ Conflict of Interest Statement: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. / The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri/ Support Financing Information: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için destek almamıştır. / The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Kaynakça

Aksan, Doğan. *Dilbilim Seçkisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1982.

Aydinoğlu, Nazife. "Kadın ve Dil," *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, (2015): 217-230.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21658/232884>

Arat, Yeşim. "Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği nedir, ne değildir?," *Sarkaç Dergisi* (Şubat 2020).
<https://sarkac.org/2020/02/toplumsal-cinsiyet-nedir-ne-degidir/>

- Çağlar, Ali. "Sosyoloji: Toplumbilim" *İçtimaiyat* içinde, Derleyenler: İlmi Umran, Durmuş Ali Arslan ve Gülten Arslan, 21-47. İstanbul: Paradigma Akademi, 2018.
- Çiftçi, Mustafa. *Bozkırda Altmışaltı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Çiftçi, Mustafa. *Adem'in Kekliği ve Chopin*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Çiftçi, Mustafa. *Ağlaya Ağlaya Öldük Anam Bacım*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Creswell, John W. *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005.
- Descartes René. *Discours de la Méthode*. Paris: Garnier-Flammarion, 1966.
- Sapir, Edward. "The Status of Linguistics as a Science," *Language* 5, (1929): 207-214.
https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144_2/component/file_2381143/content
- Dökmen, Zehra Yaşın. *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010.
- Ecevit, Yıldız. "Toplumsal Cinsiyet Temel Kavramlar, Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi," *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II* (2021): 1-121.
<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kokdener/142391/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf>
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Edebiyat fakültesi basımevi-no:785, 1972.
- Ersoy, Ersan. "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği," *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 19, (2009): 219-231. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/96213/>
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.
- Halliday, Michael. *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold, 1979.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Bilgi Yayını, 1985.
- Oakley, Ann. *Sex, Gender and Society*. NewYork: Harper and Row, 1972.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot, 1969.
- Şimşek, Hasan ve Ali Yıldırım. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Vatandaş, Celalettin. "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı," *Istanbul Journal of Sociological Studies* 35, (2007): 29-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9517/118909>

Research Article / Araştırma Makalesi

The Sound of Silence: The Treatment of Spousal Death in Chopin's "The Story of An Hour" and Celal's
"Melahat Hanım's Orderly Life"

Eşsizliğin Sesi: Kate Chopin'in "Bir Saatlik Öykü" ve Peride Celal'in "Melahat Hanım'ın Düzenli Yaşamı" Öykülerinde Eş
Ölümünün İşlenişi

Berkem Sağlam¹

<https://doi.org/10.38060/kare.1337308>

Article Info

Received:03 August 2023

Accepted:20 February 2024

Keywords:

Nineteenth Women's Writing
Twentieth Century Women's
Writing
Kate Chopin
Peride Celal
Spousal death
Comparative Literature

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:03 Ağustos 2023

Kabul Tarihi:20 Şubat 2024

Anahtar Kelimeler:

Ondokuzuncu Yüzyıl Kadın
Yazarlar
Yirminci yüzyıl Kadın Yazarlar
Kate Chopin
Peride Celal
Eş Ölümü
Karşılaştırmalı Edebiyat

Citation/atf: Sağlam, Berkem. "The
Sound of Silence: The Treatment of
Spousal Death in Chopin's "The
Story of an Hour" and Celal's
"Melahat Hanım's Orderly Life,"
Kare issue: 17 (June 2024): 35-44.
<https://doi.org/10.38060/kare.1337308>

Abstract: Both "The Story of an Hour" (1894) and "Melahat Hanım'ın Düzenli Yaşamı" ("Melahat Hanım's Orderly Life") (1999) take an intimate look at widows directly following the deaths of their spouses. While Kate Chopin's story reveals the inner turmoil of its protagonist through insinuations regarding the taxing quality of her marriage, it also focuses on figurative implications of life after this death through imagery contemplated outside a window. Peride Celal's story, on the other hand, similarly looks back on a challenging marriage, yet this time through the inside of the house, by focusing on the late husband's possessions. Both characters hesitatingly embrace the prospect of a new life which promises escape from the social role of a wife. Unfortunately, the characters share the same fate of not being allowed to do so as they both die at the end of the stories, and in similar circumstances. This paper wishes to explore the lingering presence of the husbands by looking at motifs and imagery inside and outside the confines of the house which restricts the promised liberty of the two women.

Öz: Kate Chopin'in "Bir Saatlik Öykü" (1894) ve Peride Celal'in "Melahat Hanım'ın Düzenli Yaşamı" (1999) öyküleri, dul kalmış iki kadının dul kalır kalmaz yeni yaşamlarını göstermektedir. Kate Chopin'in öyküsü, başkahramanın iç dünyasını gösterir ve Bayan Mallard'ın evliliği hakkındaki olumsuz düşüncelerini, pencereden gözlemediği imgeler aracılığıyla sembolik bir şekilde aktarır. Bu imgeler, evliliği ve gelecek yaşamına ilişkin düşüncelerini ifade etmektedir. Peride Celal'in öyküsü ise, benzer olumsuz düşüncelere yer verirken, bunu evin içinden yapar ve vefat eden kocanın geride kalan eşyalarına sembolik bir boyut kazandırır. İki karakter de yeni yaşamları karşısında tereddüt etmelerine rağmen, eş olarak büründükleri sosyal rollerden kurtulma konusunda memnundurlar. Ne yazık ki, iki karakterin de öykülerin sonunda gerçekleşen benzer ölüm şekilleri, böyle bir olanağı gerçekleştiremediklerini gösterir. Bu çalışmanın amacı, kaybedilen eşlerin ölmüş olmalarına rağmen eşlerinin üzerinde baskılarının devam edişini evlerin içinde ve dışında yer alan imge ve semboller aracılığıyla ortaya çıkarmaktır.

¹ Asst. Prof., Çankaya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature, berkem@canakaya.edu.tr

Introduction

Kate Chopin's "The Story of an Hour" and Peride Celal's ("Melahat Hanim's Orderly Life"²) both deal with newly widowed women who hesitantly yet joyously look forward to a new life without their husbands. The stories are brief accounts of a fleeting expectancy of a new life, with not much additional detail; there is no hint as to at what stage of life the women are, for how long they have been married, or even whether they have children or not. The stories concentrate on a short span of time following the news of the deaths of the husbands. The anticipation of a new life ensuing the event is thinly veiled under expressions of grief and sadly is not materialised for either character in any satisfactory sense. In fact, both protagonists are killed off before they are even given a chance to try to live outside of the constraints of matrimony. Having not been allowed a life on their own terms throughout their married years, it is only after the deaths of their spouses that the protagonists come to a realisation of these limits on their freedom, identity, and individuality. A desire for a new kind of life, one that can be lived without limitations, is only tentatively embraced, yet, the stories suggest that their husbands have permeated their lives so completely that freedom in any sense just is not possible.

The Authors

It is difficult to determine when Peride Celal's³ short story "Melahat Hanim's Orderly Life" was first written and published, therefore it is challenging to ascertain the relationship between the stories. Even the most extensive bibliography of Celal's works, located in author Selim İleri's tribute compilation *Peride Celal'e Armağan*⁴, calls itself an "attempt," mostly due to the fact that many of her stories have been lost. One reason for this is the multiple changes to her pen name in numerous newspapers and magazines, and another is that some of these periodicals were never even archived. In his brief note to the bibliography, Raşit Çavaş informs the reader that even the author herself does not recall some of her works⁵. The story "Melahat Hanim's Orderly Life" is not listed in this bibliography, but was written sometime before 1951 (when Peride Celal stopped publishing stories in newspapers) and was published as part of a collection in 1999 for the first time. Dismissed for many years as a writer of formulaic love stories and a "woman's" writer, it was during the reissue of her works by Can Yayınları⁶ in the 1990s and early 2000s that readers came to the realization that much of Celal's work had been neglected unjustly. Although still not widely read in literary circles, another reissue of her works by H2O Books⁷ has led to a reintroduction of her works for younger readers.

Equally prolific writer Kate Chopin (1850-1904) enjoyed greater renown (as well as controversy) throughout her lifetime, although it would be stretching the matter to suggest that she was popular. It was after Per Seyersted's monograph *Kate Chopin: A Critical Biography* (1969) that her novel and stories became internationally read and her place in feminist literature firmly established. The frequently anthologised "The Story of an Hour" is among her most well known stories. Given the gap of time between their lifespans, there is a great likelihood that Celal read Chopin's stories

² All translations are by the author.

³ Peride Celal (1916-2013) was born in İstanbul, Turkey as Emine Peride Yönsel. She started publishing short stories, interviews and novels in various newspapers in the 1930s. During the first part of her career in the 1930s and 1940s, she was mainly known for publishing romance and adventure novels (İleri 13). Starting in the 1950s, she moved on to more socially critical novels where she started to investigate particularly the role of women in contemporary Turkish society. She won critical acclaim with *Üç Kadın* (*Three Women*), for which she won the Literature Prize presented by the Sedat Simavi Foundation in 1977, and with *Kurtlar* (*Wolves*) for which she received the Orhan Kemal Prize in 1991 (İleri 13). Not taken seriously for many years for being mainly a "woman's" romance author, she has only now started to be appreciated as an important novelist, thanks to the reissues of her works. Besides the two novels mentioned above, among her other well-known works are *Üç Yirmidört Saat* (*Three Twenty-Four Hours*, 1971), *Evlü Bir Kadının Günlüğünden* (*The Diary of a Married Woman*, 1971), and the short story collection *Jaguar* (*Jaguar*, 1978). Her works have not yet been translated into English.

⁴ Selim İleri, *Peride Celal'e Armağan* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996).

⁵ Raşit Çavaş, "Bibliyografya" Üzerine" in *Peride Celal'e Armağan*, ed. Selim İleri (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996), 40.

⁶ Can Yayınları (Can Publishing House) was established by author and poet Erdal Öz in 1981. One of the largest publishing houses in Turkey, it publishes both national and international works.

⁷ H2O Kitap (H2O Books) is a relatively recent Turkish publishing house that was established by Haldun Ünal and Özcan Özen in 2011. They declare on their website that "Yayınevi olarak bir yandan Türk ve Dünya edebiyatının değeri anlaşılmasından unutulmaya yüz tutmuş eser ve yazarlarını yeniden okurla buluşturmayı önemli bir misyon olarak önüne koyarken, günümüz yazarlarının yeni ve nitelikli eserlerinin yayınlanmasına ve okurla buluşmasına aracı olmayı hedeflemektedir." ("As a publishing house, we aim to be an intermediary in reuniting contemporary readers with neglected and forgotten authors in Turkish and world literature") <https://www.h2okitap.com/hakkimizda/>

and was inspired in her creation of women characters and criticism of the role of patriarchy in oppressive social institutions. Although there is no clear evidence for this except for the similarities of the stories themselves. The two stories analysed here are remarkably alike in their basic story arcs of two widowed women tasting freedom for the first time after their husbands' death, only not being allowed to bask in it for very long because of their own deaths.

The Loss of the Husband

Although one would assume that once the women achieve deliverance from the constraints of marriage that they would enjoy a fulfilling individual life by reclaiming (or indeed newly claiming) their personal identity, the stories seem to suggest that due to an essential internalized patriarchal sense of inferiority, even the absence of the husband impedes any such endeavour. Despite indicating hope of "freedom" initially, neither story propounds an alternative life of emancipated liberty; either because the characters are merely seen as not capable, or because they do not believe that they deserve it, or on account of their childlessness and therefore "purposelessness" in life, all of which will be discussed below. The sudden disappearance of the husband, then, does not promise a liberation, but serves to show that there is no hope of release from the constraints of the social order that confirms marriage as an oppressive institution that subordinates women. The mastery that the husband holds in the marriage, as suggested in these stories, is so strong that it persists after their deaths. In discussing the changing roles of men and women in marriage, Stevi Jackson underlines the idea that although men have enjoyed "the maintenance of individual autonomy and identity," this has been "historically denied to women" as is clearly indicated in these stories⁸. In neither story is there any evidence of quest of an individual interest before the deaths of their husbands; there is simply no existence for the woman except being a wife. Before Mrs Mallard is able to savor the nature outside her window or Melahat Hanım is able to establish a daily routine solely of her own in her house, both women die.

Despite quite a number of similar incidents in the stories, it would be erroneous to suggest that the idea of a lingering presence of the husbands is given in the same way in the two stories, as the treatment of both women's glimpses of freedom is quite different, as well as the endings of the stories. The main plot arc is alike; for instance, upon the deaths of their husbands, the two protagonists react in a predictable manner. Mrs Mallard⁹ is described as "weep[ing] at once, with sudden, wild abandonment"¹⁰. Melahat Hanım's¹¹ reaction is given a while after the event as, "she had cried a great deal"¹². That something is amiss in the course of these grief scenes is indicated early on in both stories. In "The Story of an Hour," this is implied with the statement, "she did not hear the story [of her husband's death] as many women have heard the same, with a paralyzed inability to accept its significance"¹³. Mrs. Mallard's immediate reaction of weeping over the death of her husband reveals that she's quick to grasp the "significance" of the situation. It is as if she has no time for the stages of grief, but skips to the end and accepts immediately, ready for the next stage of her own life.

Melahat Hanım's acceptance and immediate relief, on the other hand, is clearly expressed in the exposition of the story as follows:

The poor thing had suffered a lot because of her husband. A drunkard and a gambler, he was always an irresponsible man. Melahat Hanım had loved him. Would she have defied her family and followed him from İstanbul to İzmir if she had not? The

⁸ Stevi Jackson, "Families, Domesticity and Intimacy: Changing Relationships in Changing Times" in *Introducing Gender and Women's Studies*, ed. Diane Richardson and Victoria Robinson (London: Palgrave Macmillan, 2008), 140.

⁹ Louise Mallard is not even given a name for much of the story, the reader only learns of it through her sister toward the ending, when she is imploring her to open the door. In the first sentence of the story, she is mentioned as "Mrs. Mallard" and then on as "she" (about 23 times) throughout the course of the story before the reader learns of her personal name. This extraordinary number of the word "she" seems to signal her arduous move from "Mrs. Mallard", only identified through her husband's name as a married woman, to that of "Louise", her personal name.

¹⁰ Kate Chopin, "The Story of an Hour" (1894) in *The Awakening and Selected Stories* (New York: Penguin Classics, 1986), 213.

¹¹ I have chosen not to translate the use of the word "hanım" here both because it has become an accepted form of address in English and also because the dual representation of the word in its native language accentuates its significance in the story. Derived from the word "Han" (Khan) which acted as a title for both Ottoman emperors and Eastern rulers, "Hanım" refers to queen or sultan as a title for women. Considering it to have an affix at the end would make it mean "my han." Or, in common usage in contemporary Turkish it is defined by "Türk Dil Kurumu" (The Turkish Language Society) as 1- A title given to girls and women 2- Woman, wife and 3- An economically affluent woman who employs others to work for her (<https://sozluk.gov.tr/>). This combination of its ability to mean "woman," "wife," and "queen" simultaneously shows Melahat Hanım's fluctuation between these roles in her social as well as personal life.

¹² "Çok Ağlamıştı Ardından." Celal, "Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı," 1.

¹³ Chopin, "The Story of an Hour," 213.

first years had been sweet and effortless... the others had passed in continuous struggle.¹⁴

Melahat Hanim thus also accepts the loss immediately, and sets about the process of dealing with his possessions and her own move back to İstanbul. As she does this, the anticipation of a free life in the future is keenly felt and she is determined to purge herself of her husband's lingering presence, felt in the material objects around her. With every item she gets rid of or replaces, her husband's hold on her seems to lift, adding to her pleasure and emerging individuality. She declares, after spending a night at her new house, "'From now on, I will live for myself' mused Melahat Hanim"¹⁵. The material items in the house both old and new slowly gain an essence through their connection with her late husband, and come to symbolise aspects of her marriage that made her miserable. She likens, for instance, his treatment of newspapers to how he treated her:

How she had despised the way he crumpled up the newspapers he had read, and threw them on the bed. She never wanted to touch them. It was as if he had consumed everything within them and left her nothing to read.¹⁶

The fact that it is the bed he throws the newspaper on is indicative of how he has consumed her throughout their marriage, discarding her when he has no further use. The newspaper here is a symbol of his treatment of her throughout their married life. The idea of consuming something so utterly and completely, leaving nothing for her, also foregrounds the selfishness of her husband, a contradiction to the idea of sharing a life, which is supposed to be the premise of a marriage.

The Promise of a Life on One's Own Terms

A major difference between these stories in terms of the woman's expectation of the future is Chopin's concentration on the exterior as opposed to Celal's on the interior. Melahat Hanim's attention is almost completely focused on the items, possessions, "things" around her inside the house. She tries to rid herself of the old things that are reminders of her past life with her husband, and, as she does so, she finds a fresh freedom in the ability to choose and buy what she surrounds herself with. Items she has replaced give her pleasure and come to manifest her future. The purchase of new red enamel pots, is just one example of this. Stating that she had tolerated for many years "the outdated household items, the small kitchen, the blackened pots and pans", at the house in İzmir, she now arranged her red enamel pots and pans in an orderly fashion¹⁷ on the new racks in her kitchen. The next day, she has her breakfast facing these "red, enamel pots" and savours the pleasure she receives from this view of them, and the order and cleanliness around her. Each item she chooses to have in her life turns to represent her individuality and command of her new life, one that is not dictated by her husband.

The items that she concentrates on in order to create a new, orderly life are quite revealing in terms of displaying where Melahat Hanim's priorities lie. Firstly, the emphasis given in the title discloses her desire to create an "orderly" life, as opposed to the disorder the reader is supposed to assume dictated her previous life. The kitchen pots and pans mentioned above show her husband's disregard of appearances in favour of practicality, as well as his refusal to let Melahat Hanim to "order" even her own kitchen. Trapped as she is in her wifely duties inside this small kitchen, it is clear that she has no power even there. Her husband's death gives her the chance to enter the other rooms; the living room and bedroom are indicatively mentioned, and the opportunity to remove the items that do not belong solely to a kitchen that she can make her own. The broadening of Melahat Hanim's horizon, therefore, expands to other areas of the house, yet her efforts at ordering her life remains an interior effort. Mrs Mallard, on the other hand, looks through the window to the outside.

Mrs Mallard's awareness is much more subdued, gradual, and understated in "The Story of an Hour." It is the outside that engrosses her immediately; the interior objects serve more as instruments that draw her closer to her true desire. Let us consider, for example, this description of her actions after going into her room alone, following the news of her husband's death: "There stood, facing the open window, a comfortable, roomy armchair. Into this she sank,

¹⁴ "Çok çekmişti kocasından zavallı. İçkici, kumarbaz, sorumsuz bir adam... Melahat Hanım onu sevmişti. Sevmese ailesinin karşı çıkmasından aldırmandan peşine takılıp İstanbul'da İzmir'e gelir miydi? İlk yıllar ballı börek... Sonrası tam bir hurlaşma içinde geçmişti," Celal, 1.

¹⁵ "Bundan sonra canım için yaşayacağım" diye, düşündü Melahat Hanım," Celal, 4.

¹⁶ "Kocasının okuyup buruşturduktan sonra yatağın üstüne attığı dağılmış gazeteler ne kadar sinirine dokunurdu. Eline almak istemezdi bir zaman. Sanki adam sayfaların içinde ne varsa sömürüp bitirmiş, kendisine okunacak bir şey bırakmamış gibi," Celal, 5.

¹⁷ "Çok çilesini çekmişti köhne eşyaların, daracak mutfağın, dibi kararmış eski tencerelerin," Celal, 2.

pressed down by a physical exhaustion that haunted her body and seemed to reach into her soul.”¹⁸ The comfortable, roomy armchair facing the window, it seems, is a statement of her married life. The prospect of freedom is right there, to be seen and observed from the window. The comfort of her domestic life —the armchair— has been like a prison for her, shielding her from the outside, the world of opportunity, individuality, identity. Although roomy and comfortable, she “sinks” in it and is “pressed down” as if by force, in contrast to the open window that suggests a chance for freedom.

Melahat Hanim’s tentative approach to a similar armchair contrasts with Mallard’s blind acceptance of “sinking” into it. Soon after her perusal of the newspaper, she is described as follows: “Waiting for her friend to call, she perched gingerly on her new armchair in front of the window garlanded with flowers, as if afraid to wear it down. She then opened her newspaper.”¹⁹ In line with the declaration earlier on that she was determinedly going to enjoy her new life, her own armchair now becomes a symbol of this new life, and her tentative approach towards it reveals the fear that the dream may dissolve at any moment. The fear that she may “wear it down” reveals her own insecurity about ownership. The newspaper now belongs to her alone, it has not been disfigured in the hands of her husband, and this proprietorship of both it and the armchair is completely new for Melahat Hanim. The emphasis here is put on the armchair itself, not the window or the life outside it, as is the case in Chopin’s story. Thus it is not the outside that promises her her freedom, but the inside (the armchair, the newspaper, the flowers). Her husband’s aforementioned disregard of their possessions inside their house mirror his disregard of her, and her delicate treatment of her own possessions are indicative of the care she wants to show herself.

The new and unused condition of possessions around her continue to accentuate the suggestion of rebirth for Melahat Hanim, as does Mrs Mallard’s contemplation of what she sees outside the window. Waking up in her own house on the first day, the narrator describes Melahat Hanim’s elation stating: “it was as if there was new blood flowing in her veins, she felt so healthy and joyful”²⁰. This new life is embraced by Mrs Mallard in a similar fashion. As soon as she allows herself to, she lets her lips slip the word “free, free, free,” but only under her breath. Then, “Her pulses beat fast, and the coursing blood warmed and relaxed every inch of her body.”²¹ The exhilaration experienced by both characters upon enjoying their material and mental state of “aleness” is clearly felt through the attention on the movement of their blood, thus life. Moreover, in Chopin’s story, the coming of spring and regeneration of life is symbolic of Louise Mallard’s new life. S. Selina Jamil clarifies stating: “As nature returns to life after winter, so Louise’s emotions return to life after a prolonged winter of patriarchal confinement”²². For Mrs Mallard, the joy is accentuated by this promise of a new life that she sees from her window. Rather than focusing on objects inside the home, she directs her attention to the outside. Her “suspension of intelligent thought” as she looks out the window enables her to observe, “the tops of trees that were all aquiver with the new spring of life,” “patches of blue sky,” “delicious breath of rain,” “countless sparrows [...] twittering”²³. Each one of her senses is spoilt for choice by the richness of the promise of a new life.

Being Alone

This difference in focus (Melahat Hanim’s on interior objects and Mrs Mallard’s on exterior elements) may be due to inhabitants (or lack of them) in their houses. As Melahat Hanim is alone in her new abode, she is able to surround herself with articles of her own selection, and thus centres her attention on them. The house in İzmir will be transferred into her home in İstanbul and will become a symbol of her autonomy and therefore it is to the interior that she casts her eyes upon for comfort and peace. For Mrs Mallard, however, this is not the case. She is initially surrounded by people upon the news of her husband’s death. Her sister Josephine is the one who gives her the news, and Mr Mallard’s friend Richards is also in the house. Soon after the news is broken to her, her demeanor is described as, “she went

¹⁸ Chopin, 213.

¹⁹ “Dostunun telefonunu beklemek için gazetesi elinde, çiçekli penceresinin önündeki yeni koltuğuna eskitmekten korkar gibi nazikçe ilişip oturdu Melahat Hanım,” Celal, 5.

²⁰ “Yeni bir kan akıyordu sanki damarlarında, öylesine sağlıklı, sevinçliydi,” Celal, 4.

²¹ Chopin, 214.

²² S. Selina Jamil, “Emotions in ‘The Story of an Hour,’” *The Explicator* 67, no. 3 (2009): 218.

²³ Chopin, 213.

away to her room alone. She would have no one follow her"²⁴. This lifting of limitation on her freedom of movement as well as her desire to be alone evoke her awakening to the restrictions of the institution of marriage. The room thus becomes a prison from which the escape is not through the door (as her sister Josephine acts as guardian just outside), but through the open window. When she looks out, "she could see in the open square before her house the tops of trees that were all aquiver with the new spring life. The delicious breath of rain was in the air [. . .] countless sparrows were twittering in the eaves"²⁵. She sees, hears, feels, and smells these signs of spring and describes herself a bit later as "drinking in a very elixir of life through that open window"²⁶. Hence, even though she is bodily inside, it seems, her soul is outside, enjoying rejuvenation of life.

An issue that needs to be addressed at this point is the fact that there is no evidence of children or even suggestion of them in either of these women's families. There is blatantly an *absence* of children in both. While neither their presence nor absence is commented on in "The Story of an Hour," the only mention of them in "Melahat Hanim's Orderly Life," is when Melahat Hanim is reading her favourite feminist's column in the newspaper. Quoting a woman who is dissatisfied with her life, she ruminates that women are seen as "maids" or "ornaments"²⁷. A woman has written to the newspaper that she "just cannot satisfy her husband. Either the children are uncared-for or the food is tasteless"²⁸. Melahat Hanim does not respond at all to this woman's task of looking after children or her own apparent lack of them. She comments that she feels pity for such women and concludes, "thank god she had attained her freedom"²⁹. When discussing the relationship between man and wife, and seeing "freedom" as a way of escape from the confines of family life, it is traditionally often taken for granted that the domestic duties of the wife, apart from keeping her husband satisfied, is the rearing of the children. After all, the subordination of women within the institution of marriage has largely been due to her role as mother. As Gerda Lerner states, from the nineteenth century onwards, "As men institutionalized their dominance in the economy, in education, and in politics, women were encouraged to adjust to their subordinate status by an ideology which gave their maternal function higher significance"³⁰. Since neither Mrs Mallard nor Melahat Hanim are biological mothers, in this sense they lose their caregiver function following the deaths of their spouses. Being childless enables them to think of enjoying an unrestrained life which would have been otherwise impossible. Thus the presence of children, biological or otherwise, could have prevented Melahat Hanim from enjoying the ordering of her new house and may arguably have prevented Mrs Mallard from looking out the window, both of which are done with the aim of initiating a new life. This new life is purely a personal one, with no responsibility outside of one's self.

The Death of the Wife

The irony shared by the stories is that unfortunately, neither author gives the women a chance to live out their newfound happiness. Both women die at the end of the stories, perhaps to suggest that even the supposed death of the husband does not allow the woman to establish or regain her individual identity, her fate is to be forever bound to his. Talking about death in connection with William Burroughs's *The Western Land*, Michael Taussig mentions that "that's what being dead is supposed to be about. Disappearance. But then there's this stuff that can't be quite contained creeping around the edges [. . .]"³¹. The suspense in both stories gains strength through this creeping realization that it is not over, nor is anything new really beginning. The hesitancy of both characters in embracing their new lives gives away the final note that it will not last. "The Story of an Hour"³² ends with the presumably dead husband returning home, and Mrs Mallard having a heart attack upon seeing him. The narrator sardonically concludes the story with the

²⁴ Chopin, 213.

²⁵ Chopin, 213.

²⁶ Chopin, 215.

²⁷ Celal, 6.

²⁸ "Gene de yaranamıyorum. Ya çocuklar bakımsız ya da yemekler tatsız," Celal, 6.

²⁹ "Şükrolsun kendisi özgürlüğüne kavuşmuştu," Celal, 6.

³⁰ Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy* (London: Oxford UP, 1986), 28.

³¹ Michael Taussig, "Dying is an Art, like Everything Else," *Critical Inquiry* 28, no. 1 (2001): 308.

³² As the title accentuates, all this takes place within a single hour. This is an hour deserving its own story, possibly the most important hour in Louise Mallard's life. Rather than "A Story of the Hour," however, which would emphasize its being only Mrs Mallard's hour, it is called "The Story of an Hour," because it is an hour that signifies the fleeting freedom of all women within a patriarchal society with oppressive institutions, not only Mrs Mallard's. This choice then makes the title more universal and thus identifiable with women in general rather than being a unique experience for the protagonist.

claim, "When the doctors came they said she had died of heart disease —of joy that kills"³³. The "joy" mentioned here clearly necessitates the readers's recognition that the "joy" is also the unsung "it" mentioned earlier, which had been "too subtle and elusive to name"³⁴ yet was eventually expressed by the words "free, free, free." Therefore, the ending suggests quite the opposite of what it says, that it is in fact despair that kills Mrs Mallard, despair of losing the chance of living her own life. Lora E. Geriguis explains further, "Recognizing Louise's longing for the 'joy' of the more expansive world outside of her home renders Bentley's living body within the threshold of the front door as a metaphorical and material obstruction preventing Louise's escape to the wider natural world beyond him"³⁵. Like Josephine's obstruction of Mrs Mallard's search for herself within the house by standing outside her room, Mr Mallard's physical presence within the house door reveals that she will be unable to find the "joy" outside either. In other words, just as she had become "Louise," and was ready to embrace life, she has to revert to being Mrs Mallard, and this is not an outcome that she desires.

Melahat Hanim's demise occurs in a more otherworldly and dubious fashion. The more she surrounds herself with possessions that she tries to individualise and order, the more haunted she begins to feel the ghost of her husband who persistently continues to control her life. He even invades her dreams and has sex with her, and this lingering presence causes her to have fits of tears throughout the day. "When the crying spells began, Melahat Hanim's furniture, flowers, kitchen, and even the red enamel pots and pans ceased to interest her"³⁶ details the narrator. Wherever Melahat Hanim looks after her initial euphoria about her new life, she comes across some evidence that her husband has not left. As Taussig states in "Dying is an Art, Like Everything Else," "It would be nice if the dead could be tucked away, far away, so there would be two worlds, one for the living and one for the dead"³⁷. She sees that there would be no separate life and that throwing her husband's possessions away would not be enough as his memory/spirit just would never leave her alone.

Her eventual death, which occurs in the last paragraphs of the story just like "The Story of an Hour," is narrated as follows:

There were many rumours following Melahat Hanim's death. Some said it was her high blood pressure, some said it was her heart. Those closer to her suggested that she had taken one too many sleeping pills. Everyone felt sorry for Melahat Hanim. I mean, one couldn't help it. Just as soon as she had freed herself from a drunk and grumpy oaf and had put her life in order, to just die like that...³⁸

Although the reader, like her close friends, is privy to the information that she had in fact been taking sleeping pills because of the dreams and the fits of weeping, there is still not adequate proof to suggest that her death is a suicide. The ending is ironic either way and it is clear that Melahat Hanim's husband has permeated her life so completely that freedom (or "order" in her case) is not possible.

In "Fatal Self-Assertion in Kate Chopin's 'The Story of an Hour,'" Lawrence I. Berkove claims that there is no sufficient evidence in the story to suggest that Louise Mallard suffered in her marriage or that it was an unhappy one, and that "[t]he simple truth is that this story is not about society or marriage, but Louise Mallard"³⁹. While there is some truth in this suggestion, it is also true that the problem highlighted in this story is one that often goes unsaid. Her face, for instance, is described in the story of the one "whose lines bespoke repression and even a certain strength"⁴⁰. Later on, it is clearly stated that "she would live for herself. There would be no powerful will bending hers in that blind persistence with which men and women believe they have a right to impose a private will upon a fellow-

³³ Chopin, 213

³⁴ Chopin, 214.

³⁵ Lora E. Geriguis, "The 'It' and the 'Joy that kills:' An Ecocritical Reading of Chopin's "The Story of an Hour," *The Explicator* 78, no. 1 (2020): 5-8.

³⁶ "Ağlama nöbetleri başladığında eşyaları, çiçekleri, mutfağı, kırmızı emaye tencereleriyle ilgilenmez oldu Melahat Hanım," Celal, 11.

³⁷ Michael Taussig, "Dying is an Art, like Everything Else," *Critical Inquiry* 28, no. 1 (2001): 307.

³⁸ "Melahat Hanım öldüğünde çok söylentiler çıktı. Kimileri tansiyondan, kimileri kaplten dediler. Yakınlarıysa yanlışlıkla uyku ilacını fazla kaçırdığını söylüyorlardı. Herkes çok acıdı Melahat Hanım'a. Eh, acınmayacak gibi de değildi. Yakınıp durduğu huysuz, sarhoş, kaba saba bir adamdan kurtulup tam yaşamını düzene koyduğu bir sırada..." Celal, 13.

³⁹ Lawrence I. Berkove, "Fatal Self-Assertion in Kate Chopin's 'The Story of an Hour,'" *American Literary Realism* 32, no. 2 (Winter 2000): 153.

⁴⁰ Chopin, 214.

creature"⁴¹. Louise Mallard's admission that "Often she had not [loved him]"⁴², should be clear evidence that this story is indeed about marriage, and that it often encloses one in such a relationship that confines the woman much more, particularly in the nineteenth-century context of the story. But yes, it is of course about Mrs Mallard, it is the story of a life not lived on one's own terms, of missed opportunities, of dreams one did not even know one had.

It is not clear when exactly "Melahat Hanim's Orderly Life" was first written and published. Yet, a collection of stories that includes the story was published in 1999. There seems to be almost a hundred years between the two stories, as well as a huge geographical distance, however, Celal's story is strongly reminiscent of the former one. Melahat Hanim is far more outspoken and desirous of a new life as opposed to Louise Mallard's uncertainty towards it. She reads feminist newspaper columns and consciously compares the idyllic quality of her new life to the confined one of her marriage, where she was buried under household chores. As she reads the complaints of married women in her newspaper, she feels, "Melahat Hanım felt that both the letter writer and the columnist were kindred spirits. Thank God she herself had achieved her freedom"⁴³. Similar to Berkove's claim above, Funda Bulut in "A Semiotic Look at 'Melahat Hanım's Orderly Life'" argues that Melahat Hanim's illness towards the end of the story suggests her remorse about trying to forget her husband and a yearning she will not admit to herself⁴⁴. However, the haunting of the husband and his possessions should be read in a different manner. Throughout the story it is clearly indicated that Melahat Hanim was deeply unhappy during most of her marriage. Her inability to live her own life after his death, is due to these long years that have impaired her capacity to live without a "powerful will bending hers" as expressed in "The Story of an Hour"⁴⁵. Her constant comparison of her recent ordered life to her past one is what alerts her to the realisation that she can not erase or make up for the past. Bulut further suggests that "Melahat Hanim gives up life because she becomes aware that she can not cope with loneliness and pain"⁴⁶, which certainly is not the case. When her doctor tells her "your nerves are shot, your subconscious is riddled with pain, regret, and yearning,"⁴⁷. It is evident that her pain and yearning is about a life that was wasted because of her husband's presence, not about the loss of her husband.

Conclusion

"The sound of silence" that I refer to in my title signifies, in my reading of the stories, the lingering presence of the departed husbands which itself is a sign of the patriarchal constitution of the institution of marriage in these two stories. The initial reaction of the protagonists is a realisation that they had not dared to admit previously, that although they may have had a fondness towards their husbands, the marriage was an impediment on the development of their own identities. Mrs Mallard's shutting herself up in her room and looking outside for affirmation of a new life shows her turning her back on the hold that the house and the interior have on her. In a different way, Melahat Hanim strives to get rid of all evidence concerning her husband and her married life, and to replace them with new objects that signify her individuality in her new home. Unfortunately, in both cases the women are met with disappointment. Mrs Mallard dies when confronted with her husband's physical presence, and Melahat Hanim dies because she can not get rid of her husband's spiritual hold on her life. Kate Chopin's "The Story of an Hour" and Peride Celal's "Melahat Hanım's Orderly Life" suggest that despite the time and place difference in the writing of these stories, the women protagonists are deafened by the sound of silence, that is, the impediments that their marriages have brought upon them.

Extended Abstract

Kate Chopin's "The Story of an Hour" and Peride Celal's ("Melahat Hanim's Orderly Life") both deal with newly widowed women who hesitantly yet joyously look forward to a new life without their husbands. The stories are brief

⁴¹ Chopin, 214-5.

⁴² Chopin, 215.

⁴³ "Baştan sona köşe yazarıyla ve ona mektup yazan o zavallı kadınla birlikteydi Melahat Hanım. Şükrolsun kendisi özgürlüğüne kavuşmuştu," Celal, 6.

⁴⁴ Funda Bulut, "'Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı'na Göstergebilimsel Açıdan Bakış," *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no. 3 (Summer 2012): 718.

⁴⁵ Chopin, 214.

⁴⁶ "Yalnızlık ve acıyla baş edemeyeceğini anlayan Melahat Hanım, yaşamdan vazgeçer," Bulut, "'Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı'na Göstergebilimsel Açıdan Bakış," 720.

⁴⁷ "Sinileriniz zayıflamış, bilinçaltında acılar, özlemler, pişmanlıklar..." Celal, 12.

accounts of a fleeting expectancy of a new life, with not much additional detail; there is no hint as to at what stage of life the women are, for how long they have been married, or even whether they have children or not. The stories concentrate on a short span of time following the news of the deaths of the husbands. The anticipation of a new life ensuing the event is thinly veiled under expressions of grief and sadly is not materialised for either character in any satisfactory sense. In fact, both protagonists are killed off before they are even given a chance to try to live outside of the constraints of matrimony. Having not been allowed a life on their own terms throughout their married years, it is only after the deaths of their spouses that the protagonists come to a realisation of these limits on their freedom, identity, and individuality. A desire for a new kind of life, one that can be lived without limitations, is only tentatively embraced, yet, the stories suggest that their husbands have permeated their lives so completely that freedom in any sense just is not possible.

Although one would assume that once the women achieve deliverance from the constraints of marriage that they would enjoy a fulfilling individual life by reclaiming (or indeed newly claiming) their personal identity, the stories seem to suggest that due to an essential internalized patriarchal sense of inferiority, even the absence of the husband impedes any such endeavour. Despite indicating hope of “freedom” initially, neither story propounds an alternative life of emancipated liberty; either because the characters are merely seen as not capable, or because they do not believe that they deserve it, or on account of their childlessness and therefore “purposelessness” in life.

Despite quite a number of similar incidents in the stories, it would be erroneous to suggest that the idea of a lingering presence of the husbands is given in the same way in the two stories, as the treatment of both women’s glimpses of freedom is quite different, as well as the endings of the stories. The main plot arc is alike; for instance, upon the deaths of their husbands, the two protagonists react in a predictable manner. Mrs. Mallard’s immediate reaction of weeping over the death of her husband reveals that she’s quick to grasp the “significance” of the situation. It is as if she has no time for the stages of grief, but skips to the end and accepts immediately, ready for the next stage of her own life.

The irony shared by the stories is that unfortunately, neither author gives the women a chance to live out their newfound happiness. Both women die at the end of the stories, perhaps to suggest that even the supposed death of the husband does not allow the woman to establish or regain her individual identity, her fate is to be forever bound to his. The hesitancy of both characters in embracing their new lives gives away the final note that it will not last. “The Story of an Hour” ends with the presumably dead husband returning home, and Mrs Mallard having a heart attack upon seeing him.

“The sound of silence” referred to in the title signifies, in my reading of the stories, the lingering presence of the departed husbands which itself is a sign of the patriarchal constitution of the institution of marriage in these two stories. The initial reaction of the protagonists is a realisation that they had not dared to admit previously, that although they may have had a fondness towards their husbands, the marriage was an impediment on the development of their own identities. Mrs Mallard’s shutting herself up in her room and looking outside for affirmation of a new life shows her turning her back on the hold that the house and the interior have on her. In a different way, Melahat Hanim strives to get rid of all evidence concerning her husband and her married life, and to replace them with new objects that signify her individuality in her new home. Unfortunately, in both cases the women are met with disappointment. Mrs Mallard dies when confronted with her husband’s physical presence, and Melahat Hanim dies because she can not get rid of her husband’s spiritual hold on her life. Kate Chopin’s “The Story of an Hour” and Peride Celal’s “Melahat Hanim’s Orderly Life” suggest that despite the time and place difference in the writing of these stories, the women protagonists are deafened by the sound of silence, that is, the impediments that their marriages have brought upon them.

Çıkar Çatışması Beyanı - Conflict of Interest Statement:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. - The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri - Support Financing Information:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için destek almamıştır. - The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Bibliography

- Berkove, Lawrence I. "Fatal Self-Assertion in Kate Chopin's 'The Story of an Hour'," *American Literary Realism* 32, no. 2 (Winter 2000): 152-158.
- Bulut, Funda. "'Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı'na Göstergebilimsel Açıdan Bakış," *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no. 3 (Summer 2012): 709-721.
- Celal, Peride. "Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı" in *Melahat Hanım Düzenli Yaşamı*, 1-13. İstanbul: H2O Kitap, 2020.
- Chopin, Kate. "The Story of an Hour" (1894) in *The Awakening and Selected Stories*, 213-215. New York: Penguin Classics, 1986.
- Çavaş, Raşit. "'Bibliyografya' Üzerine" in *Peride Celal'e Armağan*, 40, Edited by Selim İleri. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996.
- Çavaş, Raşit and Tunay Aydın, "Peride Celal Bibliyografyası İçin Bir Deneme" *Peride Celal'e Armağan* içinde, Edited by Selim İleri, 15-39. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996.
- Geriguis, Lora E. "The 'It' and the 'Joy that kills:' An Ecocritical Reading of Chopin's "The Story of an Hour," *The Explicator* 78, no. 1 (2020): 5-8.
- İleri, Selim. *Peride Celal'e Armağan*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996.
- Jackson, Stevi. "Families, Domesticity and Intimacy: Changing Relationships in Changing Times" in *Introducing Gender and Women's Studies*, Edited by Diane Richardson and Victoria Robinson, 125-143. London: Palgrave Macmillan, 2008.
- Jamil, S. Selina. "Emotions in 'The Story of an Hour'," *The Explicator* 67, no. 3 (2009): 215-220. <https://doi.org/10.3200/EXPL.67.3.215-220>
- Lerner, Gerda. *The Creation of Patriarchy*. London: Oxford UP, 1986.
- Taussig, Michael. "Dying is an Art, like Everything Else," *Critical Inquiry* 28, no. 1 (2001): 305-316.

Research Article / Araştırma Makalesi

“A Dog’s Revenge”: Comparative Viability of an Early Modern Verbal, Pictorial, And Dramatic Proverb

“Bir Köpeğin İntikamı”: Erken Modern Dönemden Sözel, Resimsel ve Dramatik Bir Atasözünün Karşılaştırmalı Yaşayabilirliği

Jameson Kısmet Bell¹

<https://doi.org/10.38060/kare.1461888>

Article Info

Received: 30th March 2024

Accepted: 10th May 2024

Keywords:

Proverb
Materiality
Renaissance
Comparative Literature

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 30 Mart 2024

Kabul Tarihi: 10 Mayıs 2024

Anahtar Kelimeler:

Atasözü
Somutluk
Rönesans
Karşılaştırmalı Edebiyat

Citation/attf: Bell, Jameson Kısmet.

“A Dog’s Revenge”: Comparative Viability of An Early Modern Verbal, Pictorial, And Dramatic Proverb,” *Kare* issue: 17 (June 2024): 45-58. <https://doi.org/10.38060/kare.1461888>

Abstract: This article presents a comparative study of three media modalities by which the proverb “a dog’s revenge” is presented in the sixteenth- and seventeenth-century Latin, German, and English contexts. A proverb can be briefly defined as short, pithy saying in general use. However, when one moves beyond a linguistic interpretation to an analysis of the material, these concise sayings that many people know and use assume an instability similar to aphorisms, sententia, maxims, dicta, or other short forms. By comparing the materials of the short proverbial saying “A dog’s revenge” in Erasmus’ *Adages* (1532), Mathius Holzwart’s emblem book *Emblematum Tyrocinia* (1581), and William Shakespeare’s seventeenth-century drama, *Cymbeline* (1611), this article emphasizes the viability of the proverb beyond speech acts. Whether oral, graphic, pictorial, dramatic, or some other medium, focus on a proverb’s materiality shows that the life of a proverb is woven into its citationality in various media and materials, not just speech. Unpacking the tension between the signified meaning of proverbial speech and its material form also reveals the potential invariability, or death of the proverb through alternate uses, forgetfulness, or disuse.

Öz: Bu makale, "bir köpeğin intikamı" atasözünün on altıncı ve on yedinci yüzyıl Latin, Alman ve İngiliz bağlamlarında sunulduğu üç medya yönteminin karşılaştırmalı bir çalışmasını sunmaktadır. Atasözü kısaca genel kullanımda olan kısa ve özlü sözler olarak tanımlanabilir. Ancak, dilsel bir analizin ötesine geçip somut analize inildiğinde, pek çok insanın bildiği ve kullandığı bu özlü sözler aforizma, hüküm, özdeyiş, vecize ya da diğer kısa formlara benzer bir istikrarsızlığa bürünür. Bu makale, Erasmus'un *Adages* (1532), Mathius Holzwart'ın *Emblematum Tyrocinia* (1581) adlı amblem kitabı ve William Shakespeare'in on yedinci yüzyıl draması *Cymbeline* 'deki (1611) "Bir köpeğin intikamı" adlı kısa atasözünün unsurlarını karşılaştırarak, bu atasözünün söz eylemlerinin ötesindeki yaşayabilirliğini vurgulamaktadır. İster sözlü, ister grafik, resimsel, dramatik ya da başka bir mecra olsun, bir atasözünün somutluğuna odaklanmak, bir atasözünün yaşamının sadece konuşmada değil, çeşitli medya ve materyallerde atıfta bulunulmasıyla örüldüğünü gösterir. Atasözü ifadesinin gösterilen anlamı ile somut biçimi arasındaki gerilimi incelemek, atasözünün alternatif kullanımlar, unutulma veya kullanılmama yoluyla potansiyel yaşayamazlığını veya ölümünü de ortaya çıkarır.

¹ Asst. Prof., Boğaziçi University, Faculty of Arts and Sciences, Western Languages and Literature, j.kismetbell@bogazici.edu.tr

Introduction²to the Proverb, *A Dog's Revenge*

This article presents a comparative study of three media modalities by which the proverb “a dog’s revenge” is presented in the sixteenth- and seventeenth-century Latin, German, and English contexts. A proverb can be briefly defined as “A short pithy saying in general use.”³ However, when one looks a little closer, these concise sayings that many people know and use assume an instability similar to aphorisms, sententia, maxims, dicta, or other short forms.⁴ Anna Litovkina even writes that “proverbs have never been sacrosanct,”⁵ and can become other literary genres and even anti-proverbs through simple shifts in the sentence’s structure by “replacing a single word, substituting two or more words, changing the second part of the proverb, adding a tail to the original text, adding literal interpretations, punning, word-repetition, melding two proverbs, and word-order reversal.”⁶ As such, the three-word proverb “A dog’s revenge” requires more attention that goes beyond both genre and form than has been the focus of historical studies.

This article argues that further attention to the proverb that moves beyond a linguistic analysis to the material reveals that proverbs need not be verbal. Whether oral, graphic, pictorial, dramatic, or some other medium, focus on a proverb’s materiality allows contemporary researchers in comparative literature, cultural, and media studies to unpack the tension between the material and signified meaning of proverbial speech. This comparison uses but goes beyond traditional comparative literature methods that focus on meaning as presented in different languages, tropes, topics, or other rhetorical figures. Instead, by comparing the materials of examples of short proverbial speech in Erasmus’ *Adages* (1532), Mathius Holzwart’s (b. ca. 1530) emblem book *Emblematum Tyrocinia* (1581), and William Shakespeare’s seventeenth-century drama, *Cymbeline* (1611) this article emphasizes the viability and inviability of the proverbial form in general, and “A dog’s revenge” in these particular works. After discussing viability in relation to speech acts and citationality, this article analyzes each of these works concerning their materiality as spoken, printed, pictorial, and dramatic.

Media Archeology of Proverbial Signs

Since the early 2000s, media archeologists have been active in their explorations of how contemporary materialities are imagined through past media. Digital circuitry, film, radio, and other diverse machines rely heavily on past media’s structural and psychic demands. New media is always introduced into old media structures and their fantasies of the future. Investigating historically situated combinations of material and imagination creates the possibilities (and impossibilities) of how the world is made “real.” Without historical structures, Jussi Parikka writes in “Imaginary Media: Mapping Weird Objects,” of his recent book—*What is Media Archeology?*—that actual or “real” media is useless.⁷ Any medium contains its use value through its imagined technical possibilities and, even more importantly, through its impossibilities and eventual inviability. In this sense, material objects are always proverbial in their use: the viability of a material object is related to general notions of its imagined past, present, or future use. In a recent study of the relationship between topoi and media, Erkki Huhtamo offers commonplaces (topoi) as a “useful tool of making sense of media culture.”⁸ We become familiar with particular media and their material configurations, which allow for certain patterns to develop while discouraging others. General topics can then be “turned,” creating proverbs that are spoken but also proverbial use of materials themselves. Exploring the “viability” of proverbial speech necessarily then also leads to an exploration of the “inviability” or “death” of the form of materials by which proverbs are passed around. The death of a proverb appears through either alternate uses, forgetfulness, or disuse.

This article uses the terms viable and inviable—from the Latin “vita” as “life” but also “viable” as “capable or incapable of sustaining life”⁹—to account for an alternate approach to media, short literature, and the relationship

² This article is a modified version of a conference paper presented at the *Renaissance Studies Association* annual meeting, Chicago, IL (USA), 30.03-01.04.2017.

³ Elizabeth Knowles, “Proverb,” in *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable* (Oxford: Oxford University Press, 2006).

⁴ Gary Saul Morson, “The Aphorism: Fragments from the Breakdown of Reason,” *New Literary History* 34, no. 3 (2003): 429. Though Morson’s focus in this article is definitions of aphorisms, dicta, and maxims, his sources pull examples from John Bartlett’s (1980) *Familiar Quotations: A Collection of Passages, Phrases, and Proverbs*.

⁵ Anna T. Litovkina, *Women Through Anti-Proverbs* (New York: Palgrave Macmillan, 2019), 26.

⁶ Litovkina, *Women Through Anti-Proverbs*, 29.

⁷ Jussi Parikka, *What Is Media Archaeology?* (Cambridge: Polity Press, 2012).

⁸ Erkki Huhtamo, “Dismantling the Fairy Engine: Media Archaeology as Topos Study” in *Media Archaeology: Approaches, Applications, and Implications*, ed. Jussi Parikka and Erkki Huhtamo (Berkeley: University of California Press, 2011), 34.

⁹ “Vita” in *Oxford English Dictionary* (Oxford: Oxford University Press, 2011).

between signs and material bodies. Though these terms “life” and “death” are themselves loaded with meaning, they are used metaphorically here to counter biological, technological, and political definitions of “life” and “death” that are framed by discourses of power. The proverb fits Michel Foucault’s concept of a “node” from his *Archeology of Knowledge*, or a material object that offers a place and time “where the past, present, and future overlap.”¹⁰ The viability of these objects or nodes echoes Jacques Derrida’s concept of “citationality” or “iterability” that was subsequently applied to body practices by Judith Butler. Moving beyond speech acts to their material, an object’s viability is the ability of objects and bodies to circulate within a network of meaning.¹¹ In this way, material objects—such as bodies that speak, printed words or pictures, a book or a play—are enacted through social, cultural, and epistemic patterning of the general within a specific place and time. A proverb gains life when cited, manipulated, or adapted to new media. It dies when it is forgotten or silenced. Finding the border between life and death of an object requires an alternate approach to the proverb or the relationship of general thought to specific embodiedness.¹²

As a continuation of this introduction, a brief look at Erasmus, Holtzwardt and Shakespeare’s use of proverbs shows the importance of material. In his *Adages*, a book of ancient and modern proverbs published in 1532, Erasmus from Rotterdam (1466-1536) describes a unique Macedonian proverb that is the focus of this article: *Canis vindictam*, which translates as “a dog’s revenge.” For Erasmus, the historical meaning of a dog’s revenge relates to “those who unexpectedly pay the penalty to the victims of some injury they have inflicted in the past.”¹³ Erasmus then reports many ancient stories of dogs seeking revenge on behalf of their owners, sometimes long after the wrongdoing or crime was committed. However, this meaning was no longer used, cited, or repeated. Instead, by the early sixteenth century, the contemporary use of the proverb had shifted when traced through his copious collection of connected stories, anecdotes, and tales to receive renewed vivacity.

Besides Erasmus’ *Adages*, reference to “a dog’s revenge” also appears in Mathius Holzwardt’s (b. ca. 1530) emblem book, *Emblematum Tyrocinia* (1581). The newly created emblem genre appeared in the early sixteenth century as the co-presentation of the tri-part structure of a short inscription, picture, and interpretation.¹⁴ Rather than represent a picture of a dog seeking vengeance for its owner, Holzwardt presents the proverb’s unembellished signified meaning in both Latin and German, along with a woodcut image, and an interpretive poem (Fig. 1). The inscription appears as:

Nulla culpa poena caret
Es pleibt kein vnrecht ohngestraft
 No injustice goes unpunished¹⁵

In the metaphor theory proposed by I.A. Richards, the literal words “No injustice goes unpunished” are the metaphor’s tenor, yet there is a different verbal vehicle and comparison here: the verbal description of a dog is missing.¹⁶ Instead, and even though there are dogs represented in the emblem’s picture (Fig. 1), Holzwardt and the printer Johan Fischart substituted the vehicle of visual representation of “a dog’s revenge” with both poetic and pictorial representations of the myth of Diana/Artemis, Orion, and a scorpion (Fig. 1). This substitution of a vengeful dog with gods and fortune, gives the proverb renewed life in old clothes through the interaction theory of metaphor proposed by Black, Lakoff and Johnson, and Draaaisma. This interaction model goes beyond the sluggish theory of only two domains (vehicle and tenor) and allows one to explore the signifying strategies of the material of printed words, woodblock images, and the many emblems collected in this one book.¹⁷

¹⁰ Michel Foucault, *The Archeology of Knowledge*, trans. Sheridan Smith (New York: Routledge, 2002), 23.

¹¹ Jacques Derrida, “Limited, Inc.” (Evanston: Northwestern University Press, 1988), 18.; Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex* (New York: Routledge, 1993), 3–13. For theory of speech acts, see John Austin, *How to Do Things With Words* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962).

¹² For theories of “embodiedness” and “biographies of objects” see Daston’s *Biographies of Scientific Objects* (2000); Cave’s *Thinking with Literature* (2016), Dawson’s *Degrees of Embodiment* (2014), and Andy Clark’s *Natural Born Cyborgs* (2003) and “The Extended Mind” (1998).

¹³ Erasmus, *Collected Works of Erasmus*, trans. R.A.B. Mynors, vol. 32 (Toronto: University of Toronto Press, 1989), 96.

¹⁴ Daniel Russell, *Emblematic Structures in Renaissance French Culture* (Toronto: University of Toronto Press, 1995); Peter Daly, *Literature in the Light of the Emblem: Structural Parallels between the Emblem and Literature in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Toronto: University of Toronto Press, 1998), 6–8.

¹⁵ Mathius Holzwardt, *Emblematum Tyrocinia* (Strassburg: Fischart, 1581), XXXVII. Translations are my own.

¹⁶ I.A. Richards, *The Philosophy of Rhetoric* (Oxford: Oxford University Press, 1936).

¹⁷ Max Black, *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy* (Ithaca: Cornell University Press, 1962), 38.; George Lakoff and Mark Johnson, *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought* (New York, NY: Basic Books, 2010), 50–54.; Douwe Draaaisma, “Metaphors

The last example of this proverb appeared in William Shakespeare's (1564-1616) seventeenth-century drama, *Cymbeline* (1611). In this play, the evil stepmother titled "Cymbeline's Queen" attempts to use poison to enact a wicked plot. However, she tests this poison on "cats and dogs" and thus reveals her plans first to the doctor, later to the hero Posthumus, his love Imogen, the king, and finally, the audience. The doctor even reveals his suspicions at the beginning of the play and his knowledge of The Queen's plot in the final scene through the "killing creatures vile, as cats and dogs."¹⁸ In this instance the proverb appears, not through oral speech, a printed text or woodcut images, but through the action of the play itself. Though the "dogs" died through this early form of scientific experimentation with poison, they enacted their revenge through the astute observation and actions of the doctor. By comparing three unique material presentations of this proverb, the reader can see that proverbs need not be "proverbs" in the linguistic sense: a general idea can be presented in a unique material form to transform the material itself.

By focusing on the viability of a proverb in sixteenth- and early seventeenth-century Latin, German, and English literature—by way of Erasmus, Holzwart, and Shakespeare—this article does not so much attempt to bring these authors and texts into the enclosure of "use," "real," or "possible." Rather, media archeology explores the limits by which a medium allows the imagination to transgress the border between the possible and impossible, the viable and the inviable, and our bodies and the other. This article neither attempts to outline the historical continuity between proverbs past and present, nor trace the tropes of "angry or revenge" and "dogs" as if this proverb appears as a formulaic unit of speech that is equally translatable to any medium. Traditional formalist criticism and the New Historicist's art of "necromancy" by which the anecdote can somehow "charm the dead" is a myth that allows literary criticism to recreate a short genre as "a touch of the real."¹⁹ Greenblatt and Gallagher's New Historicism assumes the anecdote in its "raw particularity" escapes the institutionalization of formal prose and the hegemonic structures of the modern world while fulfilling a yearning of modern critics: "We wanted the touch of the real in the way that in an earlier period, people wanted the touch of the transcendent."²⁰ Though the anecdote and proverb are structurally similar—relatively short expressions—the proverb is a hybrid form that blends the general and particular, while the anecdote claims to be entirely particular.

Media Archeology, as opposed to New Historicism, is uniquely suited to explore the limits and excess of a medium. Focus on the varying media through which the proverb is expressed requires an alternate methodology, one that incorporates the "excess," "genius," "magic," "spirit" or "the repressive presence of what it does not say."²¹ Approaching the proverb through the "viability" and "inviability" of its material—its life and death in media—offers such a method.²² In the next section, this article focuses on the life of this proverb "a dog's revenge" that appears uniquely in Erasmus, Holzwart, and Shakespeare's diverse representations to reveal the viability and inviability of particular media and their afterlives.

The First Proverbial Node: Erasmus' Dogs

As we shift to the first of three specific proverbial representations, it is important to remember one primary assumption about any medium: media are inherently messy, weird, and heterogeneous.²³ Yet, as one tries to organize, discipline, and control the use of media, they become embodied in perception and sensation. The literary critic G. S. Morson describes disciplining speech historically so that "for thousands of years, proverbs have been collected in treasuries of wisdom, along with the sayings of sages and the dicta of philosophers or lawgivers."²⁴ These manuscript collections then help create genre and reciprocally influence speech. The source of Erasmus' *Canis vindictam* (A dog's revenge) appears to be a story about the tragic poet Euripides. Erasmus recounts several anecdotes, one of which where Euripides

---

of Memory: A History of Ideas about the Mind" (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 10–11.

¹⁸ William Shakespeare, *Cymbeline*, ed. Barbara Mowat and Paul Werstine (Washington D. C.: Folger Shakespeare Library, 2020), 247.

¹⁹ Catherine Gallagher and Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism* (Chicago: University of Chicago Press, 2000), 20–22.

²⁰ Gallagher and Greenblatt, 30.

²¹ Parikka, *What Is Media Archaeology?*, 41–62.

²² Foucault's meta-discussion on the units of discourse, their transformations, apparent connections and disconnections, and especially discontinuity as a focus for modern knowledge practices overlaps nicely with the media archeological approach to media. Rather than search of the language behind speech—"the real," as Greenblatt and Gallagher call it—we call follow what Foucault writes: we need to "grasp the statement in the exact specificity of its occurrence [networked medium]; determine the conditions of existence, fix at least its limits, establish its correlations with other statements that may be connected with it, and show what other forms of statement it excludes (27-28)." Establishing these parameters marks the life and death of media.

²³ Parikka, *What Is Media Archaeology?*, 41–43.

²⁴ Gary Saul Morson, *The Long and Short of It: From Aphorism to Novel* (Stanford, Calif: Stanford University Press, 2012), 14.

was torn to pieces and eaten by the king's dogs when he was unable to pay a debt. The vivid description of this scene was repeated in several sources, some of which included "dogs" and "revenge" for unpaid debt, but some that were very far removed from these topoi.²⁵ For example, Erasmus reports fellow poets made up the story of Euripides out of jealousy and in "another version, to the effect that he was dismembered not by hounds but by women."²⁶

The rest of the entry on "A dog's revenge" is full of similar anecdotes, yet they are very far from the literal meaning of a dog taking revenge to the point that the "modern meaning" in Erasmus' time had nothing to do with the original. This pattern repeats itself for most of the thousands of entries in the reference work. In the introduction to the extended version of his *Adages* (1532)—which began in 1500 with 800 entries and by 1532 had exploded to over 4,000— Erasmus states his own intention for collecting his book of proverbs. He first offers a definition that parallels the modern one: "A proverb is a saying in popular use, remarkable for some shrewd and novel turn."²⁷ Before we look at the modern meaning in Erasmus' time, it is important to mention the life of the material of the proverb.

In relation to material and media, Erasmus tells the reader how important proverbs are for rhetoric, "I will show what a sound contribution they can make if cleverly used in appropriate places, and finally how it is by no means everyone who can make the right use of proverbs."²⁸ Erasmus' printed book was intended as a reference work to improve speech, transforming sound into sight and back to sound again...with more discipline. Erasmus offers an insight into how sound was disciplined and used as a communication medium. Following Cicero and Quintilian, Erasmus classifies the proverb as part of rhetoric, but distinguishes it from the aphorism and the apothogem. He writes of the proverb, "A proverb is a saying in popular use, remarkable for some shrewd and novel turn."²⁹ These three-part divisions—popular use, memorable, and novelty (wit)—help offer a frame for his selection of "adages" (proverbs) for his text. Though proverbs, aphorisms or apothogems can often be confused, they should be classified distinctly.

In order to discipline these specific types of speech, Erasmus offers a comparative method. For example, an aphorism (*sententia*) does not participate in the same "remarkable quality" of the proverb and the apothogem because it (the aphorism) raises itself above the situational, omitting reference to a "here and now" and presents general import, or truth.³⁰ The proverb is similar but more precisely, it should only offer "a witty reply" that is "here and now." The aphorism does not share in "novelty" because the universal value of the aphorism transcends the new and old: it is an idea in material form. For Erasmus, the aphorism also omits "common speech" of the apothogem and proverb that refers to specific situations. As a *sententia*, the aphorism was considered the spoken form of "thought itself." Erasmus offers three examples that can help clarify the difference between these three forms:

Proverb: Wine speaks the truth

Aphorism: Ill-will feeds on the living but is quiet after death

Apothegm: Caesar's wife must not only be innocent, she must be above suspicion³¹

What each of these have in common, which has been shown by Cave (1979) and Bath (1996) — the proverb, aphorism, and apothogem—is the emphasis on metaphor and visual description, or the use of the rhetorical devices of *illustratio* and *enargeia* to persuade the listener to assent.³² These two words are often interchanged in early modern writings on rhetoric, even though there is an important difference. Whereas the *illustratio* offers a verbal or visual representation of a thing/idea (*res*), *enargeia* carries with it an added component: the description must carry with it a vividness or liveliness. Whereas *illustratio* is more related to ekphrastic writing, *enargeia* appears if the verbal image were alive in one's imagination rather than in words. Erasmus offers the following rule for *enargeia*: "When we do not explain a thing simply, but display it to be looked at as if it were expressed in colour in a picture, so that it may seem that we have painted, not narrated, and that the reader has seen, not heard. This rhetorical rule brings pleasure to the reader, strikes the memory better."³³ Bath and Cave both emphasize the "vivid" quality, i.e. the life-like quality, the spirit, and color or

²⁵ Erasmus, *Collected Works of Erasmus*, 1989, 32:96–97.

²⁶ Erasmus, 32:96.

²⁷ Erasmus, *Collected Works of Erasmus*, trans. Margaret Mann Phillips, vol. 31 (Toronto: University of Toronto Press, 1989), 4.

²⁸ Erasmus, 31:9.

²⁹ Erasmus, 31:4.

³⁰ Erasmus, 31:9.

³¹ Erasmus, 31:8–9.

³² Michael Bath, *Speaking Pictures: English Emblem Books and Renaissance Culture* (New York: Longman, 1994).; Terence Cave, *Thinking with Literature: Towards a Cognitive Criticism* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

³³ Erasmus, 31:17.

“animating” power of *enargeia* that can be applied to the proverb.³⁴

In using *enargeia* to shape speech to give the appearance of life, we are still in the tradition of Horaces’ *ut picta poesis* in which words and images are interchangeable as long as they are related the “res,” which could either be the thing or thought.³⁵ The rhetorical adornment strikes the heart, causes pleasure, and forces the listener’s imagination to see something as a living image one has only heard in words. *Enargeia* causes the imagination to visualize a thing and be imaginatively involved in creating the object. With *enargeia*, one’s imagination functions as if an object that is not present is present and vice versa, without *enargeia*, the represented thing becomes, old, worn, or simply disappears from memory and discourse.³⁶

In relation to speech, an orator can “enliven” an audience through the shaping of his or her voice with rhetorical devices, gestures, fashion, and other connotative codes. Whereas traditional studies of *enargeia* focus on the vivifying effect in the listener’s imagination, it is just as important to recognize the vivifying effect on the speaker. *Enargeia* “marks” the body of speaker as alive. In addition, the speaker can use a reference to a proverb from a book like Erasmus’ *Adages* to expand one’s memory and increase one’s stature in society through *copious* speech.³⁷ Though Cave focuses on French literature in the renaissance, the importance of the adjective “copious” to describe a literary creation is important: reference works like Erasmus’ were created to allow speakers to appear to have a greater memory, vocabulary, and poetic repertoire than they actually did.

However, it is a messy transition when one moves from embodied speech to the dead letters of writing in ink and reading a printed book. The visual sequence of uniform letters on the page, along with spaces, margins, and miscellaneous visual presentations books employ, all require much more of the writer and reader to avoid a crisis of imagination. Erasmus implies as much with his justification for such a collection of short sayings when he shows the origin of proverbial thought as coming from the oracles of the gods, ancient poets, and city dramas of tragedy and comedy.³⁸ The proverb of the book is always attempting to draw on and condense this ancient source of power, however distant it may be.

Erasmus also offers two cautions when employing the proverb to avoid failure. First, the speaker should avoid using them too frequently. In this, Erasmus employs *enargeia* to make his point: “they [proverbs] should not be overcrowded like a painting should not have too many figures so that their shadows do not fall on one another.”³⁹ This restriction on the frequency of certain types of speech helps the proverb retain its surplus of meaning. Secondly, to invoke the authority of aphoristic speech, Erasmus argues that it requires “advanced correction” to invoke its special status. That is, “special” speech should come with a warning such as, “As they say, As the old saying goes,” which separates common from wisdom speech. Without such a warning, the “marked” nature of the proverb blends into the sounds of everyday, or “thoughtless” speech. The limits to aphoristic speech—frequency and advanced correction—offer the edges to its viability in speech. Outside of these borders, at least for Erasmus, the proverb dies.

“But we must return to our proverb,” Erasmus writes after a long discourse on the history of “A dog’s revenge.”⁴⁰ Recognizing a media difference between ancient anecdotes about dogs seeking revenge and its contemporary use, which only can be “properly used in this further context, when the author of some wrongdoing is deliberately concealed.”⁴¹ In this modern version of the proverb, there are no dogs; there is no revenge. He then locates the proverb as it was popular or “current in Germany in our own day when something happens which undoubtedly causes damage though the culprit

³⁴ While Michael Bath and the early work by Terrence Cave have both provided extremely useful entry points into the studies of proverbs in relation to the rhetorical concept of *enargeia*, this article’s focus on media archeology can move beyond the classification of *enargeia* as a category of rhetoric and see it as a description of all “viable” objects.

³⁵ The problematic use of *res* in early modern rhetoric to signify a “thing” and an “idea” has been discussed in detail by Cave (1979).

³⁶ Jack Greenstein offers a parallel history of *enargeia* in changes occurring in visual arts of the Italian Renaissance. In his analysis, the surface of a painting becomes the focus—lines and colors—where by *historia* can be revealed. There was a high degree of overlap of vocabulary between the humanist theories of translation and the visual artist’s method of representation. Greenblatt and Gallagher criticize the use of *enargeia* as producing only a “reality effect” and nothing more (29). If however, one does not assume there is “more” than this “reality [life] effect,” then *enargeia* becomes extremely useful.

³⁷ Terrence Cave, *The Cornucopian Text: Problems of Writing in the French Renaissance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

³⁸ Erasmus, 31:5–6.

³⁹ Erasmus, 31:19.

⁴⁰ Erasmus, 32:97.

⁴¹ Erasmus, 32:97.

is in doubt and no one can be held responsible."⁴²

As we have seen, the speech by which one uses "A dog's revenge" has a vivacity through enargeia, yet as the signified meaning becomes idiomatic, completely unrelated to dogs or revenge, the interaction between the metaphorical vehicle and tenor radically change. The material of the reference collection, and the "marked" nature of proverbial speech loses its luster with the introduction of topography.⁴³ Proverbs do not work if no one knows the meaning; otherwise said, they have to be in "popular use." Erasmus ends the entry on "A dog's revenge" by showing its death: the modern definition of "unknown authorship" was now associated with a pseudo-cause so that the wicked event must have been caused by not by a dog's revenge, but by "the bite of a dog."⁴⁴

The Second Proverbial Node: Mathius Holzward's Proverbial Emblems

If we shift to the second discursive node where by "a dog's revenge" appears, we find a curious example in Mathius Holzward's *Emblematum Tyrocinia* (Emblem Illustrations) from 1581. Before we look closely at emblem thirty-six, or "Nulla culpa poena caret," it is important to situate the emblem in its historical context of shifting allegiances between oral, printed, and pictorial representations of short literature. Specifically, from where did the hybrid form of inscription, picture, and subscription come?

Very little is known about the author Mathius Holzward other than what he describes in the prefaces of his emblem book and a few other published works. He was born in Württemberg around 1530 and dedicated his *Emblematum Tyrocinia* to Lord Friedrich of Württemberg. Holzward used this dedication to describe a change of mind as well as social conditions in the fifty years from his childhood to the publication of his emblem book. He was reluctant as a youth to adapt the new emblematic form of inscription, picture, subscription because of their "weakness of invention" and intended vulgar audience of "the common people."⁴⁵ The use of pictures to illustrate (illustration) an idea did not have the sententious power of aphorisms. However, over time, emblem books grew in popularity and this book could take advantage of the new acceptance of the emblem form.

Yet, besides this one-page dedication, Holzward writes little else of the new mixed media form, where pictures and words go together.⁴⁶ The book contains seventy-one emblems, most of which are borrowed from other sources. For more on "A dog's revenge" as well as on emblem theory in the sixteenth century, one needs to look both in the preface written by the printer Johannes Fischart and other emblem books and theories circulating around the continent in the late sixteenth century.⁴⁷

The printer Fischart wrote in the preface that this new genre had yet to appear in German, though it was popular in other languages. The etymological origins of the Greek "Emblema" comes from "engraving and other applied arts, whereby works are decorated and embellished with images and epigrams."⁴⁸ In addition, these sources offer enigmatic, secret, and hermetic representations that can be found in all arts such as, "weaving fabrics, tapestries, and carpets, furniture, architecture, statues, and many other plastic arts."⁴⁹ While the artist of the decorative woodcuts is not named in the book itself, in 1587 another book with the same images was published that named a Tobias Stimmer as the artist and woodcutter. The publication date of 1581 marked the fiftieth anniversary of the first emblem book, *Emblematum Liber* (1531), published in Augsburg by the Italian humanist Andreas Aliciatio (1492-1550). The sheer number of emblem books that appeared in half a century attest to their popularity: by the seventeenth century, Mario Praz listed at least six hundred authors with over eight hundred editions published across Europe, creating hundreds of thousands of individual emblems.⁵⁰

As with Erasmus's *Adages*, the goal of emblem books was to present popular, esoteric, witty, or wise sayings.

⁴² Erasmus, 32:97.

⁴³ Tessa Watt, *Cheap Print and Popular Piety, 1550-1640* (New York: Cambridge University Press, 1991); Elizabeth Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change* 2 Vols. (West Hanover: Cambridge University Press, 1979); Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy* (Toronto: University of Toronto, 1962).

⁴⁴ Erasmus, 32:97.

⁴⁵ Holzward, *Emblematum Tyrocinia*, Dedication.

⁴⁶ John Landwehr, *German Emblem Books: 1531-1888* (Leiden: Dekker & Gumber, 1972).

⁴⁷ Albrecht Schöne, *Emblematik Und Drama Im Zeitalter Des Barock* (München: Beck, 1968), 21.

⁴⁸ Holzward, *Emblematum Tyrocinia*, Preface.

⁴⁹ Holzward, Preface.

⁵⁰ Mario Praz, *Studies in Seventeenth-Century Imagery*, 2nd ed. (Roma: Edizioni De Storia E Letteratura, 1938), 58.

However, the addition of images and poetic interpretations, as well as translations from Latin to vernacular languages, used the addition of hybridity to these proverbial sentences to reach a wider audience. The difference Holtzward mentions between a *sententia* (aphorism) and a *proverb* became important for both definition and criticism of the emblem. Whereas *sententiae* (aphorisms) were of noble topics, dealing with classical themes and heroic ideals, the proverb, as defined above, was a witting saying of common knowledge. Both Erasmus and Holtzward were part of the developing humanist project in Northern Europe that gave direct access to Greek and Latin sources rather than poor translations, commentaries or glosses by medieval theologians.

The first such collection of hybrid word-image proverbs came from the humanist Andrea Alciato of Milan (1492-1550), who sent a collection of short *impresa* and epigrams to a friend in Augsburg. As the manuscript was circulating in Augsburg in 1531, the printer Heinrich Steyner published 104 of these epigrams with the addition of woodcut images based on his own stock set of crude woodblocks. Within the next fifty years, these emblem books were translated into vernacular language and spread around the continent to French, Spanish, English, and finally German lands. The supplement of the visual image to the printed text gave what many sixteenth-century emblem and *impresa* writers like Paulo Giovio (1483-1552) of Milan and Claude Mignault (1536-1606) of Paris called “the body” to “the soul” of the proverb. Pre-dating I. A. Richards’ definition of the tenor and vehicle of the metaphor by five hundred years, the soul of the emblem was its verbal signified meaning while the body of the emblem was the visual representation, or *pictura*. Together, the rhetorical use of *energeia* created a living whole. Because the short verbal inscription was pure soul or thought, and thus, it was difficult to decipher the connection between the signifier and signified unless it was already known, the printed image and poem provided context by which to interpret the wisdom speech.

Turning specifically to emblem thirty-six (Fig. 1), the reciprocal interpretation of image and text becomes an important starting point for Albrecht Schöne’s foundational study on emblems and literature.⁵¹ Schöne was the first to describe the “double function” of the emblem, where each element both illustrates and explains (*Abilden und Auslegen*) or represents and interprets (*Darstellen und Deutens*) the other elements.⁵² The tri-part structure is a complete whole made of parts, where each part helped represent and explain the other parts, enlivening each other. The proverb at the top, “No injustice goes unpunished,” the wood-cut image in the middle with two figures, dogs, and use of linear perspective to present foreground and background, as well as the poem below, all reciprocally represent and interpret to produce a vivid idea not found in the emblem itself (Fig. 1). Holtzward translates the Latin poem below the image into German, which I have translated to English below,

While the beautiful huntress Diana
Went on a hunt with her dogs,
The naïve Orion sees the beautiful goddess
And is wounded on the spot.
The unfortunate man instantly wants more;
Though she flees as fast as she can,
He doesn't stop pursuing her
Until the end of the earth.
There, in the darkness hides a scorpion
That stings him in the foot so that
He becomes completely weak and dies.
Therefore, every crime, even if done in secret,
Has a punishment and cannot remain hidden.⁵³

⁵¹ Schöne, *Emblematik Und Drama Im Zeitalter Des Barock*, 21.

⁵² Schöne, 21–33.

⁵³ Holtzward, *Emblematum Tyrocinia*, 36.

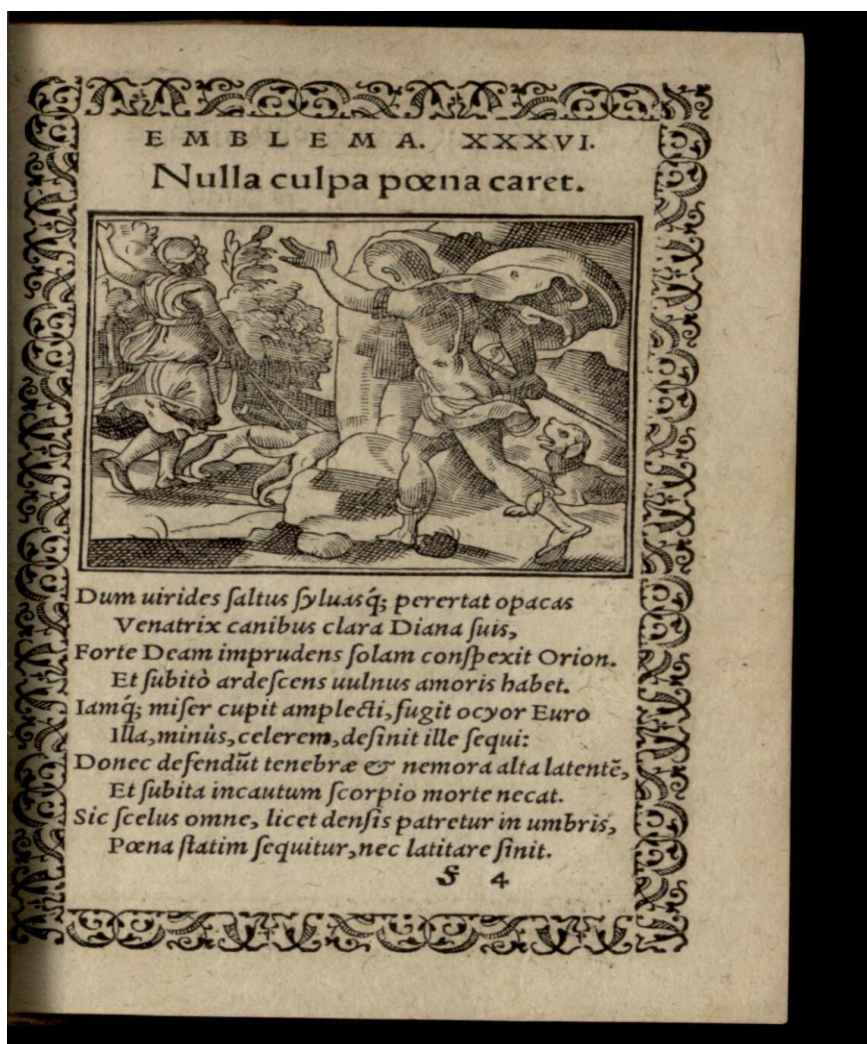

Fig. 1 Emblem 36 of Mathius Holzward's *Emblematum Tyrocinia*. Bayrische Staatsbibliothek, VD16H4548

When compared with Erasmus' "A dog's revenge," the "no crime goes unpunished" seems to fit the historical meaning that "a dog will get his revenge". However, the reference to dogs appears different in both the poem and the woodcut image: these are hunting dogs, work animals of the nobles. The dogs, however, do not wound Orion. This "revenge" is taken by the scorpion, which lives "at the end of the earth." Like Erasmus' etiology of the popular proverb, "dogs" could be substituted by jealous poets, women, or another popular commonplaces (topoi) like the scorpion. "There" in the poem is the end of the earth, where Orion is killed by a scorpion. "The end of the earth" is the sky, where the constellation Orion spends eternity as a reminder of divine justice. Though the structure of the punishment for a crime is still clear, the vehicles carrying this rhetorical meaning have shifted to more popular Greek myths. Even so, there is more to the emblem.

If one looks closely, even though there are dogs represented in the woodcut, there is no visible scorpion. From Schöne's theory of double meaning, one can deduce the sequence by which the emblem was constructed. First, the verbal proverb appears. Second, the image was created based on the inscription, "no crime goes unpunished" to fulfill Erasmus' rhetorical rule, that speech should be enlivened though *energeia*, or "expressed in colour in a picture."⁵⁴ Finally, the poem, was created as an interpretation of the proverb and image using *ekphrasis*. Together, these three representations offer continual patterns of limiting and opening of the signified meaning through the play of image and text, repeatedly representing and signifying in an almost riddle-like presentation of a secret meaning. The crime here, while general in the proverb "A dog's revenge," is very specific: Orion is punished for 1) voyeurism and 2) relentlessly hunting Diana.

⁵⁴ Erasmus, 31:17.

Though it is not mentioned in either the proverb or the poem, a closer look at the woodblock picture reveals another unique feature. While Diana is running with her dogs in the background, and Orion is chasing her in the foreground, a singular dog is represented as behind Orion with its mouth open. Though this could be a straggling dog from Diana's pack, it also could be a trace of the dog's revenge from Erasmus' *Adages*. More research would be need to confirm the substitution of the dog for the scorpion, and the reappearance of Diana's dog in the moment of revenge.

The Third Proverbial Node: Shakespeare's *Creatures Vile*

The final node of the viable proverb appears in Shakespeare's *Cymbeline*, first performed in 1609 and published in the First Folio in 1623. Historically, this dramatic work has not been easily classifiable into traditional dramatic genres of tragedy, comedy, or history. While this drama is often read through the myth of Jupiter, the eagle, and dreams that appear throughout the drama, the common animal and "dog's revenge" also fit the structure of this drama. Through the blending of epic, magical, and romance themes, as well as Roman and pastoral iconography, Arthur C. Kirsch complained that *Cymbeline* was "resistant to any coherent interpretation".⁵⁵ Kirsch followed Samuel Johnson's sharp critique of the play that mixes so many confusions, and to be so incongruous "as to be a waste of criticism."⁵⁶ Though Johnson placed it among tragedies, and Northrop Frye and Barbara Mowat as Romance,⁵⁷ more recent work by Peggy M. Simonds situates it as tragicomedy.⁵⁸ The problem of genre leads readers to what Wilson Knight called the play's unique status that "probably exceeds any other Shakespearean play in its fecundity of classical, and especially mythological reference."⁵⁹ While categories and lists are important foundational work, attention to one of the classical references leads us back to "a dog's revenge."

This proverb "a dog's revenge" also allows for a brief plot summary and introduction to the characters. The titular character, *Cymbeline*, is an ancient King of Britain who owes tribute to Rome soon after the transition from Republic to Empire. His daughter, Imogen, falls in love with and marries the commoner Posthumus Leonatus. Banished by the king for his disobedience and secret wedding, Posthumus travels to Rome and brags of his wife's faithfulness, eventually betting the Italian Iachimo that he could not seduce her. The test is to be proven by a ring and a bracelet, the lovers' secretly exchanged objects. While the plot turns multiple times through doubles, disguises, and deception, the dog's revenge appears in both Act One and Act Five through the Queen, Imogen's wicked stepmother's actions.

In Act I, scene 5, the Queen attempts to have her step-daughter Imogen's marriage annulled in favor of her own vengeful son, Cloten. After asking the doctor Cornelius for poison, the doctor reveals the plot:

I do not like her. She doth think she has
Strange ling'ring poisons. I do know her spirit,
And will not trust one of her malice with
A drug of such damned nature. Those she has
Will stupefy and dull the sense awhile,
Which first perchance she'll prove on cats and dogs,
Then afterward up higher.⁶⁰

After having asked her about the need and purpose of the poison, the Queen lies to the doctor and states she is learning pharmacology to make perfumes that the king might woo her more. However, the doctor had already suspected the Queen will test the poison on "cats and dogs," which made him conclude she would later try them on people, or "those up higher." In order to prevent this, the doctor diluted the poison so that it gave the appearance of death, which both brings tension of discovery and pain of recognition later in the drama. Thinking it poison, the Queen gives it to Posthumus' servant Pisano as a "cordial" that can save anyone's life.

Unlike Erasmus' retelling of the proverb that connects the rhetorical trope of a dog's revenge with just punishment, Shakespeare's drama actual reveals how the maltreatment of cats and dogs in the beginning of the play eventually kills

⁵⁵ Arthur C. Kirsch, "Cymbeline and Coterie Dramaturgy," *English Literary History* 34, (1967): 294.

⁵⁶ Samuel Johnson, *Notes to Shakespeare*, vol. 3 (Los Angeles: University of California, 1958), 307.

⁵⁷ Barbara Mowat, *The Dramaturgy of Shakespeare's Romances* (Athens: University of Georgia Press, 1976).; Northrop Frye, *A Natural Perspective: The Development of Shakespearean Comedy and Romance* (New York: Columbia University Press, 1965). See also

⁵⁸ Peggy Simonds, *Myth, Emblem and Music in Shakespeare's Cymbeline: An Iconographic Reconstruction* (Delaware: University of Delaware Press, 1992), 29-66.

⁵⁹ Wilson Knight, *The Crown of Life* (Oxford: Oxford University Press, 1947), 183.

⁶⁰ Shakespeare, *Cymbeline*, Act I.5, 40-45.

the Queen and her son Cloten through action. The animal-killing poison appears again after Iachimo returns to Italy with the bracelet he stole from Imogen while she slept. This proof of her infidelity sends Posthumus into a bitter rage, from which he commands his servant Pisano to kill Imogen. Pisano can do no such thing, but sends her away from the court in disguise with the "box" from the Queen.⁶¹

While in disguise away from the court in Wales, Imogen falls ill and takes the cordial for health while hiding in a cave with company she later learns are her long-lost brothers. The brothers, Guiderius and Arvirgus, see and fight Cloten wearing Posthumus' clothes in disguise. Guiderius kills and decapitates the Queen's son and find Imogen seemingly dead as well. When Imogen awakes, she despairs when upon finding, "A headless man? The garments of Posthumus?"⁶² Posthumus returns to Britain dressed as a Roman to fight Cymbeline and the Britons, who have yet to pay the tribute. The two brothers fight bravely for Cymbeline, take Posthumus captive, and jail him.

Before the doubles, disguises, and deception are revealed, Posthumus reports his desperation and misery at the loss of his the favor of his king Cymbeline, his wife Imogen, and describes his life as one where "the dogs o'th'street [to] bay at me."⁶³ Iachimo reveals his own trick, such that Imogen had been faithful all along and he deceived Posthumus by his "cunning."⁶⁴ The doctor finally reveals to all that "the Queen is dead" and he protected the Cymbeline, the King, Posthumus, Imogen, and the entire kingdom,

The Queen, sir, very oft importuned me
To temper poisons for her, still pretending
The satisfaction of her knowledge only
In killing creatures vile, as cats and dogs,
Of no esteem. I, dreading that her purpose
Was of more danger, did compound for her
A certain stuff which, being ta'en, would cease
The present power of life, but in short time
All offices of nature should again
Do their due functions.⁶⁵

In the end, the poison used to kill "creatures vile" was no poison at all: it was tempered by the doctor's wit. Posthumus also believed that "the dog's baying at him in the street" was a sign of his own guilt and later punishment in jail. Yet, it turns out otherwise and god's justice is revealed through a dream. Posthumus' jailhouse dream is interpreted by a soothsayer to reveal a restoration of balance, where "The fingers of the powers above do tune the harmony of this peace."⁶⁶ All evil is banished through the deaths of the Queen and her son Cloten; virtue is rewarded through Cymbeline's reunion with his lost sons, Posthumus' reunion with his faithful wife Imogen, and Britain's reunion with Rome. In this drama, the action of the play reveals that "the dog's revenge" is both overturned and powerless as well as full of life and portentousness. Rather than a rhetorical phrase to be used to "enliven speech" at appropriate times, or a printed inscription of wisdom that can find various interactive metaphorical vehicles—dogs, poets, women, scorpions—the drama *Cymbeline* reveals the undetermined yet viable quality of the proverb in use: it is alive in truth and its very negation.

Conclusion

Though a reading of the materiality of proverbial speech, specifically "a dog's revenge," this article has shown that a proverb's signified meaning is determined by its material instantiation. The viability of a proverb lies in its ability to circulate in various media, not in the relationship between the tenor and vehicle of its metaphorical structure. Erasmus' *Adages* was one of the most influential works of humanist literature, which revealed the nuanced analysis of classical and modern proverbs finds its *energeia* in the analysis itself that can be compared and printed in a reference work, not in the proverbial statement. The ancient proverb "A dog's revenge," where the criminal is always revealed, finds its very negation in "The bite of a dog," which represents a crime that is never revealed.

⁶¹ Shakespeare, Act III.5,187.

⁶² Shakespeare, Act V.2, 207.

⁶³ Shakespeare, Act V.4, 223.

⁶⁴ Shakespeare, Act V.4, 205.

⁶⁵ Shakespeare, Act V.5, 296-305.

⁶⁶ Shakespeare, Act V.4, 464-465.

Holzward's *Emblematum Tyrocinia* presents an alternate method to teach school boys proper rhetorical phrases, one that both employs but goes beyond Erasmus' *Adages*. Whereas verbal proverbs require the use of *energeia* to present proverbial speech "as if" it was a picture, the emblem presents speech "and" a picture, as well as the union and interpretation of both through the poetic subscription. Rhetorical speech, which had historically enlivened the mind, now enlivened sight through the myriad of emblematic forms decorating furniture, tapestries, architecture and many other materials. It is not ironic that the new viability of the emblematic form in the sixteenth century takes the same form as its inviability or death in the eighteenth century. Holzward's claim to use the newly popular emblem genre to teach boys becomes the only use for emblematic forms two hundred years later as trivial children's books, comics and childish moralization.⁶⁷ This birth and death of a genre can be called "the dog's revenge" of media.

The final appearance of this proverb in Shakespeare's play *Cymbeline* reveals that in action, proverbial speech cannot be determined by reliance on historical meaning. The same proverb "a dog's revenge" is both true and false. While Posthumus is mistaken that the dogs are barking at him because he is guilty, the dead dogs from the Queen's experimentations return to enact their revenge on the evil plotter. Here is not the meaning of the proverb, but the ability to see the proverb as a "node within a network" of signification.⁶⁸ Foucault continues by writing that each node carries with it "a complex field of discourse," which I interpret to mean that each proverb carries with it both life and death. The sheer number of the proverbial references in *Cymbeline* points to something else occurring, which can lead to two conclusions. First, the visual proverb from the printed text is part of a larger "node" of early modern knowledge dissemination: Holzward's emblem book, along with Erasmus' *Adages* and Shakespeare's *Cymbeline*, are taking part in a larger system of inscription that actively invigorated objects through proverbial speech, a witty turn of the general.

Secondly, an audience that is attuned to the external, visual viability of the proverb is also one adapted to the excess of the proverb that is continually using a medium to imagine its future and, thus own death. The viability of a proverb appears in assimilating a messy and weird medium within a network of signification. As soon as I, we, or culture is/are familiar with the general outlines of a medium, to have turned it in countless general and pithy ways, we find the seeds of its own death.

Extended Abstract

This article presents a comparative study of three media modalities by which the proverb "a dog's revenge" is presented in the sixteenth- and seventeenth-century Latin, German, and English contexts. A proverb can be briefly defined as a short, pithy saying in general use. However, when one moves beyond a linguistic interpretation to an analysis of the material, these concise sayings that many people know and use assume an instability similar to aphorisms, sententia, maxims, dicta, or other short forms. By comparing the materials of the short proverbial saying "A dog's revenge" in Erasmus' *Adages* (1532), Mathius Holzward's emblem book *Emblematum Tyrocinia* (1581), and William Shakespeare's seventeenth-century drama, *Cymbeline* (1611), this article emphasizes the viability of the proverb beyond speech acts. Whether oral, graphic, pictorial, dramatic, or some other medium, focus on a proverb's materiality shows that the life of a proverb is woven into its citationality in various media and materials, not just speech. Unpacking the tension between the signified meaning of proverbial speech and its material form also reveals the potential inviability, or death of the proverb through alternate uses, forgetfulness, or disuse.

For example, Erasmus from Rotterdam (1466-1536) describes a unique Macedonian proverb that is the focus of this article: *Canis vindictam*, which translates as "a dog's revenge." For Erasmus, the historical meaning of a dog's revenge relates to stories of dogs seeking revenge for their masters such that the proverb means, "those who unexpectedly pay the penalty to the victims of some injury they have inflicted in the past." Erasmus emphasizes an orator who can enliven their speech with *energeia* through the shaping of his or her voice with rhetorical devices, gestures, fashion, and other connotative codes. However, over time, the proverb had come to mean something radically new; in Erasmus' modern version of the proverb, there are no dogs and there is no revenge.

Mathius Holzward's emblem book *Emblematum Tyrocinia* (1581) shifts the medium from speech to printed words and pictures, or the emblem genre. Holzward's emblem emphasizes the signified meaning, or "No justice goes unpunished."

⁶⁷ Rosemary Freeman, *English Emblem Books* (London: Chatto & Windus, 1967), chapter 7.; Bath, *Speaking Pictures: English Emblem Books and Renaissance Culture*, chapter 10.

⁶⁸ Foucault, *The Archeology of Knowledge*, 27.

Using yet going beyond the metaphor theory proposed by I.A. Richards, the literal words “No injustice goes unpunished” are the metaphor’s tenor, yet rather than a dog seeking revenge, the vehicle of both poetic and pictorial representations present the myth of Diana and the scorpion’s eternal punishment of Orion.

The final appearance of the proverb appears in Shakespeare’s *Cymbeline*, first performed in 1609 and published in the First Folio in 1623. Through dramatic action—rather than oral rhetoric, printed words and images—the proverb appears when the Queen attempts to have her step-daughter Imogen’s marriage annulled in favor of her own vengeful son, Cloten. The doctor discovers the evil through her experimentation on and “killing creatures vile, as cats and dogs.” What is more, the hero Posthumus also believed that “the dog’s baying at him in the street” was a sign of his own guilt and later punishment in jail. Here we see both the power and impotency of the proverb: its signification can mean both guilt and innocence, depending on how it is enacted on stage.

Through a reading of the materiality of proverbial speech, specifically “a dog’s revenge,” this article shows that a proverb’s signified meaning is determined by its material instantiation. The viability of a proverb lies in its ability to circulate in various media, not in the relationship between the tenor and vehicle of its metaphorical structure. Through an analysis of a rhetorical phrase to be used to “enliven speech” at appropriate times, or a printed inscription and pictures of wisdom that can find various interactive metaphorical vehicles—dogs, poets, women, scorpions—and the dramatic action of *Cymbeline*, attention to the material of a proverb reveals the undetermined viability of its use: proverbs are alive in citation not in meaning.

Çıkar Çatışması Beyanı - Conflict of Interest Statement:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. - The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri - Support Financing Information:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için destek almamıştır. - The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Bibliography

- Austin, John. *How to Do Things With Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962.
- Bath, Michael. *Speaking Pictures: English Emblem Books and Renaissance Culture*. New York: Longman, 1994.
- Black, Max. *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press, 1962.
- Butler, Judith. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge, 1993.
- Cave, Terence. *The Cornucopian Text: Problems of Writing in the French Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- — —. *Thinking with Literature: Towards a Cognitive Criticism*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Daly, Peter. *Literature in the Light of the Emblem: Structural Parallels between the Emblem and Literature in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Toronto: University of Toronto Press, 1998.
- Derrida, Jacques. “Limited, Inc.” Evanston: Northwestern University Press, 1988.
- Draaisma, Douwe. “*Metaphors of Memory: A History of Ideas about the Mind*.” Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Erasmus. *Collected Works of Erasmus*. Translated by R.A.B. Mynors. Vol. 32. 84 vols. Toronto: University of Toronto Press, 1989.
- — —. *Collected Works of Erasmus*. Translated by Margaret Mann Phillips. Vol. 31. 84 vols. Toronto: University of Toronto Press, 1989.
- Foucault, Michel. *The Archeology of Knowledge*. Translated by Sheridan Smith. New York: Routledge, 2002.
- Freeman, Rosemary. *English Emblem Books*. London: Chatto & Windus, 1967.

- Frye, Northrop. *A Natural Perspective: The Development of Shakespearean Comedy and Romance*. New York: Columbia University Press, 1965.
- Gallagher, Catherine and Stephen Greenblatt. *Practicing New Historicism*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- Holzwart, Mathius. *Emblematum Tyrocinia*. Strassburg: Fischart, 1581.
- Huhtamo, Erkki. "Dismantling the Fairy Engine: Media Archaeology as Topos Study" in *Media Archaeology: Approaches, Applications, and Implications*, Edited by Jussi Parikka and Erkki Huhtamo, 27–47. Berkeley: University of California Press, 2011.
- Johnson, Samuel. *Notes to Shakespeare*. Vol. 3. Los Angeles: University of California, 1958.
- Kirsch, Arthur C. "Cymbeline and Coterie Dramaturgy," *English Literary History* 34, (1967): 285–306.
- Knight, Wilson. *The Crown of Life*. Oxford: Oxford University Press, 1947.
- Knowles, Elizabeth. "Proverb" in *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable* \$ *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Lakoff, George and Johnson Mark. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York, NY: Basic Books, 2010.
- Landwehr, John. *German Emblem Books: 1531-1888*. Leiden: Dekker & Gumber, 1972.
- Litovkina, Anna T. *Women Through Anti-Proverbs*. New York: Palgrave Macmillan, 2019.
- Morson, Gary Saul. "The Aphorism: Fragments from the Breakdown of Reason," *New Literary History* 34, no. 3 (2003): 409–29.
- Morson, Gary Saul. *The Long and Short of It: From Aphorism to Novel*. Stanford, Calif: Stanford University Press, 2012.
- Mowat, Barbara. *The Dramaturgy of Shakespeare's Romances*. Athens: University of Georgia Press, 1976.
- Parikka, Jussi. *What Is Media Archaeology?* Cambridge: Polity Press, 2012.
- Praz, Mario. *Studies in Seventeenth-Century Imagery*. 2nd ed. Roma: Edizioni De Storia E Letteratura, 1938.
- Richards, I.A. "The Philosophy of Rhetoric." Oxford: Oxford University Press, 1936.
- Russell, Daniel. *Emblematic Structures in Renaissance French Culture*. Toronto: University of Toronto Press, 1995.
- Schöne, Albrecht. *Emblematik Und Drama Im Zeitalter Des Barock*. München: Beck, 1968.
- Shakespeare, William. *Cymbeline*. Edited by Barbara Mowat and Paul Werstine. Washington D. C.: Folger Shakespeare Library, 2020.
- Simonds, Peggy. *Myth, Emblem and Music in Shakespeare's Cymbeline: An Iconographic Reconstruction*. Delaware: University of Delaware Press, 1992.
- "Vita" in *Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Research Article / Araştırma Makalesi

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği: “Faust” Efsanesi

A Comparative Analysis in The Context of Literary Sociology: The “Faust” Myth

Senem Üstün Kaya¹

<https://doi.org/10.38060/kare.1463478>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:02 Nisan 2024

Kabul Tarihi:08 Mayıs 2024

Anahtar Kelimeler:

Edebiyat Sosyolojisi
Goethe
Thomas Mann
Faust efsanesi
Karşılaştırmalı Analiz

Article Info

Received:02 April 2024

Accepted:08 May 2024

Keywords:

Literary Sociology
Goethe
Thomas Mann
Faust myth
Comparative Analysis

Atf/Citation: Üstün Kaya, Senem.
“Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında
Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği:
“Faust” Efsanesi,” *Kare* sayı: 17
(Haziran 2024): 59-70.
<https://doi.org/10.38060/kare.1463478>

Öz: Toplumların bilimsel incelenmesi olarak tanımlanan sosyoloji ile edebiyat arasında kayda değer bir ilişki mevcuttur. 20. yüzyıl ile bilimsel bir yöntem olarak kabul edilen edebiyat sosyolojisi (literary sociology) edebi metinlerin anlaşılmasında okuyucuya somut göstergeler sunduğundan zengin bir çalışma kaynağıdır. Toplumun inançları, yazılı veya sözlü kanunları, yaşam tarzı, din olgusu, davranış biçimleri, siyasi hareketliliği, kültürü, dili ve olaylara karşı duygu ve düşünceleri edebiyata yansır ve bu bağlamda, metinleri sosyolojik yöntem ve kuramlar çerçevesinde yorumlamak mümkün olur. Bir edebi eserin sadece yazıldığı dönemi yansıttığı düşünülse de, bazı eserlerin yüzyıllar geçse de okuyucuda aynı etkiyi bırakabileceği olasıdır. Etkileyiciliğini yüzyıllardır kaybetmeyen Goethe'nin “Faust” hikâyesi, örneğin, farklı kültürlerde ve farklı dönemlerde tekrar gün yüzüne çıkmakta ve okuyuculara/izleyicilere aynı duyguları yaşatmaktadır. Alman edebiyatında çok kıymetli bir yere sahip olan ve diğer kültürleri de etkileyen Johann Wolfgang von Goethe'nin Alman sözlü anlatımından türeyen Faust (1806-1832) epik şiiri, metinlerarasılık bağlamında, kurgunun farklı dallarında yüzyıllardır canlandırılmaktadır. Evrensel mesajlar içeren Faust trajedisi 20. yüzyılda Thomas Mann'ın Doktor Faustus (1947) romanı ile karşımıza çıkar. Bu karşılaştırmalı analizin amacı, Aydınlanma Çağı sonrası Romantizm dönemini yansıtan Goethe'nin Faust hikâyesinin nasıl modern dönem Almanyasına uyarlandığını göstermektir. Bu kapsamda, çalışma, hem 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen dönemde gerçekleşen tarihsel olayların Alman toplumu üzerindeki etkisini hem de bu sosyolojik olayların Alman edebiyatındaki “Faust” efsanesine nasıl yansıdığını içermektedir. Çalışmanın karşılaştırmalı analizi ile yüzyıllar geçse de, Goethe ve Mann'ın okuyucularına “insanoğlunun zaafı yüzünden şeytanın oyunları karşısında zayıf olduğu” mesajını benzer şekilde verdikleri sonucuna varılmıştır.

Abstract: There is a significant relationship between sociology, which is defined as the scientific study of societies, and literature. Accepted as a scientific method in the 20th century, literary sociology is a rich study area as it offers concrete indicators to the reader in the comprehension of literary texts. Beliefs, written or oral laws, lifestyle, religious phenomenon, behavioral patterns, political mobility, culture, language and feelings and thoughts of a society towards events are reflected in literature, and in this context, it is possible to interpret the texts within the framework of sociological methods and theories. Although it is believed that a literary work only reflects the period in which it was written, it is possible that some works could enhance the same impact on the reader even after centuries. Goethe's “Faust” story, for instance, has not lost its efficiency for centuries, resurfaces in different cultures and different periods and makes readers/viewers experience the same emotions. Derived from the German oral narration, Johann Wolfgang von Goethe's epic poem Faust (1806-1832), which has a very valuable place in German literature and influenced other cultures, has been revived in different branches of fiction for centuries, in the context of intertextuality. The Faust tragedy, which contains universal messages, appears in the 20th century with Thomas Mann's novel Doctor Faustus (1947). The purpose of this comparative analysis is to show how Goethe's Faust story, reflecting the Romanticism period, followed by the Enlightenment, was adapted to modern Germany. Within this scope, this study involves both the impacts of the historical events that took place in the period from the 19th century to the 20th century on the German society and how these sociological events were reflected on the “Faust” myth in German literature. Based on the comparative analysis of the study, it was concluded that even after centuries, Goethe and Mann gave the message to their readers that “human beings are weak against the devil's tricks because of their weaknesses” in a similar way.

¹ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, efesenem@yahoo.com

Giriş

Edebi bir eserin sadece yazıldığı dönemi ve toplumu yansıttığı düşünülse de, bazı eserlerin yüzyıllar geçse de okuyucuda aynı etkiyi bırakabileceği gerçeğini de unutmamak gerekir. Etkileyciliğini yüzyıllar boyunca kaybetmeyen Goethe'nin "Faust" hikâyesi, örneğin, farklı kültürlerde ve farklı dönemlerde tekrar gün yüzüne çıkmakta ve okuyuculara/izleyicilere aynı duyguları yaşatmaktadır. Faust efsanesinin, disiplinler arası bir kavram olan "Metinlerarasılık" (Intertextualité/ Intertextuality) çalışmalarına uygun bir kaynak olduğu ve içerdiği evrensel mesajlardan dolayı yüzyıllardır sanat, edebiyat ve sinema uyarlaması için tercih edildiği yadsınamaz bir gerçektir. Metinlerarasılık kuramına göre değerlendirilecek olursa ruhunu şeytana satan Faust hikâyesi, öncül sözlü metin olan Alman halk öykülerinden türetilmiş ve kendinden sonraki metinleri etkilemiştir.

Mihail Bakhtin'in "diyalojizm" (dialogism) kuramından doğan "metinlerarasılık" ilk kez terim olarak Julia Kristeva'nın "Word, Dialogue, and Novel" ("Kelime, Diyalog ve Roman") (1980) makalesinde kullanılmıştır. Kristeva (1980), metinler arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetler: "her metin, kendi içinde başka metinlerin özümsemesi ve dönüştürülmesidir. Bir bakıma bir alıntılar mozağıdır".² Bakhtin gibi, Kristeva da her metnin başka bir metin ile iç içe olduğunu destekler.³ Yeni bir eserin, parodi, pastiş veya göndergeler aracılığıyla öncül metni (pretext) çağrıştırdığını⁴ savunan önemli isimler Roland Barthes, Genete, Mihail Bakhtin ve Harold Bloom'dur. Bir başka deyişle, metinler birbirlerinden bağımsız ifadeler değil, birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucu anlam kazanır.

20. yüzyıl kuramı olarak kabul edilse de, metinlerarası çalışmalar, Ortaçağ edebiyatından günümüze gelmiştir ve ana metin (main text) öncül metinlerle sarmal bir yapı oluşturarak yeniden üretilmiş olur. Postmodern dönemle birlikte, yazarlar eski metinleri canlandırmak ve tanıtmak adına öncül metinleri dönemin toplumsal, siyasal ve tarihsel değişimlerine uyumlu olarak yeniden şekillendirmektedirler. Metnin merkezine geçen okuyucu, bu bağlamda, öncül metni hatırlayan, iki eser arasındaki bağlantıyı kurabilen ve yorumlayan aktif katılımcıya dönüşür ve yazarın gayesini anlar. Metinlerarasılık kuramı çerçevesinde, öncül eserleri yeniden üreten dünya yazarları, eserlerinde, sosyal, tarihsel, politik, toplumsal ve dini değişimleri de yansıtmış ve evrensel temaları farklı şekillerde aynı amaç için vurgulamışlardır. Toplumsal değişimler ve değişimlerin bireyler üzerindeki etkilerini inceleyen "Edebiyat Sosyolojisi" (literary sociology) de metinlerarası çalışmaların kapsamında bulunmaktadır.

İnsan grupları ile toplumların bilimsel incelenmesi olan sosyoloji⁵, bireylerin birbiriyle ve doğa ile ilişkilerini inceler.⁶ Toplum bilim olarak da adlandırılan ve toplumdaki olayları, ilişkileri ve dönüşümleri araştıran bir bilim dalı olan sosyoloji⁷ ile edebiyat arasında kayda değer bir ilişki bulunur. 20. yüzyıl ile bilimsel bir yöntem olarak kabul edilen edebiyat sosyolojisi okuyucuya farklı bakış açıları sunarak çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Sosyoloji bir toplumdaki insanların etkileşimlerinin incelenmesidir ve edebiyat ise bu etkileşimin kurgulanmasıdır çünkü yazarlar, sosyal etkileşimin muhtemel biçimlerini hayalî şekilde betimlerler. Yani edebiyat, sosyolojik anlatım yoluyla sosyal dünyaya ilişkin öngörüler kazandırır ve edebiyat sosyolojisi çalışmaları sayesinde edebi metinler sınırlarından kurtulur ve toplumun aynası olurlar. Georg Lukacs, Mihail M. Bahtin, Robert Escarpit, Theodore W. Adorno, Terry Eagleton, John Hall ve Wendy Griswoold gibi batılı eleştirmenler sayesinde edebiyat sosyolojisi tüm dünyada bir bilim dalı haline gelmiştir.

Nasıl ki edebiyat bir toplumun sosyolojisine ayna tutarsa, sosyoloji de edebi metinlerin analizinde okuyucuya somut göstergeler sunduğundan zengin bir kaynaktır. Toplumun inançları, yazılı veya sözlü kanunları, yaşam tarzı, din olgusu, davranış biçimleri, siyasi hareketliliği, kültürü, dili ve olaylara karşı duygu ve düşünceleri edebiyata yansır ve bu bağlamda, metinleri sosyolojik yöntem ve kuramlar çerçevesinde değerlendirmek mümkün olur. Barındırdığı temalar, karakterler, zaman ve mekân ve yazı üslubu ile her edebî eser, toplumsal bir yansıma olarak kabul edilir ve bu yansımaların yorumlanması ve anlaşılması da sosyoloji sayesinde olur. Sosyologların uzmanlık alanı olan toplumsal

² Julia Kristeva, *Desire in Language*, çev. Thomas Gora, Alice Jardine ve Leon S. Roudiez (Columbia: Columbia University Press, 1980), 66.

³ Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları I* (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 168.

⁴ Kubilay Aktulum, "Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik ya da Metnin Göndergeselliği," *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 85, (2018): 224.

⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 38.

⁶ Gönül İçli, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2011), 7.

⁷ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987), 11.

devinimler⁸ edebiyatçıların için de zengin bir malzemedirler. Edebiyat sosyolojisi aracılığıyla, böylelikle, hem yazarın iç dünyası analiz edilir hem de belirli bir döneme ait toplumsal katmanlar anlaşılır.⁹

Kurgudaki zaman ve mekân, dönem ve toplumu yansıttığından, sosyolojik analizler için özel önem arz etmektedir çünkü toplumun edebiyatı biçimlendirdiği kadar, edebiyat da bir toplumu özgün kılar. Böylece, edebiyat ve sosyoloji bilimleri arasındaki bağın çıkış noktası, edebi eserlerin toplumsal birikimlerin izlerini taşıması ve bu izlerin sosyoloji için değerli kaynak olması vardır.¹⁰ Sapiro, edebiyat sosyolojisini edebi olguları inceleyen bir alan olarak görür ve bu alanın okuyucuya “dünya görüşü” kazandırdığını belirtir.¹¹ Edebiyat ile toplum arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı, her edebi eser, bir milletin “günlüğü”¹² ve ya “belge”¹³ niteliğindedir. Bu sebeple, bir edebi metin, yazarı, yazıldığı dönem ve çevre ilişkileri bağlamında okunursa ancak yazarın aktarmak istediği mesaj anlaşılır.

Edebiyat Sosyolojisi çerçevesinde, bu çalışmada, Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* (1806-1832) şiirini 20. yüzyıl okuyucusu ile buluşturan Thomas Mann'ın *Doktor Faustus* (1947) romanı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çalışmanın amacı, farklı yüzyıllarda yazılmış olan ve Alman tarihinde sözlü anlatımdan günümüze kadar gelen “Faust” hikâyesinin toplumsal dönüşümlerden dolayı nasıl değiştiğini göstermektir. Bu kapsamda, çalışma, hem 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki dönemde gerçekleşen tarihsel olayların Alman toplumunu nasıl etkilediğini hem de bu sosyolojik olayların Alman edebiyatında önemli yeri olan “Faust” efsanesine nasıl yansıdığını içermektedir. İki eserin mukayese amaçlı seçilmesinin önemli nedenleri vardır. Birinci olarak, Goethe ve Mann, Alman edebiyatına eserleri ile toplumsal katkı sağlamış önemli iki aydındır. İkinci olarak, eserlerin karşılaştırılması, 1830-1945 tarihleri arasında Almanya toplumunda cereyan eden tarihsel, sosyal ve politik değişimlerinin kurguya nasıl yansıtıldığını göstermektedir. Ayrıca, Aydınlanma Çağından sonraki Alman Romantizm akımındaki bireyin, Birinci Dünya Savaşından sonra Almanyanın yaşadığı değişim ve buhranlarla mücadele eden bireye nasıl dönüştüğü açıklanmaktadır. Son olarak, çalışmanın karşılaştırmalı analizi ile yüzyıllar geçse de, Goethe ve Mann'ın okuyucularına “insanoğlunun zaafları yüzünden şeytanın oyunları karşısında zayıf olduğu” gibi evrensel bir mesaj verdikleri sonucuna varılmıştır. Analiz kısmına geçmeden önce, ilk olarak, eserlerin yazıldığı dönemler ve yazarları hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Tarih boyunca, her kültürde, evren, sonsuzluk, hakikat, yaradılış ve Tanrı olgularına yönelik cevap arayışı özellikle 16. yüzyılda, bilimin ve hümanizmin doğuşu olan Rönesans Dönemi ile gün yüzüne çıkmıştır. 17. yüzyıl Aydınlanma Döneminde (the Enlightenment) insan aklının mutlak güç olduğu savı sayesinde, insanoğlunun sorularına daha rasyonel cevaplar bulunmuştur. Yüzyıl sonra Romantik akım başlangıcı ile de akıl yerini doğa sevgisi, duygular ve Tanrının mutlak güç olduğu teorilerine bırakmıştır. Reformasyon ve Rönesans ile başlayan Aydınlanma çağında akıl mutlak güç olarak kabul edilmiş ve bilim adamları, filozoflar ve düşünürler, doğada gerçekleşen her olgunun rasyonel bir açıklaması olduğu savunmuşlardır. Almanya’da, Gottfried Wilhelm Leibniz, Immanuel Kant, Friedrich Gottlieb Klopstock, Johann Wolfgang von Goethe ve Johann Christoph Friedrich von Schiller gibi önde gelen düşünürler sayesinde Aydınlanma etkisi 18. yüzyılda kayda değer olmuştur. Adorno ve Horkheimer tarafından “bireycilik çağı”¹⁴ olarak tanımlanan Aydınlanma Çağında, her ne kadar, insan aklı üstün kabul edilse de, insan, aynı zamanda, hedonist duygulardan beslenen doyumsuz, bencil, hırslı, açgözlü ve ahlaki değerlerden yoksun bireylerdir.¹⁵

Hristiyanlığın ve kilisenin dayattığı dogmalardan kurtulmayı hedefleyen Almanya’da, Aydınlanma döneminde, mantık ön plana çıkarılmış, mevcut feodal devlet sistem eleştirilmiş ve bireyselleşme önem kazanmıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Romantik dışavurumculuk ile de bireylerin herhangi bir otorite olmadan özgürce yaşaması¹⁶ ve bireyin iç dünyası ile dış dünyası (doğa) arasında bir bütünlük olması gerektiği savunulmuştur. İnsan doğasının derinliklerinin önemli olduğu 18. yüzyıl sonlarında ideal olan bireyin iç dünyasını keşfederken dış dünyadan

⁸ Ertuğrul Aydın, “Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı” *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri* içinde (Gaziantep: Gaziantep Üniversite Yayını, 1999), 11.

⁹ Robert K. Barnhart, *Dictionary of Etymology* (Bronx New York: H. W. Wilson Co. 1988).

¹⁰ Ömer Naci Soykan, *Edebiyat Sosyolojisi: Kuram ve Uygulama* (İstanbul: Dönence Yayınları, 2009), 57.

¹¹ Gisele Sapiro, *Edebiyat Sosyolojisi*, çev. Ertuğrul Cenk Gürçan (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019), 20.

¹² Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, çev. Tuncay Birkan (Ankara: Metis Yayınları, 1998), 76.

¹³ Şaban Sağlık, “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi” *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* içinde, ed. Köksal Alver (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 260.

¹⁴ Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Sosyolojik Açılımlar*, çev. M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş (İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2015), 53.

¹⁵ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan (Ankara: Metis Yayıncılık, 2015).

¹⁶ Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2104), 557-558.

kaynaklı sorunlarla da savaşılabilmesi ve doğayla içiçe kalmayı başarıp olgunlaşmasıdır.¹⁷ Schiller, Herder ve Goethe başta olma üzere birçok Alman entelektüel de bu görüşü desteklemiş ve insanın toplum için ahlaki bir sorumluluk sahibi olduğunda ancak gelişebileceğini savunmuşlardır.

Fransız İhtilali (1789) ile tüm dünyada ve Almanya'da, 19. yüzyıl başında, birçok devlet feodal sisteme karşı çıkmıştır. Bu dönemde, Napolyon'un istilasıyla Almanya'da hem milliyetçilik duygusu artmış hem de bireysellik amaç olmuştur. Aydınlanma dönemindeki akıl ve rasyonelizmin aksine, Alman Romantizminde, akıldışı, mistik ve gizemli olan önem kazanmıştır¹⁸ ve insanı düzeltmenin, toplumu düzeltmekle olabileceğine inanılmıştır.¹⁹ Bu savı en güzel yansıtan 19. yüzyıl Alman Romantizminin mihenk taşlarından biri de, şüphesiz, Goethe'nin *Faust* trajedisidir. İnsanın rasyonel akıl ve zaafı arasındaki düalizmine örnek olan *Faust*, yayımlandığı tarihten itibaren dünya edebiyatı e kültüründe en fazla uyarlanan hikâyedir.²⁰ Dış dünyanın bireyin üzerinde bir rolünün olmadığı düşüncesi sonucu, 20. yüzyıl Alman felsefesi ve edebiyatında iç dünyanın önemi ön plana çıkmıştır. Nietzsche ve Freud'un teorileri, savaşlar ve kapitalist sistem gerçek hayatta ve kurguda toplumlardaki dönüşümlerde etkili olmuştur. Prenslüklerden oluşan Almanya'da demokratik bir cumhuriyet kurulmasına yönelik geniş bir hareket başlamıştır ve bireysellik kolektif bilincin önüne geçmiştir. 20 yüzyıl ile başlayan modern dönem ve sonrasında ise, insanoğlu, savaşlar ve değişen küresel gerçekler sonucu ümitsiz, bencil, pasif ve tüketici olarak tasvir edilmektedir. Bu tarihsel, sosyolojik, toplumsal, politik ve kültürel değişimler Alman halkı üzerinde birçok etki bırakmış ve Alman edebiyatının önde gelen yazarların eserleri tarihsel belge niteliği kazanmıştır. Edebiyat sosyolojisi kapsamında, bu bağlamda, bu geçiş dönemindeki eserlerin incelenmesi araştırmacılar için zengin birer kaynak niteliğindedirler.

Alman edebiyatının "Altın Çağı" olarak adlandırılan dönem, "Goethe Çağı" (Goethezeit) olarak da adlandırılmaktadır.²¹ Aydınlanma dönemine tepki olarak doğan Romantizm ve "Yeni Hümanizm" (Neuhumanismus) akımının önemli temsilcilerinden biri olan Goethe'nin hiç kuşkusuz en önemli yapıtı modern bireycilik²² trajedisini anlattığı şiirsel oyunu *Faust* (1806-1832) eseridir. Faust iki büyük bölümden oluşur. Aydınlanma Çağı, Fransız İhtilali, sanayi devrimi ve devlet yapılarındaki değişiklikler sonucu Goethe'nin hikâyesi, Alman edebiyatının Romantizm döneminden klasisizme geçişi olarak kabul edilir. Christopher Marlowe'un *The Tragical History of the Life and Death of Doctor Faustus* (1604) eseri ve Alman halk anlatılarından etkilenen Goethe, Alman edebiyatına Faust hikâyesini kazandırmıştır. Trajedinin hikâyesinde bahsi geçen Faustus'un Almanya'da yaşamış Magister Georgius Sabellicus, Faustus (Georg ya da Johann Faustus) olarak tanınan büyücülük ve sihribazlığa merak salan bir doktor olduğuna inanılır. Faustus, hırslarından dolayı şeytana ruhunu satmış²³ ve 1541 yılında Württemberg'in bir köyünde acılar içinde ölmüştür:

Georg ya da Johann Faustus'un gerçek bir tarihi şahsiyet olup, 1480'li yıllarda Almanya'nın Knittingen şehrinde doğduğu rivayet edilir. Ve bu kişinin 1532'den 1536'ya kadar Rheinland ve Aşağı Frankonya'da tıbbi simya ve kehanet uygulamalarını başarıyla uyguladığına inanılır. 1540 veya 1541 yılında Württemberg'in bir köyünde öldüğü belirtilmektedir.²⁴

[Georg or Johann Faustus, a real historical personage, who was reported to be born at Knittlingen in Germany around the 1480's. And it is believed that from 1532 to 1536 this person practiced medical alchemy and soothsaying in the Rhineland and Lower Franconia with success; and he is reported to have died in 1540 or 1541 in a village in Württemberg]

Dinin önemini vurgulayan bu hikâye dilden dile dolaşır ve Goethe'nin eserine konu olur ve zaman içerisinde toplumlar ve inançlar değişse de, farklı şekilde ele alınan Faust trajedisi her kültürde ortak bir tema barındırır: "insanoğlunun zaafı ve doyumsuzluğu".

Faust, akademik uğraşları olan, teoloji ile ilgilenen ve meraklı bir fizikçidir ancak kendini büyücülüğe verir çünkü

¹⁷ Jürgen Jacobs ve Markus Krause, *Der deutsche Bildungsroman, Gattungsgeschichte vom 18. bis zum 20. Jahrhundert* (Verlag: Beck Muenchen, 1989), 45-46.

¹⁸ Gerhart Mayer, *Der deutsche Bildungsroman* (Verlag: Weimar, 1994), 62.

¹⁹ Horst Ludwig, *Malerei der Gründerzeit* (München: Hirmer, 1977).

²⁰ Jeffrey Burton Russell, *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan* (İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2001), 174.

²¹ Georg Lukacs, *Goethe ve Çağı*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011).

²² Ian Watt, *Modern Bireyciliğin Mitleri*, çev. Mehmet Doğan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016), 258.

²³ Noel L. Brann, *Trithemius and Magical Theology. A Chapter in the Controversy over Occult Studies in Early Modern Europe* (NY: State University of New York), 65.

²⁴ Stuart Atkins, "Motif in Literature: The Faust Theme" in *Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas*, ed. Cyrus Hamlin (New York: Norton, 2001), 573.

“evreni en içinden kavrayan gücü”²⁵ öğrenmeyi ister ve kendini “Tanrı’nın sureti”²⁶ olarak görür. Faust’un isyanı ölümlü olmasınadır ve bu sebeple, ölümsüz Tanrı’ya ve onun yarattığı doğaya meydan okur. Bu meydan okuma ve sonsuz bilgi karşılığında ruhunu şeytana satmayı kabul eder. Aydınlanma döneminin topluma getirdiği akıl, rasyonel düşünce ve metafiziğin üstünlüğü olgusundan sıkılmış olan Faust, bencil ve açgözlü bir birey olarak kendini dünyevi zevklere yönelir: “Akıl ve sağduyu, fazla beceri göstermeye gerek kalmadan da kendisini ifade edebilir”.²⁷ Ancak, kendi zaaflarının farkındadır: “Bir kez olsun doyurulmuş halde tembellik yatağına uzanabilsem, ölümü hiç dert etmem!”.²⁸ Mefisto sayesinde otuz yıl gençleşir ve inançlı ve masum Margaret (Gretchen) onun tuzağına düşer. Faust, ihtirasları yüzünden hem Gretchen’i hem de onun ailesini yok eder ve geniş toprak sahibi bir soylu olarak mitolojik kahraman Helena ile evlenir. Goethe döneminde aralarında anlaşamayan birçok prenslikler ulusal birliğe zarar vermiş²⁹ ve Almanya’nın diğer ülkelerden geri kalmasına sebep olmuşlardır. Eserde, Faust, Mefisto’nun yardımı ile iç kargaşanın sona ermesini sağlar ve ödüllendirilir. Ancak, malvarlığına rağmen kapitalist, doyumsuz ve bencil bir bireydir. Yaşlı bir çifte ait bahçedeki ıhlamur ağaçlarını manzarasını bozdukları bahanesiyle yaktırır ve evlerinden zorla çıkarılan çiftin ölümlerine sebep olur.

Eserin sonlarına doğru pişman olan Goethe hatasını kabul eder: “Büyücülükten büsbütün vazgeçip büyücü sözlerini tamamen unutmuş olsaydım! Ey doğa, senin karşında sadece bir insan olarak bulunabilseydim! O zaman insan olmak için çaba harcamaya değerdin”³⁰ ve Tanrı’ya yaklaşır: “En değerli kılavuz, Tanrı sözüdür”.³¹ Bu epifani sahnesinden sonra okuyucu Tanrı’nın affediciliğine ve şefkatine tanıklık eder. Böylece, Goethe, insanın zaaflarından dolayı hata yapabileceğini ancak Tanrı’nın insanın iyiliklerinden dolayı hataları affedebileceğini vurgular. İnsanın ruhundaki düalizmi yansıtan Goethe’nin anti-kahramanı hem evrenin ve yaradılışın sırlarını öğrenmek ister hem de dünyevi zevklerden vazgeçemez. Ancak, hikâyede şeytan sadece Faustu’nun ruhuna göz diken kötü bir yaratık olarak lanse edilmez, o aynı zamanda, insana iyi ve kötü arasında seçim yapma hakkının olduğunu hatırlatır. Tanrı ile Mefisto arasındaki diyalog bireyin seçim yapma özgürlüğüne güzel bir örnektir:

TANRI: O bana şimdi akli karışmış bir halde hizmet ediyorsa da onu yakında duruluğuna kavuşaracağım. Bahçıvan bilir ki fidan yeşerirse, gelecek yıllar onu çiçek vemye süsleyecektir.

MEFİSTO: Nesine iddiaya girersiniz? Onu, usulca kendi yoluna yöneltme iznini bana verirseniz, iddiayı yitirirsiniz.

TANRI: O, dünyada var oldukça bu işten alıkonulmayacaksınız. İnsan araştırıp çalıştığı sürece yanılabilir... Onu sana bırakıyorum. O ruhu asıl kaynağından çek, tutabilirsen, kendi yoluna sürükle. Sonunda iyi bir insanın belirsiz çabalarıyla doğru yolu bulabileceğini itirafa zorunlu kal.³²

Goethe, bu diyalog yolu ile okuyucuya insanı Tanrı’ya yaklaştıran iyiyi farkedebilen akli ve sezgileri olduğunu aktarmak ister:

Tanrı onu dürtükleyerek ve huzurunu bozarak monoton hayatın insanı tembelleştirmesini engelleyecektir. Bunun sonucunda insan harekete geçecek, amaçlar edinecek ve bunlara ulaşabilmek için gayret sarf ederek, çaba gösterecektir. Yani şeytan burada insanı doğru yoldan çıkarıp kendi kötü yoluna sürüklemek isterken onun aslında Tanrı’ya yaklaşmasını sağlamış olacaktır.³³

Alman Romantizm anlayışında var olan bilginin sabit olmadığı ve değişkenliği³⁴ savı ile Goethe, doğayı anlamının insan zihnindeki evrene dair tüm soruları da yorumlamaya yardımcı olacağını Faust’un sözleri ile okuyucuya iletir: “Ey sonsuz tabiat, seni nerenden tutarak tanıyayım?”.³⁵ Ancak, bilgiye açlığı kibri ve doyumsuzluğu yüzünden engellenir: “Kendisini sadece melekten üstün görmeyip, gücünü tabiatın damarlarına uygulamaya çalışan ve yaratıcı bir Tanrı

²⁵ Johann Wolfgang von Goethe. *Faust*, çev. Celal Öner (İstanbul: Oda Yayınları, 2001), 15.

²⁶ Goethe, *Faust*, 19.

²⁷ Goethe, 20.

²⁸ Goethe, 46.

²⁹ Lukacs, *Goethe ve Çağı*, 192.

³⁰ Goethe, 287.

³¹ Goethe, 289.

³² Goethe, 13-14.

³³ Nedret Pinar, “1900-1983 Yılları Arasında Türkçe’ de Goethe ve Faust Tercümeleleri Üzerinde bir İnceleme” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984), 142.

³⁴ Bkz. Ömer Faik Anlı, “Çağdaş Dil Felsefesinin ve Erken Alman Romantizminin Anti Temelcilik Anlayışlarının Karşılaştırılması,” *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* 13, (2012): 172.

³⁵ Goethe, 20.

olmaya heveslenerek gururlanan ben acaba nasıl cezalandırılmalıyım? Aslında sana benzemek gibi bir gurura kapılmamalıyım".³⁶ Mefisto'nun özetlediği gibi Faust'un trajedisinin sebebi Tanrısal olana karşı çıkma, kibir ve insanoğlunun ortak doyumsuzluğudur: "Hiçbir zevk onu doyurmaz, hiç bir mutluluk ona yetmez".³⁷ Ancak, kaçınılmaz sona doğru, Faust başka insanlar için iyilik yapmaya karar verir ve ölmeden önce ülkedeki insanların mutluluğu için bataklığı kurutmak ister ve sahip olduğu toprakları halka bağışlar. Evrenin gerçek sırrının iyilik yapmak olduğunu anlayan ve bireysellikten kurtulan Faust'u, yazar, eserin sonunda mezarından göğe bebek olarak yükselirken Hz. İsa ile özdeşleştirir ve Faust'un Tanrı tarafından affedildiği izlenimini verir.³⁸ Meleklerin Faust'u göğe aldıkları sahnede Goethe son mesajını Melekler yoluyla iletir: "Bir amaç için çaba harcayanı, mutluluğa kavuşturabiliriz... Onu bir bebek halinde sevinçle aramıza alıyoruz. Demek ki bize bir melek emanet ediliyor".³⁹

Alman Ortaçağ masallarından gelen, hırslarından dolayı ruhunu şeytana satan zeki bir adamın hikâyesi 1947 yılında Thomas Mann Doktor *Faustus* romanı modern dönem okuyucusu ile buluşur. "Goethe'nin yapıtlarını, kendi yapıtlarında, konu bulmada örnek olarak kullandığı"⁴⁰ ifade edilir. *Doktor Faustus (Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde erzählt von einem Freunde) (Doctor Faustus: The Life of the German Composer Adrian Leverkühn, Told by a Friend)* romanı "Saale kıyısı boyunca varlık gösteren şeykin"⁴¹ müzisyen Andreas Leverkühn'ün biyografisidir. Romanda, dahi bir besteci olan ana karakterin ölümsüz bir müzisyenin olmak adına şeytanla yaptığı anlaşmanın doğurduğu trajedi anlatılır. Teoloji eğitimi almış ama müziği tercih etmiş olan Adrian'ı şeytan, Leipzig'de bir geneleve götürür ve Esmeralda ile tanıştır. Fahişeden frengi kapan Leverkühn, Faust müzikali için bestesini tamamlar ama sonunda ölür. Thomas Mann, Alman ulusunu şeytan tarafından kandırılan Leverkühn ile özdeşleştirir ve hikâyeyi bestecinin en iyi dostu Filolog Serenus Zeitblom anlatır. Zeitblom, Adrian Leverkühn'ün eğitim yıllarından 1940'da ölümüne kadar ki süreyi anlatırken tarihsel sürecin Almanya halkı üzerindeki etkisini yansıtır.

Faust trajedisinde, 19. yüzyıl Almanya'sındaki Aydınlanma Çağı ve Romantik akım düalizmini ve toplumsal, siyasal ve tarihsel süreci yansıtan Goethe'nin eseri Mann tarafından 20. yüzyıldaki radikal değişimler, insana bakış açısı ve modern insanın yaşam sancuları üzerine kurulmuştur. Goethe'nin Faust'undan farklı olarak, Adrian, doğüstü güç sahibi olmak yerine, bir müzik dehası olarak "dünyada şöhret kazanmak"⁴² için şeytanla anlaşır ve 24 yıl başarılı bir müzisyen olarak geçirir: "Öyle bir zamandayız ki, doğru adımlarla, inançla ve sadelikle hiçbir şekilde bir yere varılamıyor. Şeytan'ın yardımı olmaksızın, kazanın altında cehennem ateşi yanmaksızın sanat yapmak imkânsızdır".⁴³ Adrian, şeytana kanmış olmasını bu şekilde açıklarken aslında kendi zaafını da kabul eder.

Goethe'nin şiiri ve Mann'ın romanında, en önemli ortak motif "düalizm" olgusudur. Batı dünyasında ve Almanya'da "akıl çağı" olarak kabul edilen Aydınlanma Çağının etkisi sürerken yazılan *Faust* şiirinde bilimi herşeyden üstün tutan zihniyet eleştirilir. Romantik akımın ilk örneklerinden olduğu için de Goethe'nin misyonu bireyin akli ile inancının bir bütünlük içinde olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Tanrı'dan uzaklaşan ve evrenin sınırlarını sihir ve büyüde arayan Faust'un asıl trajedisinin sebebi bu bütünlüğü sağlayamamasıdır. Faust gibi Mann'ın Adrian'ı da eserin başında teoloji eğitimi alan ve bilim adamı olması beklenen Adrian "[İ]lgi ve merak"⁴⁴ yüzünden akli ve arzuları arasında ikilemler yaşar ve müziğin sihrine kapılır. Bu seçimi Adrian şu şekilde açıklar: "müzik, teoloji ile o çok eğlenceli bulduğum matematik arasında büyü bir bağ".⁴⁵ Üstelik Adrian akıl ve sihir arasında bir bağ olduğunu şu şekilde özetler: "Akıl ve büyü... Bilgelik ve keramet deddiğimiz şeylerde sık sık bir araya gelir".⁴⁶ Teoloji ve bilim arasındaki çatışma düalizme sebep olur gibi gözükse de, aslında her iki eserde de din ve aklın ayrılmaz bir bütün olduğu savı ön plandadır. Adrian bu çelişkiyi şu şekilde özetler:

³⁶ Goethe, 261.

³⁷ Goethe, 291.

³⁸ Burhanettin Batman, *Goethe Faust İkinci Kısımın Tahlil ve Tefsiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1949), 3.

³⁹ Goethe, 299.

⁴⁰ Gamze Nur Bayer, *Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları ile Thomas Mann'ın Buddenbrooks Adlı Romanlarında Aile ve Toplum Eleştirisi* (İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları, 2012), 10.

⁴¹ Thomas Mann, *Doktor Faustus*, çev. Zehra Kurttekin (İstanbul: Can Yayınları, 2022), 22.

⁴² Mann, *Doktor Faustus*, 719.

⁴³ Mann, 723.

⁴⁴ Mann, 107.

⁴⁵ Mann, 193.

⁴⁶ Mann, 284.

Teolojinin de işaret ettiği gibi, bir zamanların simyacıların ve kara büyücülerin laboratuvar çalışmalarıyla, onların bitmez tükenmez çabalarıyla ortak bir yanı var ama aynı zamanda özgürleşme ve dinden dönüşle de... Ama bu dönme, inançtan kopma anlamına gelmez, bu mümkün değildir. Söz konusu olan, inanç için de bir dönme durumu; inancın bir parçası, bir eylemi olarak... Her şey Tanrı'yla mümkündür; en çok da onun yanından ayrılmak.⁴⁷

Mann'ın romanında gelişen teknolojinin modern dünyadaki bireyin hayatındaki etkilerinden bahsedilirken, aklın getirdiği yenilikler Tanrı'dan uzaklaşma olarak yorumlanmıştır. Adrian'ın yaşadığı düalizm, Almanya'nın içinde bulunduğu çelişkiler dönemini sembolize eder: "Almanlar... çift yönlü ve olmaması gerektiği kadar karmaşık bir düşünce tarzına sahip... Her şey birbirine giriyoy; özgürlük ile soyluluğu, idealizm ile doğa çocuğu olmayı aynı kefeye koyabileceklerini sanıyorlar".⁴⁸ Bu sebeple, geleneksel değerlerle modern dünyanın birleşiminin ideal bir Almanya olacağını savunan yazar, okuyucuya mesajını Zeitblom aracılığıyla verir: "Geçmiş ve gelecek, ileriye dönük olanla geriye dönük olan şeyler her zaman bir aradadır. Bu da hayatın müphemliğine delalet eder".⁴⁹ Aklın yarattığı teknik gelişme ve medeni kültür insana zarar vermeye başlamıştır ve Aydınlanma döneminde öne çıkan "akıl" artık insanın düşmanı olur: "Tanrı'nın zavallı kullarının çaresizlik içinde ne yapacağını bilememesi zamanın suçu. Birileri bunu aşmak, bir atılım yapmak üzere misafir olarak iblisi davet etmişse eğer, ruhunu günaha teslim etmişse, zamanın günahını kendi sırtına yüklenir ve lanetlenir".⁵⁰

Teoloji kavramı Mann'ın *Faustus* romanında Lüterci (Luther) bir anlayışta yansıtılır. 16. yüzyıl Alman topraklarında Batı kilisesinde değişiklik başlatan önemli bir teolog olan Martin Luther'e göre birey iyi işler yaparak günahlarından kurtulabilir ve herkes "mutlak bir güç" izin verdiği sürece güce sahiptir.⁵¹ Tanrı'nın inayeti herşeyden üstündür ve kurtuluş bu inayete gerçekleşir: "İşler bir adamı inanan bir kimse yapmadığı gibi, erdemli de yapmaz. Anack iman bir adamı inanan ve erdemli yapar; böylece iman iyi işler ortaya çıkarır"⁵² ve kurtuluş Tanrı'nın inayeti ile olur. İsa'nın çarmıha gerilişi ile kazanılan savaşı, birey iyiliği ile şeytana karşı kazanacaktır.⁵³ Goethe ve Mann'ın eserleri, bu bağlamda, vicdan, akıl ve arzular arasında mücadele eden insanın Tanrı'ya yaklaşarak huzura erebileceği gibi evrensel bir mesaj ile biter.

Goethe'nin Faust eserindeki teoloji ve bilim arasındaki ikilem hem iç hem de dış çatışmaya sebep olur. Din bilim olan telojide, hemen hemen her kültürde, mutlak güç ve gerçek varlık olan Tanrı hakkında onun bildirdiği kadarıyla yetinir insan. Bilim ve din ayrı olgular olarak düşünülse de, ikisinin de insanoğlunun kurtuluşu için gerekli olduğu bir gerçektir. Rönesans ve Reform dönemlerinin getirdiği coğrafi keşifler, teknolojik ilerlemeler, sanayileşme ve bilimsel değişimler sonucu, geleneksel Hristiyan öğretileri bilim karşısında güçsüzleşmiştir. Ancak, Romantizm akımı ile Batı edebiyatında ve Alman edebiyatında, dinin bilimden ayrı düşünülmeceği ve insanın iyi ve kötü arasındaki farkı bu iki ilim sayesinde bulacağına inanılmıştır. Böylece, Goethe'nin *Faust* eserinin altta yatan mesajı da Tanrı'nın yarattığı tabiat, aklın bulduğu bilimsel gelişmeler ve dinin temeli olan vicdan üçlüsü sayesinde insanın azaptan kurtulabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Yinger tarafından da özetlendiği gibi din ve bilim birbirleriyle uyum içinde olabilir, birbirlerinden tamamen ayrı olabilir, çatışma esnasında "yüce gerçek" olan tanrı ve din olgusu bilimden üstün gelebilir veya bilime ters düşen dini dogmalar reddedilebilir.⁵⁴ Yinger'in kategorilerinin hepsi Faust efsanesinin yorumlanmasında geçerlidir. Goethe'nin Faust eserindeki teoloji ve bilim arasındaki ikilem hem iç hem de dış çatışmaya sebep olur. Din ve bilim arasında kalan kahraman çareyi büyüde arasa da, sonunda mutlak güç olan Tanrı'ya affedilmek için sığınır. Aynı şekilde Mann'ın Adrian karakteri iç çatışma olarak akli ve arzuları arasında kalmıştır. Eserdeki dış çatışmanın sebebi ise Almanya'nın maddi ve manevi büyük kayıplar verdiği "kanlı bir dünya faciası"⁵⁵ olan Birinci Dünya Savaşıdır:

Savaş başlamıştı. Uzun süredir Avrupa'nın üzerinde bekleyen felaket patlak vermiş, her şeyi önceden hesaplanmış, alıştırması yapılmış, disipline edilmiş bir hareakt suretinde şehirlerimizi kasıp kavuruyor, insanların kafalarında ve yüreklerinde huşu

⁴⁷ Mann, 193.

⁴⁸ Mann, 128.

⁴⁹ Mann, 284.

⁵⁰ Mann, 723.

⁵¹ Gerhard Ebeling, *Luther: An Introduction to His Thought*, çev. Richard A. Wilson (London: Collins, 1970).

⁵² Martin Luther, *Selections from His Writings* (Germany: Anchor Books, 1961), 70.

⁵³ Paul Althaus, *The Theology of Martin Luther*, çev. Robert C. Schultz (USA: Fortress Press, 1989), 215.

⁵⁴ John Milton Yinger, *Religion, Society and Individual* (London: Macmillian, 1954), 37.

⁵⁵ Mann, 439.

olarak, coşkunkluk olarak bir acil durum heyecanı, bir kader anı duygusallığı, kudret hissi ve fedakârlık biçiminde esiyordu".⁵⁶

Roman boyunca, teknolojinin getirdiği olumsuzluklar⁵⁷ ve Nazilerin sebep olduğu insanlık suçunun "bütün çıplaklığıyla dünyanın gözleri önüne seril[di] mesi... Alman dünyasının, Alman ruhunun, Alman düşüncesinin, Alman sözünün yara aldığı"⁵⁸ gerçeği vardır. Yıkıcı savaşın tedirginliği ve felaketin gelişi romanda Zeitblom tarafından şu şekilde aktarılır: "Almanya'nın içinde bulunduğu çıkmazda, moral olarak yalnızlaşmasının, resmen dışlanmasının, dünyanın onun gücü ve savaşa hazır olma üstünlüğü karşısında kapıldığı korkunun payı olduğunu anlayabiliyor, hissediyordum".⁵⁹ Ayrıca, Zeitblom Almanya'nın durumunu eserin ilerleyen kısımlarında şu şekilde anlatır: "Hakkında yazmakta olduğum zamanlar, biz Almanlar için devletin yıkıldığı, kapitülasyonların, tükenmişliğin getirdiği ayaklanmaların baş gösterdiği, çaresizlik içinde yabancıların eline düşmüş olduğumuz zamanlar".⁶⁰ Bu süreç zarfında, Fransa'nın istilası gerçekleşir ve sonuçta Almanya hem yıkık hem de umutsuz bir topluma dönüşür.

Romanda, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ağır yenilgiden sonra, Almanya'nın kurtuluşu Hitler'de araması ve "barbarlığa yenik düşmesi"⁶¹ durumu Adrian'ın şeytana sığınması ile özdeşleşir. Bu anlaşmanın sonucu hem Almanya hem de Adrian için yıkım anlamına gelir. Mann, Adrian'ın şeytan yüzünden kötüye giden kaderini, Almanya'nın Hitler yönetiminden dolayı yaşadığı suç ve çöküş ile özdeşleştirir:

Bizim türümüzde bir halk için maneviyat her zaman ön plandadır ve esas motive eden budur. Politik eylem ikinci sırada gelir. (...) Kaderin bizi görevlendirdiği dünya gücü olma atılımımız, ta derinlerden gelmektedir; Dünya karşısında şahlanmışız, bilincinde olmaktan acı duyduğumuz yalnızlığımızdandır; imparatorluğun kurulduğu günden beri dünya ekonomisiyle aramızdaki en güçlü bağlar bile bu yalnızlığı giderememiştir. Acı olan, aslında bir özlemin, berababerlik için duyduğumuz açlığın, savaşa yönelik ampirik bir duygu olarak tezahür etmesidir.⁶²

Alman kültürünü sarsan kültür krizlerine de değinen Zeitblom dönemi şu şekilde yorumlar: "Bir çağın bitişini hissetmek. Sadece ondokuzuncu yüzyılı çevreyelen değil aynı zamanda, burjuva humanizminin, özgürlüğün doğuşunun, bireyin kurtuluşunun, skolastik bağlarının çözülüşünün gerçekleştiği çağların bitişini".⁶³

Dış dünyada meydana gelen çatışma ve savaş, Adrian karakterinin iç çatışmasına da sebep olur. Nietzsche'nin "nihilizm" felsefesinde yer alan insan yaşamının anlamsızlığı, bireyin gaysizliği⁶⁴ ve modern bireyin sancıları, Adrian Leverküh'nün üzerinden anlatır.⁶⁵ Ancak Zeitbolm'un açıkladığı gibi, insanlığı azaptan kurtaracak tek şey "iyilik"⁶⁶ olarak yansıtılır:

Bizim türümüzde bir halk için maneviyat her zaman ön plandadır ve esas motive eden budur. Politik eylem ikinci sırada gelir. (...) Kaderin bizi görevlendirdiği dünya gücü olma atılımımız, ta derinlerden gelmektedir; Dünya karşısında şahlanmışız, bilincinde olmaktan acı duyduğumuz yalnızlığımızdandır; imparatorluğun kurulduğu günden beri dünya ekonomisiyle aramızdaki en güçlü bağlar bile bu yalnızlığı giderememiştir. Acı olan, aslında bir özlemin, berababerlik için duyduğumuz açlığın, savaşa yönelik ampirik bir duygu olarak tezahür etmesidir.⁶⁷

İç ve dış çatışmalara maruz kalan Faust ve Adrian aynı sebeplerden dolayı çareyi şeytanda ararlar. Goethe'nin Faust'u hem Tanrı'ya meydan okur hem de onun yarattıklarının gizemini bilmek ister. Mann'ın romanındaki Adrian da müzik dehası olmak için şeytana sığınır. Ortaya çıkış sebepleri farklı olsa da, eserlerdeki şeytan insanın zaaflarından yararlanan ve Tanrı'ya karşı gelen bir düşmandır. Goethe'nin şiirindeki Mefisto, Mann'ın eserinde, dolandırıcılıktan, müzik entelektine, teologdan, işadamına ve caniyeye kadar kılıktan kılığa giren ve Adrian'ın zihinsel durumunu karıştıran kötü ruhtur: Tanrı'ya yakın ve onun müsaade ettiği sürece insanı baştan çıkarabilen bu iblis, Tanrı ile iddia girmesi sonucu ancak Faust'a yanaşabilmiştir. Mann'ın romanındaki şeytan ise, Adrian'ın zihnine uygun olarak kılıktan kılığa

⁵⁶ Mann, 437.

⁵⁷ John F. Fetzer, *Changing Perceptions of Thomas Mann's Doctor Faustus: Criticism 1947-1992* (Columbia: Camden House, 1996), 89.

⁵⁸ Mann, 697.

⁵⁹ Mann, 446.

⁶⁰ Mann, 490.

⁶¹ Mann, 9.

⁶² Mann, 448.

⁶³ Mann, 479.

⁶⁴ Birol Dok, *Nietzsche'nin Nihilizmi* (İstanbul: Birleşik Yayınları, 2015), 73.

⁶⁵ Theodor Adorno, *Edebiyat Yazıları* (İstanbul: Metis, 2004), 70.

⁶⁶ Mann, 728.

⁶⁷ Mann, 448.

giren⁶⁸ şeytan insanoğlunun bitmek tükenmek bilmez ve savaş gibi yıkıcı etkileri olan hırsını sembolize eder. Üstelik Mann da, Goethe gibi, şeytanın tuzağına düşen bireyin hikâyesinin dini bir amacı olduğunun altını çizer: “o süprüntüden, o lanetten söz eden bir eser, dini bir eserden başka ne olabilir ki!”.⁶⁹

Romanın sonlarına doğru Adrian pişmanlığını kurgusal bestesine yansıtır. “Doktor Faustus’un Ağıdı” ve bestenin sonunda yer alan “Vahiy” kısmındaki Faust’un cehennem yolculuğu Adrian’ın pişmanlığı da yansıtır: “Artık çok geç, Tanrı’dan umudunu kes, karabahtın günbegün yaklaşmakta”.⁷⁰ Sahnenin sonlarına doğru, Adrian eserinin sahnelenmesinden sonra günahını dinleyicilerine itiraf eder: “...ben ta yirmi bir yaşımdan beri iblisle nikâhlıyım; ne olacağını bilerek isteyerek, taammüden, cüretle, kibirle ve küstahlıkla; çünkü bu dünyada şöhret kazanmak istiyordum”.⁷¹ Teoloji eğitiminden vazgeçen ve müziğe yönelen Adrian büyü ve sihir merakıyla şeytana kandığını itiraf eder ve herkesi uyarır:

Öyle bir zamandayız ki, doğru adımlarla, inançla ve sadelikle hiçbir şekilde bir yere varılamıyor. Şeytan’ın yardımı olmaksızın, kazanın altında cehennem ateşi yanmaksızın sanat yapmak imkansız...Birileri bunu aşmak, bir atılım yapmak üzere misafir olarak inlisi davet etmişse eğer, ruhunu günaha teslim etmişse, zamanın günahı kendi sırtına yüklenmiş olur ve lanetlenir. Zira ‘Ayık ve uyanık olun!’.⁷²

Adrian kollarını açar ve biri onu itmiş gibi piyanosunun önündeki sandalyeden düşer. Bu sahne de, Goethe’nin Faust’u gibi İsa’nın göğe yükselişine bir göndergedir. Eserlerin sonunda, Leverkühn ve Faust, insanoğlunun günahlarının affı için kendilerini feda eden kutsal ruhlar olurlar. İnsani değerlerin yok olduğu ve emperyalist kapitalizmin insanları ele geçirdiği Almanya’ında teknoloji ile insan mekanikleşmiş, insani değerlerini kaybetmiş ve iç huzursuzluk sonucu kendine ve topluma yabancılaşmıştır. Leverkühn’ün ahlaki sebepten oluşan hastalığı Almanya’nın hasta dönemini yansıtır. Romanın sonunda, “demans” teşhisi konulan Adrian, kendine bile yabancılaşır. Bu durum Almanya’nın yaşadıkları buhranla özdeşleşir: “Almanya, telaştan kızarmış yanaklarıyla yabansı zaferlerinin doruklarında başı dönmüş sendelemekteydi o sıralar; bağlı kalmaya kararlı olduğu, kanıyla imzaladığı bir anlaşmadan aldığı güçle dünyayı ele geçirmeye hazırlanıyordu”.⁷³

Mann, Hitler faşizmini eleştirirken, Almanya’nın politik ve sosyal çalkantılarını ve demokrasinin ihlalini de arka planda verir. Eserin sonlarına doğru, bu sebeple, Adrian Tanrı’ya tüm Alman halkına merhamet etmesi için dua eder. Eserin derin okumasında, Tanrı’nın insanoğluna seçim hakkı ve şeytana da insana kandırma fırsatı verdiği gözlemlenebilir. Adrian’ın son sözleri bu savı destekler niteliktedir: “Özgürlük, günaha girmek özgürlüğüdür. İnançlılık, onu bize veren Tanrı’ya olan sevgimiz uğruna ondan, yani özgürlükten yararlanmamak demektir”.⁷⁴ Goethe ve Mann’ın eserlerindeki en çarpıcı sahne hiç şüphesiz epifani bölümüdür. Diğer insanlar için bataklığın kurutulmasını sağlayan ve sahip olduğu toprakları halka bağışlayan Faust ve son bestesi ile insanoğlunun mutlak güç karşısındaki durumunu yansıtan Adrian, geride kalanlar için kendilerini feda eden kutsanmış ruhlardır. Bu sebeple, Faust efsanesi, değişen ve dönüşen dönemlere rağmen, her birey için geçerli değerleri okuyucuya hatırlatır.

Sonuç

Okuyucuya farklı bakış açıları sunan ve çeşitli araştırmalara konu olan edebiyat sosyoloji bir toplumun kültürü sayılan edebi metinler sınırlarından kurtulur. Gayesi toplumlara ayna tutmak olan sosyoloji bilimi aracılığı ile edebi analizler yapan araştırmacılar, bir eserin yazıldığı dönemde toplumun inançları, yaşam tarzı, din olgusu, davranış biçimleri, siyasi hareketliliği, kültürü, dili ve sosyal dönüşümleri hakkında somut veriler elde eder. Her eserin belirli bir toplumu yansıtmaktan öte evrensel mesajlar içerdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Etkileyiciliğini yüzyıllar geçse de koruyan Goethe’nin “Faust” hikâyesi, örneğin, farklı kültürlerde ve farklı dönemlerde tekrar gün yüzüne çıkmakta ve okuyuculara/izleyicilere aynı duyguları yaşatmaktadır.

⁶⁸ Jeffrey Burton Russell, *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2001), 430.

⁶⁹ Mann, 710.

⁷⁰ Mann, 708.

⁷¹ Mann, 719.

⁷² Mann, 723.

⁷³ Mann, 739.

⁷⁴ Mann, 151.

Alman edebiyatının en önemli eseri Goethe'nin *Faust* şiirinin Thomas Mann'ın *Doktor Faustus* romanı ile karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmada, Aydınlanma dönemi ve Romantizm akımından Birinci Dünya Savaşına kadar geçen süreçte Almanya'daki toplumsal, tarhsel, sosyal ve politik değişimler incelenmiştir ve bu dönüşümlerin edebiyata nasıl yansıtıldığı gözlemlenmiştir. Tarih boyunca, insanların "gizemli şeylere karşı beslediği duygulardan"⁷⁵ dolayı evren, yaratılış ve mutlak güç ve Tanrı konularının gizemini çözmeyi arzulamışlardır. Ancak, 16. yüzyılda, bilimin ve hümanizmin doğuşu olan Rönesans Dönemi ile gün yüzüne çıkan ve 17. yüzyıl Aydınlanma Çağında tek gerçek kabul edilen insan aklının sınırlı olduğu birçok kez sanat ve dalları aracılığıyla hatırlanmıştır. Bir yüzyıl sonra Romantik akım ile akıl yerini teoloji ve doğa sevgisine bırakmış, ancak 20. yüzyıldaki dünya savaşları, teknolojik gelişmeler, küresel değişimler ve mekanikleşme sonucu, kurguda insanlar doyumsuz, bencil, pasif, ümitsiz ve gayesiz olarak tasvir edilir.

Akıl, bilim ve rasyonel düşüncenin egemen olduğu Aydınlanma Çağı sonrasında Tanrı'nın ve yarattığı doğanın mutlak güç olduğunun hatırlatıldığı Faust efsanesini yeniden yazan Thomas Mann, savaşın yıkıcı etkisi altındaki Alman okuyucuya Goethe'nin 19. yüzyılda verdiği mesajını hatırlatır: "şeytan aciz ve doyumsuz insanoğlunun peşindedir ve mutlak bir güç olan Tanrı'nın izin verdiği kadarına hâkim olur". Bu sebeple, yeniden yazıldığı dönemi yansıtsa da, "Faust" efsanesi, erdem, inanç ve iyiliğin hem bireyin hem de toplumların kurtuluşu olduğunu içeren didaktik epifani sahnesi ile biter.

Extended Abstract

With the rise of literary sociology in the 20th century, the relationship between sociology, the scientific study of societies, and literature provides readers and researchers concrete indicators for the comprehension of literary texts. The beliefs, written or unwritten laws, lifestyle, religious phenomenon, behavioral patterns, political mobility, culture, language and feelings and thoughts of a society towards events have been reflected in literature for centuries. Hence, as sociology deals with the impacts of changes on a society, literature enhances the reflection of those changes on the individuals. In this context, it is possible to interpret the texts within the framework of sociological methods and theories. Although a literary work is accepted to involve the social, politics, historical and collective changes of the period it is written, some literary works are universal and they reflect global issues and messages in literature. Johann Wolfgang von Goethe's *Faust* is an example of the universality of a literary piece which has preserved its popularity and efficiency for centuries. The story has been adapted, rewritten and translated in different cultures and different periods in all forms of art. Derived from the German oral narration, "Faust" story, in the context of intertextuality, is accepted to be a global text in world literature.

In the 20th century, Thomas Mann's novel *Doctor Faustus* (1947) is a modern revival of Goethe's *Faust* (1806-1832), which encompasses the passage from the Enlightenment to Romanticism in German culture and literature. Narrating the story of a scientist who signs a contract with the devil to gain all the knowledge and power in his mortal life, Faust symbolizes all humankind in search and desperation. Although the story depicts how a man is deceived by the devil, Goethe tended both to reflect the impacts of the Enlightenment period in his culture and the corruption of humankind due to the social changes. Adapting the story of Goethe, another notable German author Thomas Mann wrote *Doctor Faustus* as the revival of the forgotten messages to humankind. The story depicts the tragedy of the musician and composer Adrian Leverkühn who agrees to sell his soul to devil to have an immortal name as a musician. Similar to Goethe's Faust, Adrian is defated by his ambition and challenge to God.

Thomas Mann effectively adapted Goethe's tragedy for the 20th century readers in various ways. First, in both stories, the readers witness the internal and external conflicts of a humanbeing, signifying the conflicts in Germany from the 19th century to 20th century. Both anti-heroes suffer from their limited potentials as mortals and long for immortal acts in life. Moreover, the external conflict is due to the First World War in Mann's novel and the changes after the Enlightenment period in Goethe's poem. Secondly, the changes in the German society are in the background of the narratives. In Goethe's text, the clash between teology and science is the leading failure of the hero, and similarly, Adrian suffers from the mentioned dualism in the novel. Finally, both Goethe and Mann underscored the same message that human is limited against the ultimate power of God and is object to the seduction of evil, yet achieve success or

⁷⁵ Mann, 136.

happiness in life through good deeds for all humankind.

Thomas Mann's novel Doctor Faustus, the rewritten form of Goethe's Faust, presents the social, historical, social and political changes in Germany from the Enlightenment period and Romanticism to the First World War while depicting the effects of the transformation of the original source. Throughout history, people have desired to solve the mysteries of the universe, creation, absolute power of God and Nature. However, the limitations of the human mind, which came to light in the 16th century with the Renaissance Period, the birth of science and humanism, and was accepted as the only truth in the 17th century Age of Enlightenment, was reminded many times through art and its branches. A century later, with the Romantic movement, reason was replaced by theology and love of nature, but as a result of world wars, technological developments, global changes and mechanization in the 20th century, people in fiction are depicted as insatiable, selfish, passive, hopeless and aimless. The reader is reminded about the dangers of human ambition in life, leading to challenge to God and the Nature in Mann's novel while recalling Goethe's to the 19th century reader: "the devil is the devil of the helpless and insatiable human being." Hence, humans should be alert and aware of the seductions of evil intentions. Although it reflects the period in which it was rewritten, the "Faust" legend ends with a didactic epiphany scene in which virtue, faith and goodness are the salvation of both individuals and societies.

Çıkar Çatışması Beyanı - Conflict of Interest Statement:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. - The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri - Support Financing Information:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için destek almamıştır. - The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Kaynakça

- Adorno, Theodor. *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Metis, 2004.
- Adorno, Theodor ve Max Horkheimer. *Sosyolojik Açılımlar*. Çeviren: M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş. İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2015.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınları, 1999.
- Althaus, Paul. *The Theology of Martin Luther*. Çeviren: Robert C. Schultz. USA: Fortress Press, 1989.
- Anlı, Ömer Faik. "Çağdaş Dil Felsefesinin ve Erken Alman Romantizminin Anti Temelcilik Anlayışlarının Karşılaştırılması," *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* 13, (2012): 165-186.
- Atkins, Stuart. "Motif in Literature: The Faust Theme" in *Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas*. Editör: Cyrus Hamlin, 573-585. New York: Norton, 2001.
- Aydın, Ertuğrul. "Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı" *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri* içinde. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayını, 1999.
- Barnhart, Robert K. *Dictionary of Etymology*. Bronx New York: H. W. Wilson Co. 1988.
- Batman, Burhanettin. *Goethe Faust İkinci Kısımın Tahlil ve Tefsiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, No: 428, 1949.
- Bayer, Gamze Nur. *Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları ile Thomas Mann'ın Buddenbrooks Adlı Romanlarında Aile ve Toplum Eleştirisi*. İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları, 2012.
- Brann, Noel. L. *Trithemius and Magical Theology. A Chapter in the Controversy over Occult Studies in Early Modern Europe*. NY: State University of New York, 1999.
- Ebeling, Gerhard. *Luther: An Introduction to His Thought*. Çeviren: Richard A. Wilson. London: Collins, 1970.
- Erkal, E. Mustafa. *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987.
- Fetzer, John F. *Changing Perceptions of Thomas Mann's Doctor Faustus: Criticism 1947-1992*. Columbia: Camden House, 1996.

- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Çeviren: Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Faust*. Çeviren: Celal Öner. İstanbul: Oda Yayınları, 2001.
- İçli, Gönül. *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2011.
- Jacobs, Jürgen ve Markus Krause. *Der deutsche Bildungsroman, Gattungsgeschichte vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*. Verlag: Beck Muenchen, 1989.
- Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. Çeviren: Tuncay Birkan. Ankara: Metis Yayınları, 1998.
- Kristeva, Julia. *Desire in Language*. Çeviren: Thomas Gore, Alice Jardine ve Leon S. Roudiez. Columbia: Columbia University Press, 1980.
- Ludwig, Horst. (1977). *Malerei der Gründerzeit*. München: Hirmer, 1977.
- Lukacs, Georg. *Goethe ve Çağ*. Çeviren: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011.
- Luther, Martin. *Selections from His Writings*. Editör: John Dillenberger. Germany: Anchor Books, 1961.
- Mann, Thomas. *Doktor Faustus*. Çeviren: Zehra Kurttekin. İstanbul: Can Yayınları, 2022.
- Mayer, Gerhart. *Der deutsche Bildungsroman*. Verlag: Weimar, 1994.
- Merrill, Francis E. "Sosyolog olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi" *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde*, Editör: Köksal Alver, 95-109. İstanbul: İz Yayıncılık. 2022.
- Örnek, Süleyman A. *Nietzsche'de Yaşama Sorunu*. İstanbul: Belge Yayınları, 2012.
- Pınar, Nedret. "1900-1983 Yılları Arasında Türkçe' de Goethe ve Faust Tercümelere Üzerinde bir İnceleme." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.
- Rıfat, Mehmet. *XX. yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları I*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Russell, Jeffrey Burton. *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Sağlık, Şaban. "Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi" *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde*. Editör: Köksal Alver, 251-285. İstanbul: İz Yayıncılık. 2019.
- Sapiro, Gisele. *Edebiyat Sosyolojisi*. Çeviren: Ertuğrul Cenk Gürçan. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. Çeviren: Tuncay Birkan. Ankara: Metis Yayıncılık, 2015.
- Soykan, Ömer Naci. *Edebiyat Sosyolojisi: Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Dönence Yayınları, 2009.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. Çeviren: Dost Körpe. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Watt, Ian. *Modern Bireyciliğin Mitleri*. Çeviren: Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Yinger, John Milton. *Religion, Society and Individual*. London: Macmillian, 1954.

Research Article / Araştırma Makalesi

Hüyükteki Nar Ağacı ile Polikuşka'da Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Köylü Sınıfı

Peasant Class in the Context of Social Realism in *Hüyükteki Nar Ağacı* and *Polikuşka*

Zeynep Angın¹

Fesun Koşmak²

<https://doi.org/10.38060/kare.1352337>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:30 Ağustos 2023

Kabul Tarihi:12 Eylül 2023

Anahtar Kelimeler:

Yaşar Kemal

Hüyükteki Nar Ağacı

Lev Tolstoy

Polikuşka

Köylü Sınıfı

Toplumsal Gerçekçilik

Article Info

Received:30 August 2023

Accepted:12 September 2023

Keywords:

Yaşar Kemal

Hüyükteki Nar Ağacı

Lev Tolstoy

Polikuşka

Peasant Class

Social Realism

Atf/Citation: Angın, Zeynep ve Fesun Koşmak. “*Hüyükteki Nar Ağacı* ile *Polikuşka*’da Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Köylü Sınıfı,” *Kare* sayı: 17 (Haziran 2024): 71-80.

<https://doi.org/10.38060/kare.1352337>

7

Öz: Sosyal bir varlık olarak insan; toplumu oluşturan, onu şekillendiren, dönüştüren ögeyi oluşturmaktadır. İnsan ve toplum arasındaki sıkı bağ, malzemesi insan olan edebiyatın da ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde edebi eserlerde toplumu yansıtan öğelerin yer alması, insanın toplum içindeki varlığının irdelenmesi sıklıkla kullanılmaktadır. Gerçekçilik akımının ardından toplum içerisindeki sınıfları, zengin ile fakir arasındaki derin uçurumları gözler önüne seren toplumsal gerçekçilik, edebi metinlerde kurguda yer alan olay örgüsünün arka planında işlemekte olan toplumsal yapıyı okura aktarmaktadır. Sıradan insanın kapitalizmin ağır şartları altında yaşayabilmek için ihtiyaç duyduğu paranın zengin sınıfın elinde adeta oyuncak gibi kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Rus toplumsal gerçekçiliği “küçük insan”ın yaşadıklarını, paranın yaşamın devam edebilmesi için kazanılmasında yaşanan zorlukları tüm çıplaklığı ile irdeler ve dünya edebiyatını “küçük insan” teması ile tanıtır.

Bu çalışmada Yaşar Kemal’in *Hüyükteki Nar Ağacı* ile Tolstoy’un *Polikuşka* adlı eserlerindeki köylü sınıfı toplumsal gerçekçilik bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Her iki eserde yer alan toplumsal sınıflar arasındaki derin uçurum, yaşamları için ihtiyaç duyulan parayı kazanabilmek için roman kahramanlarının yaşadıkları ve hayata karşı olan umutlarının karşılaştıkları katı gerçeklik sonrası yok olması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda her iki yazarın eserinde insanı ayakta tutan umudun yok olması sonucu, yenildiklerini kabul eden roman kahramanlarının yaşadıkları okura oldukça etkileyici bir üslupla aktarılmaktadır.

Abstract: Human as a social being; constitutes the element that forms, shapes and transforms society. The close bond between man and society constitutes the main source of literature, whose material is human. When considered in this context, it is frequently used to include elements that reflect society in literary works and to examine the existence of human beings in society. After the realism movement, social realism, which reveals the classes in the society and the deep gaps between the rich and the poor, conveys the social structure that are working in the background of the plot in the fiction of literary texts to the reader. It is seen that the money that ordinary people need to live under the harsh conditions of capitalism is used like a toy in the hands of the rich class. In particular, Russian social realism examines the experiences of the "little person", the difficulties experienced in earning money in order to continue living, and introduces world literature to the theme of "small person".

In this study, the peasant class in Yaşar Kemal's *Hüyükteki Nar Ağacı* and Tolstoy's *Polikuşka* will be evaluated in the context of social realism. It is noteworthy that the deep gap between the social classes in both works, the disappearance of the heroes of the novels in order to earn the money they need to live and their hopes for life after the solid reality they face. In this context, the lives of the heroes of the novels who accept that they have been defeated as a result of the disappearance of the hope that keeps people alive in the works of both authors are conveyed to the reader in a very impressive style.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, orhan.zeynep@gmail.com

² Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, fkosmak@ogu.edu.tr

Giriş

Kavram olarak irdelendiğinde temelde insanı konu alan roman, edebiyatın önemli kollarından birini oluşturmaktadır. Romanın tür olarak hızla yükselmesindeki en önemli pay şüphesiz insan ve insanın hayat içerisinde yaşadıklarını gözler önüne sermesidir. Özellikle “sıradan insan”ın roman kurgusu içinde kendine yer bulması ve kendi hikâyesini anlatabilmesi romanı, okur gözünde oldukça önemli bir noktaya taşımıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde toplumsal gerçekçilik; sıradan insanın ya da gelir düzeyi olarak alt seviyede yer alan insanların çetin toplumsal koşullar içinde yaşadıkları mücadeleyi roman kurgusu içinde değerlendirmek için araştırmacılara imkân tanımaktadır. Ali İhsan Kolcu, toplumsal gerçekçiliğin temelde sanatı yansıtma olarak gördüğünü ancak bu yansıtmanın Platon ya da Aristo’nun ortaya koyduğu yansıtma kuramından farklı olduğunu ifade etmektedir. “Yeni toplumcu gerçekçi anlayış bakışlarını çalışan sınıfların, üretim güçlerinin üzerine çevirecektir. Kolhozlarda, fabrikalarda, tarlalarda ve öteki üretim alanlarındaki hayat sanat eserlerine aksettirilecektir. İdealleştirilmiş bir hayat değil çalışan sınıfın gündelik hayatıdır yansıtılacak olan³” demektedir. Berna Moran da toplumcu gerçekçiliğin gerçekçi akıma yakın olduğunu ve birkaç noktada bu akımdan ayrıldığını düşünmektedir. “Toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekçiliktir, ama bu gerçeklik devrimci gelişme içinde görülür ve doğru olarak tarihi somutlukla, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yansıtılır⁴”.

Bu çalışmada Yaşar Kemal’in *Hüyükteki Nar Ağacı*⁵ ile Tolstoy’un *Polikuşka*⁶ adlı eserlerinde toplumsal gerçeklik bağlamında toplumsal bir sınıf olan köylü sınıfının eserlerde nasıl yer aldığı ve yaşadıkları zorlukların neler olduğu üzerinde durulacaktır. Her iki eser de kendi coğrafyalarında köylü sınıfının yaşadığı zorlukları, kötü şartları, yaşam mücadelelerini, umutlarını ve umutlarının hayatın acımasız çarkı nedeniyle sona ermesini okura toplumsal gerçekçiliğin sınırları çerçevesinde aktarmaktadır. Eserlerde sınıfsal olarak topluma bakıldığında paranın insanın statüsünü ve yaşam şartlarını belirlemedeki katı gerçeklik ile karşı karşıya kalınır. Yaşam şartlarının daha iyi hale gelmesi, karınlarını doyurabilmeleri ve ailelerine bakabilmek için para kazanmak isteyen köylü sınıfının, para sahibi diğer toplumsal sınıfla arasındaki derin uçurum ve her iki sınıf arasındaki keskin farklılık eserlerde okura tüm açıklığı ile anlatılmaktadır. Toplumsal gerçekliğin yansımalarının görüldüğü eserlerde dönemin toplumsal şartlarının romanın kurgusunun temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda eserlere bakıldığında 1951 yılında yazılmış olan *Hüyükteki Nar Ağacı*’nda dönemin önemli olayı olarak toplumu, özellikle Çukurova’daki köylü ve işçi sınıfını etkileyen Marshall Planı doğrultusunda tarıma giren makineleşmenin izleri görülmektedir. “ABD tarafından oluşturulan Marshall Planı, altyapısı olan bir projedir. Bu proje bağlamında 1944 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBDR) aracılığı ile kapitalist sisteminin altyapı ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. 1947 Havana konferansında kabul edilen Tarifeler ve Ticaret Antlaşması ile ticaretin serbestleşmesini hedef edinmiştir⁷”. Bu planla birlikte tarımda makinelerin, traktörlerin kullanılmaya başlanmasıyla, işsiz kalan ve bu işsizlik nedeniyle mağdur olan tarlalarda işçilik yaparak para kazanan köylü sınıfının yaşadıkları anlatılmaktadır. *Polikuşka*’da ise o dönem Rus toplumunda yaşayan köylü sınıfının yaşam şartları, 1861 yılında toprak köleliğinin kaldırılmasına rağmen eski düzenin aynı şekilde devam etmesi ve toplum içindeki ahlaki yozlaşma anlatılmaktadır⁸.

Hüyükteki Nar Ağacı’nda Köylü Sınıfı

Yaşar Kemal’in ana mekân olarak Çukurova’yı seçtiği eseri *Hüyükteki Nar Ağacı*, dönemin şartlarını Çukurova’nın coğrafi ve toplumsal şartlarıyla harmanlayarak okura aktarmaktadır. “Türk edebiyatında “Köy Romanı” adı verilen bir roman türü vardır. Bu romanlarda mekân olarak köy seçildiği gibi, tipler ve meseleler de köyden seçilmiştir⁹”. Yaşar Kemal, edebiyatımızdaki köy romanı türünde eserler vermiş en önemli yazarlarından biridir. Yazarın gazetecilik geçmişinin olması ve doğup büyüdüğü Toroslar ve Çukurova bölgesini, insanını iyi bilmesi eserlerine de yansımıştır. Bu noktada Özdemir’in tespit etmiş olduğu Milli Edebiyat döneminde başlayan Anadolu’ya açılma anlayışı sonucu

³ Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları Tanım- Tenkit- Tahlil* (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2008), 74.

⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 53.

⁵ Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020).

⁶ Lev Tolstoy, *Polikuşka*, çev. Mehmet Özgül (İstanbul: Can Yayınları, 2012).

⁷ Bkz. Yusuf Çınar, “Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye,” *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* cilt: 16, sayı: 2 (2018): 331. Doi: 10.18026/cbayarsos.439451.

⁸ Bkz. Ersin Çetinkaya, “L. N. Tolstoy’un Dünyasında Köylü Olmak: Polikuşka,” *Karadeniz Araştırmaları XX/77*, (2023): 282-283. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1267685>

⁹ N. Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2001), 148.

ortaya çıkan ulusal coğrafya ile yazınsal coğrafya örtüşmesi durumu dikkati çekmektedir. “Bu dönemde Anadolu türlü bölgeleriyle roman ve öykünün doğal ve toplumsal çevresi olmuştur. Örneğin Güney Anadolu, Toroslar ve Çukurova yöreleri Yaşar Kemal’in pek çok eserinde yer almaktadır¹⁰”. Berna Moran da Yaşar Kemal için benzer bir tespitte bulunarak, “çarpıcı karakterleri, boyutları olağanı ve sıradanı aşan olayları ve efsaneler ve düşlerle iç içe geçmiş bir gerçekliği içeren, şiir dolu yapıtlarıyla bir Çukurova dünyası katmıştır edebiyatımıza¹¹” demektedir. Esasında sosyal roman kategorisi içine giren köy romanları temelde köy ve köylü ile ilgili sıkıntıları ele almaktadır. “Ekonomik hayattan gelen güçlükler, işsizlik, köylünün toprak sahibi olamaması, toprağın hep bir mücadele kavgasının ana ögesi olması, sağlık sorunları, eğitimin yetersizliği, köylünün sosyal sınıf olarak ezilen ve sömürülen taraf olması gibi sorunlar; aşağı yukarı bütün evrelerinde köy romanlarının başlıca konuları olmuşlardır¹²”. Konularını bu şekilde belirlemiş olan köy romanları, özellikle köylü ve mevsimlik işçilerin yaşadıkları zorlu şartları ve karınlarını doyurabilmek adına girdikleri mücadeleyi anlatmaktadır.

Hüyükteki Nar Ağacı, mevsimlik işçi olarak köylerinden Çukurova’ya çalışıp para kazanmaya giden Memet, Hösük, Yusuf, Âşık Ali ve Memet Çocuk adlı beş köylünün yaşadıklarını anlatmaktadır. Okur, eser boyunca hem o dönemin Türkiye’inde yaşananları hem de Çukurova’nın coğrafi şartları ve yaşam koşulları içinde köylü sınıfının yaşadıklarını görmektedir. Eser, Memet’in eşinin çürüyen tohumları fark edip çaresizliğe düşmesi sonucu Memet’in eşini teselli eden sözleriyle başlar: “Kız” dedi, “yarın değil öbürsü gün gidiyoruz. Ben varır varmaz Çukurovaya veririm postaya parayı. Sen dükkancı Cemal Efendiye ben gittikten on gün sonra uğra. Onun eliyle salarım parayı”¹³.

Çukurova, Memet ve onunla birlikte çalışıp para kazanmak için yola çıkmaya niyetli olan arkadaşları için refaha açılan kapıdır. Hepsinin umutları Çukurova’nın bereketli topraklarından kazanacakları para ve sonrasında yapacaklarına dairdir. İçlerinden sadece Yusuf, Çukurova’nın onların umutlarını süsleyen bir yer olmadığını, kendini yiyip bitiren sıtma illetini Çukurova’da aldığını söyleyip onları gitmekten vazgeçirmeye çalışır:

Bilen bilir Çukurovayı. Ben bilirim Çukurovayı. Yanar,” dedi, “yanar... Kan gibi kurtlu suyu. Her sineği bir alıcı kurt... Bulut gibi gelir, kan koymaz insanda emer. Yanar kardaş, yanar. Gelin etmeyin. Bakın halime. Göz önüne alın beni. Gelin etmeyin. Suyu kurtlu. Ilık, kan gibi... Gitmeyin kardaş. Benim lafım size kardaş sözü, baba öğüdü. Bakın halime... Aç ölüne gene gitmeyin. Acınızdan ölüne gene... İş var, para var, ekmek var, kuşsütü de var, ne ararsan var ya, ölüm de var. Sürünmek de var. Sıtma da var. Verem var. Bakın halime... Yanar Çukurova, yanar. Gelin gitmeyin¹⁴.

Daha önce Çukurova’da çalışmış olan Yusuf, Çukurova’nın her ne kadar para kazanılsa da insanın oranın zorlu şartlarından sonra hastalıktan kurtulamayacağı düşüncesindedir. Çeltik tarlalarının olduğu Çukurova, sıcak iklimi, bölgedeki insanların yaşam kalitelerini düşüren sivrisinekleriyle insan sağlığını olumsuz etkileyebilen bir bölgedir. Özellikle sivrisineklerden gelen sıtma hastalığı, dönemin insanlarını etkileyen önemli bir hastalıktır. Neredeyse insanlık tarihi kadar eski ve insanlık tarihi içindeki en önemli salgınlara neden olan hastalıklardan bir olan sıtma, anofel cinsi dişi sivrisineğin ısırması sonucu oluşan bir hastalıktır. “Sıtmanın ilkçağlardan beri Anadolu’da neden olduğu ölümlerin sayısı tam olarak bilinmese de tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de -özellikle savaşlar ve sonrasındaki yıllarda- büyük sıtma salgınları yaşandığı bilinmektedir¹⁵”. Daha önce belirtildiği gibi sosyal roman türü içine giren köy romanı, köy ve köyde yaşanan her türlü olumsuz şartı irdeleyen roman türüdür. Eserde dönemin ciddi sağlık sorunlarından biri olan sıtma ve sivrisinekler sıklıkla okura aktarılmaktadır. “Durun”, dedi. “Yatamazsınız. Parçalar sabaha dek. İt gibi kapar adamı buranın sineği. Çare yok, bir ateş yakın. Ateşe gelmezler. Dumana gelmezler¹⁶”.

Sıtma ve bu hastalığa yakalan Yusuf’un sağlık sorunları roman boyunca irdelenen bir durumu oluşturmaktadır. Yusuf’un ateşinin yükselmesi, birden titremeye başlaması, solan benzi romanın kurgusu içerisinde köylerinden para kazanmak için Çukurova’ya gelen beş arkadaşın önemli problemlerinden biri olmaktadır. Çünkü Yusuf, Çukurova’nın tehlikelerine karşı defalarca uyardığı arkadaşlarını yollarından geri çeviremeyince, şaşırtıcı bir kararla o da arkadaşlarıyla birlikte Çukurova’ya doğru yola çıkmıştır. Köylerinden Çukurova’ya doğru yola çıkan grubun hepsinin

¹⁰ Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), 194.

¹¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 171.

¹² Bkz. Ramazan Kaplan, “Köy Romanı”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı* yıl: 6, sayı: 65-66-67 (2002): 282.

¹³ Kemal, *Hüyükte Nar Ağacı*, 7.

¹⁴ Kemal, 9.

¹⁵ Aslıhan Akpınar ve Müesser Özcan. “Türkiye’de Sıtma Mücadelesinin Önemli Tanığı: Milaslı İsmail Hakkı ve ‘‘Sıtma Hakkında Kimler Neler Biliyor’’ Risalesi,” *Konuralp Tıp Dergisi* 10(2), (2018): 236. DOI: 10.18521/kt.322589.

¹⁶ Kemal, 29.

umudu Çukurova'nın bereketli topraklarında çalışıp para kazanmaktır.

Köylerinden Çukurova'ya doğru yola çıkan beş arkadaş iki günlük yürüyüşün ardından Çukurova'ya varırlar. Çukurova'da Memet'in daha önce çalıştığı bir çiftlik vardır. Memet, yol boyunca arkadaşlarına çiftlikte ona büyük yardımlarda bulunan abladan bahseder: "Bir ablam var," dedi, "Çukurovayı değer. Ağam neysem ne ya, Ablam Çukurova'ya değer. Ablam beni bir sever ki... Doğru çiftliğe gideriz. Görürsünüz, yok Ablamın üstüne abla Çukurovada. Güze kadar çalışırız çiftlikte. ¹⁷ "

Memet'in Çukurova ile ilgili umutlarının kaynağını daha önce bir dönem çalıştığı çiftlik ve bu çiftlikteki ablasıdır. Çiftliğe dair güzel anıları arasında abla ve Mehmet'in o dönem çiftlikte bakımını yürütmekle sorumlu olduğu sarı öküz vardır. Çiftliğe varana kadar Memet'in ve arkadaşlarının umutlarını canlı tutan "abla" ve sarı öküz anlatı içerisinde Çukurova'da yaşanan değişimin de sembolünü oluşturmaktadır. Öyle ki Memet ve arkadaşlarının umutlarını canlı tutan bu iki sembol Çukurova'da değişen hayatı, Marshall planı sonrası tarımda yaşanan büyük değişimin insanlar üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Çünkü Marshall planı çerçevesinde gelen yardımlar sonrasında tarımda hızlı bir şekilde makineleşmeye gidilmiş bu da yıllardır mevcut olan düzenin değişmesine neden olmuştur. Uzunkaya, Marshall planının Türkiye ekonomisini kısa vadede olumlu yönde etkileri olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bu yardımlar sanayiye arttırmış ve ülke ekonomisini canlandırmıştır. Buna karşın, Marshall planının uzun vadede Türkiye ekonomisine olumsuz etkilerinin bulunduğu görülmektedir. İlk olarak, adı geçen bu yardımlar Türkiye ekonomisini dışa bağımlı hale getirmiştir. Alınan borçların etkin bir şekilde değerlendirilememesi sonucunda da Türkiye daha da borçlu hale gelmiştir¹⁸.

Çukurova'daki çiftliğe varınca Memet büyük bir sevinçle ablanın kendini tanımasını beklerken abla, Memet'i tanıdığına dair hiçbir tebessümde bulunmayıp, arkasına dönerek konağa çıkar: "Abla," dedi, "ben Mehmedim. Dutma Mehmet... Sarı öküzlen hani, ben çift sürerdim. Ekin biçmeye geldik. Abla, ben Mehmedim."

Kadın başını kaldırıp ona bakmadan ekmekleri yığın eden kadına döndü: "Ver şuna bir ekmek de gitsin," dedi¹⁹.

Kadının Memet'i tanıdığı halde onu tanımamış gibi davranması ve dilenci gibi onu oradan uzaklaştırmaya çalışması Memet ve arkadaşlarının umutlarını kıran ilk olaydır. Çiftlikteki eski bir tanıdığına abladaki değişimi sorduğunda, aldığı yanıt ablanın çiftliğe traktörler geldikten sonra traktörlere âşık olduğudur: "Her sabah kalkar kalmaz eline bir kova su, bir kalıp sabun, geçer motorların başına, tekerleri yur, motoru yur siler. Bir toz olmasın, deli olur. Her Allahın günü yur. Motora sevda bağlamış diyorlar. Işkı düşmüş"²⁰.

Çiftliğe gelen traktörlere âşık olan abla, değişen düzenin sembolünü oluşturmaktadır. O dönem toprak sahiplerinin büyük bir hevesle çiftliklerine doldurduğu traktörler, değişen düzeni, kapitalizmin köylü ve işçi sınıfı üzerindeki etkilerini ifade etmektedir. Karpat, Yaşar Kemal'in hikâyelerinde tarımın makineleşmesinin etkilerinin gerçeğe daha uygun bir görüşle anlatıldığını işaret etmektedir. "Yazar, Türkiye'ye gelen traktörlerin aşağı yukarı yüzde on beşinin gönderildiği Çukurova yöresindeki durumu incelemiştir. 19. yüzyılda hammadde yetiştirmede, özellikle pamukta, önemli bir yer kazanan Çukurova, sonraları durmadan ekonomik ve sosyal değişikliklere uğramış, toprakları geniş ölçüde işletilmiştir²¹. Karpat'ın işaret ettiği Yaşar Kemal'in tarımda makineleşmeyi gerçekçi bir şekilde anlatması *Hüyükteki Nar Ağacı*'nda ablanın Memet'e olan tepkisinde yer almaktadır. Abladaki değişim aslında Çukurova'daki değişimi anlatmaktadır. Abla, gelen traktörlere sevdalanmış, traktörler çiftlikte en önemli yeri almış, çiftlikte çalışan insan sayısı azalmış ve Memet'in bakmış olduğu sarı öküz ve diğer hayvanların kimi satılmış, kimi de gelen traktörler için kurban edilmiştir. Memet ve arkadaşlarının çiftliğe gelir gelmez yaşadıkları onlara Çukurova'daki hızlı değişimi göstermiştir. Server Tanilli, Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'lere değin olan süreçte, Türkiye'nin iktisadi yapısına damgasını vuran kesimin tarım kesimi olduğunu diler getirir ve kapitalist ilişkilerde, 1950'lerden başlayarak görülen hızlı gelişmenin tarımı etkilediğinin altını çizer²². Çukurova'yı dolaşmaya devam eden Memet ve arkadaşları yolda kendileri gibi pek çok iş arayan ırgat görmüşlerdir:

¹⁷ Kemal, 12-13.

¹⁸ Seçil Şenel Uzunkaya, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri," *Ekonomi, İşletme ve Maliye Dergisi* cilt: 1, sayı: 3 (2019): 181. <https://doi.org/10.38009/ekimad.540293>

¹⁹ Kemal, 16.

²⁰ Kemal, 18.

²¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, çev. Onur Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 122.

²² Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi* (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), 343.

Ovada çok işsiz ırgat dolaşıyordu, kendileri gibi aç yoksul. Hepsi onlar gibi şaşkınlık içindeydiler. Tozları diz kapağına kadar çıkan yollardan tozularak mavi, sarı, kırmızı, mor traktörleri biçerdöverleri kocaman kamyonlar geçiyordu, üstlerini yarım parmak kalınlığında toz bağlamış²³.

Çukurova’da değişen tek şey tarımda makineleşmeye gitmek olmamış, toplumda yaşanan değişim de eserde yer almıştır. Köylerinden çıkıp Çukurova’ya çalışmaya giden grubun içinde soyu Dadaloğlu’na kadar uzanan Âşık Ali elinden düşürmediği sazıyla âşıklık geleneğinin eserdeki temsilcisidir. Âşık Ali gittikleri köylerde hep hürmet görürken, bir köyde karşılaştıkları ağa ve çevresindekiler tarafından hor görülüp, hakarete uğramıştır.

“O Dadaloğlu soyudur, ulu soydur Bey.

“Ne soyu, ne soyu?”

“Dadaloğlu soyu.”

Adam kahkahayla güldü.

“Dadaloğlu, kimmiş o Dadaloğlu? Çingene bir çalgıcı mı?”

Âşık Ali öfkeden tir tir titremeye başlamıştı.

“Mehmet sus!” diye bağırdı. “Bu adamla konuşulmaz.”

Adam da bağırdı:

“Siz kim oluyorsunuz ulan, dilenciler” dedi. “Siz kim...”

Bu arada birkaç köylü de yanlarına gelmişti.

“Dur Bey,” dedi bir tanesi aralarına girip. “Dur Bey, bunlar senin yanında hiç soydan söz ederler mi?²⁴”

Âşık Ali’nin uğramış olduğu bu hakaret hepsini üzmüş, özellikle Memet Çocuk’u derinden etkilemiştir. Hem Çukurova’da iş bulamamaları, hayal ettikleri şeylere kavuşamamaları hem de bu yaşananlar umutlarını iyice kırmış, köye dönmeye karar vermişlerdi ki, son gittikleri köydeki yaşlı kadın onların umutlarını yeniden yeşertecek bir nar ağacından bahsetti. Bu noktada anlatı içerisinde yer alan bu yaşlı kadın tipi Hilmi Yavuz’un *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar* adlı eserinde işaret etmiş olduğu tipe benzemektedir. Yavuz ifadesinde; Türk edebiyatında, özellikle köy edebiyatında, öne çıkan Türk-Anadolu insanı tiplerinden biri de, yaşlı Anadolu kadını tipi’dir²⁵ demek ve bu alanda eser yazmış yazarların eserlerindeki kadın tiplerine yer vermektedir. Yaşar Kemal’in *Hüyükteki Nar Ağacı* adlı eserinde yer alan, kahramanların umutlarını yeşerten nar ağacını işaret eden yaşlı kadın, onlara *Hüyükteki Nar Ağacını* bulup altında oturanların her türlü dertten kurtulacaklarını ve şifa bulacaklarını söylemiştir. Memet ve arkadaşları ağacın yerini öğrenmek istediklerinde:

Kadın: “o ağaç küsmüş diyorlar” dedi. “Küsmüş bu zulüm insanlara. Küsmüş de başını almış bir gece uçmuş gitmiş, diyorlar.”

“Küsemiz,” diye gene gürlendi Memet. “Allah o ağacı...” Ne diyeceğini şaşırıp, ağzında sözleri döndürdü dolaştırdı, en sonunda: “O ağaç küsemiz, yerinden ayrılmaz,” diye yavaşça söyledi. “Çünküleyim insanların ona gereksinimi var. O olmazsa sıtmalılar nasıl kurtulur, hastalar nasıl cana gelir, işsizler nasıl iş bulur?²⁶”

Memet’in ve arkadaşlarının ısrarları sonrasında yaşlı kadın hüyükteki kutsal nar ağacının yerini tarif etmiş ve misafirleri hüyüğe doğru yolcu etmiştir. Soyşekerci’nin “Yaşar Kemal’in anlattığı Çukurova köylüleri, yarattıkları söylenceler yoluyla kendi yaşamlarını anlamlandırır ve ona zenginlik katarlar²⁷” şeklinde bir tespiti bulunmaktadır. Narlı’ya göre “eleştirmenler, köy romancılığı içinde Yaşar Kemal’e ayrı bir önem vermişlerdir. Romanlarındaki zengin ve masalsi Türkçe, gelenek ve görenekler, halk kahramanlığı ve diğer folklorik öğelerin yeni bir dile aktarılması bu “önemin” bağlı olduğu özelliklerdir²⁸”. Bu tespitlerin temelinde yazarın eserlerinde yer alan efsane ve mitlere yapmış olduğu atıflardır. Eserde Çukurova bölgesinde anlatılan efsanelere yer verilmiştir ki bunlardan biri bölgenin coğrafi koşulları nedeniyle bölge halkı için büyük bir problem olan sivrisinekle ilgilidir. Âşık Ali’nin sazını eline alıp anlattığı

²³ Kemal, 37.

²⁴ Kemal, 64.

²⁵ Hilmi Yavuz, *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 115.

²⁶ Kemal, 58.

²⁷ Hülya Soyşekerci, *Okuma Yolculukları* (İstanbul: Pupa Yayınları, 2010), 119.

²⁸ Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 126.

bu hikâyede, kaçan iki âşık vardır. Yakalanmamak için gündüz saklanıp, gece yürüyen bu çiftten oğlan ekmek almak için giderken kızı bir çeltik tarlasının yanına saklamıştır. Oğlan ekmeği bulup gelmekte gecikince, sevdiği kızı sakladığı yerde bir türlü bulamamıştır. Sabah olup etraf aydınlanınca çukurun dibinde bir yığın kemik bulmuş oğlan, bir de sevdiği kızın saçına bağladığı mor beliklerini. “Oğlan bunu görünce aklı zıvanadan çıkmış. Kızı sinekler parçalamış, sinekler yemiş derler. Vallahi günahı söyleyenin boynuna...”²⁹ Yaşar Kemal halk arasında söylene gelen bu efsaneye eserinde yer verirken, hem bölgedeki bir efsaneye eserinde yer vermiş hem de efsanedeki sivrisineklerin yediği kız ile bölgedeki sivrisinek probleminin ne denli büyük ve geçmişli olan bir problem olduğunu da anlatmak istemiştir. Böylece yazar, “söylencelerin, destanların, masalların, halk hikâyelerinin, izini sürerek, geleneksel anlatı öğelerini yarattığı modern anlatının dokusuna sindirir”³⁰. Bu atıflardan bir diğeri de inceleme konusu olan *Hüyükteki Nar Ağacı* eserinin başlığında yer alan nar ağacıdır. Yaşar Kemal’in ele alınan bu eserinde de *Hüyükteki Nar Ağacı* aslında halk arasında olan bir söylencedir. İnsanlara umut kaynağı, hastalara şifa kaynağı olarak halk arasında bir inanış bulunmaktadır bu ağaca karşı. Memet ve arkadaşları da bu kutsal ağacın varlığına inanmış –esasnda son umut olarak inanmak istemiş- ve yola çıkmışlardır. Nar ağacı onlar için Çukurova’daki son umudun sembolüdür. Ağacın varlığı hakkında söylenenler dahi ağacı görmeden onlar için tekrar yaşama umudu olmuştur. Ancak büyük bir hevesle arayarak nihayet buldukları nar ağacının kurumuş kökü, Çukurova’da onlar için yaşama şansının da bittiğini göstermektedir.

(...) tepede ne bir yeşil dal, ne de bir yaprak görebildiler. Tam orta yerde kırılmış kalın bir gövde toprağa çakılmış, damar damar köklerini bütün tepeye yaymış durup duruyordu orada.

“Bulduk,” diye bir çığlık gibi bağırdı Âşık Ali. “Çok Şükür Allahuma bulduk. İşte bu. Bu kök, o nar ağacının kökü.”³¹

Nar ağacını bulmuşlardı ancak nar ağacı çoktan yaşlı kadının söylediği gibi başka bir yere uçmuştu, söylencede denildiği gibi zalimlerin kötülüklerine kutsal nar ağacı bile dayanamamıştı. Ancak Memet ve arkadaşları yine de o ağacın kurumuş gövdesinin önünde oturup dua ettiler. Bu da her ne kadar Çukurova’da onlar için hayalini kurdukları dünyanın artık olmadığını ama yine de umut etmeye devam edeceklerini anlatmaktadır.

Polikuşka’da Köylü Sınıfı

Vladimir Nabokov’un “düz yazıda Rusların en büyük yazarıdır”³² dediği Lev Tolstoy’un *Polikuşka* adlı eseri, Rusya’nın bir köyünde iyi kalpli çiftlik sahibesi Hanımefendinin yanında çalışan Polikey, Polikey’in eşi Akulina, çiftlik sahibesi, Kâhya Yegor Mihayloviç, Dutlov ve diğer köylüler arasında geçmektedir. Çiftlikte çalışan Polikey ya da esere ismini veren diğer adıyla Polikuşka ve ailesi bu çiftlikte çalışmakta ve yaşamaktadır. Tolstoy’un bu eserinde dönemin Rus toplumunda yer alan sınıfsal farklılıklar ve köylü sınıfın içinde bulunduğu yoksulluk ve yine toplumda var olan ahlaki yozlaşma son derece çarpıcı bir şekilde okura aktarılmaktadır.

Eser, kâhya ile çiftlik sahibesinin askere kimin gönderilmesi konusundaki görüşmeleri ile başlamaktadır. Kâhya ısrarla askere Polikey’i göndermek istese de iyi kalpli Hanımefendi Dutlov’lardan birini askere gönderilmesini istemektedir. Kâhya ile çiftliğin hanımı arasında geçen konuşmalar kurnaz ve işini bilen kâhyanın, kendi istekleri doğrultusunda hanımı yönlendirmeye çalışması fakat kadının bu dolambaçlı cümleleri anlamaması ile dikkat çekmektedir. “Kadın, Kâhya’nın açıklamalarından fazla bir şey anlayamıyordu. “İki kişilik kura”, “doğruluk” sözlerinin ne anlama geldiğini kavrayamamıştı. Adamın ağzından çıkan bir takım sesler “dan dan dan” diye kafasına iniyor, giydiği pardösünün bez düğmelerine bakıyordu”³³.

Kâhya ile çiftlik sahibesi arasında geçen diyaloglar okura Latin komedyalarındaki efendi-uşak diyaloglarını hatırlatmaktadır. Kıvrak zekâlarıyla her zaman efendilerinden daha üstün olan uşaklar, efendilerini yönlendirip kendi istediklerini yapmalarıyla dikkat çekmektedir. Polikuşka’daki kâhya Yegor Mihayloviç de tıpkı Latin komedyalarındaki uşaklar gibi efendisini kendi istediğini yaptırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. Kâhyanın askere göndermeye uğraştığı Polikuşka, hırsızlıktan sabıkalıdır. Hanımefendi kendisini affetmiş ama kâhya ve içinde bulunduğu toplum bir türlü affetmemektedir.

Polikey’in işleri tıkrında gidiyordu. Ama bir gün nasıl olduysa, ansızın yakayı ele verdi. İşin kötüsü, pisi pisine

²⁹ Kemal, 30.

³⁰ Soyşekerci, *Okuma Yolculukları*, 117.

³¹ Kemal, 91.

³² Vladimir Nabokov, *Rus Edebiyatı Dersleri*, çev. Yiğit Yavuz, Fatih Özgüven, Ayşe Nihal Akbulut (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 195.

³³ Tolstoy, *Polikuşka*, 12.

yakalanmıştı. Köylünün birinin kayıp dizginlerini evinde saklamak yüzünden oldu bu iş. Doğaldır ki, buldular, bir güzel dayak attılar, hanımefendiye götürdüler, sonra da onu her yerde gözetlemeye başladılar. Bir daha, bir daha tongaya düştü. Herkes kötü sözle söylemeye başladı, Kâhya onu askere göndermekle tehdit etti, hanımefendi çıktı, karısı ağladı, sızladı, zavallının düzeni allak bullak oldu³⁴.

Polikey, eserde iyi niyetli olup bazı zaafalarına yenilen bir roman kahramanı olarak anlatılmaktadır. İçkiye, tütüne zaafı olan Polikey'in biraz da hırsızlığa zaafı bulunmaktadır. Birden fazla kere yakalanınca çiftlikte yaşayan insanların nazarında "hırsız" yaftasıyla yaftalanmış olan Polikey'i Hanımefendi affetmiştir. Polikey'in özünde iyi biri olduğunu düşünen Hanımefendi, onun toplum nezdindeki itibarını yükseltmek için şehirdeki tüccardan yüklü miktar bir parayı getirme işini Polikey'e vermiştir.

Polikey kurumla içeri girdi, daha da kasılarak kuşağını çözdü.

"Ee, ne oldu? Niye çağırmış?" diye sordu Akulina.

"Hıh, belli! Polikey pek akıllarına gelmez, ama işleri düştü mü, kim olur, kim olur, Polikuşka olur."

"Ne işiymiş?"

Polikey yanıt vermek için ağırdan alıyordu. Çubuğunu yaktı, yere tükürdü:

"Tüccardan para almaya gidecektim."

Akulina tüm şaşkınlığıyla, "Para mı getirecektin?" diye bağırdı³⁵.

Polikey'e verilen bu görev, çiftlikte dikkatleri Polikey'in üzerine çekmiş, onun bu parayı çiftliğe geri getirmeyeceği görüşü hâkim olmuştur. Oysa hanımefendiye karşı olan gönül borcuyla Polikey, büyük bir mutlulukla şehre gitmiş, tüccardan parayı almış ancak dönüş yolunda kısa süreliğine uykuya dalınca çiftliğe getirdiği zarfı yolda düşürmüştür.

Eve yüz adım kalmıştı ki Polikey atı bir daha kırbaçladı, kemerini, yakasını düzeltti, şapkasını çıkardı, saçlarını düzeltti; acele etmeden elini astarın altına soktu. Eli şapkada dolaştı, şurasına burasına çabuk çabuk gitti geldi. Öbür eli de oraya daldı, yüzü sarardı, sarardı; eli yırtık büzmeden dışarı fırlayıp çıktı... Polikey dizlerinin üzerine doğruldu, atı durdurdu; arabanın içini, otu, çarşidan aldığı öteberiyi gözden geçirdi; koynunu, şalvarını inceden inceye aradı. Para zarfı hiçbir yerde yoktu³⁶.

Polikey'in başına gelen bu talihsiz olay hem Polikey, hem eşi Akulina hem de küçük bebekleri Smoyka için hazin bir son olmuştur. Parayı bulamayan Polikey, çiftliğe vardığında bir türlü Hanımefendi'nin yanına gidememiştir. Hanımefendi tarafından defalarca çağrılınca evinden çıkan Polikey, kendini kimseye inandıramayacağını bildiğinden tavan katına çıkıp intihar etmiştir. Polikey'in sallanan cesedini gören komşu kadının çığlıklarıyla evden fırlayan Akulina o sırada küçük bebeklerini teknede yıkamaktadır.

Köşeden birden peltek kızın çığılığı işitildi: "Anneciğim, Smoyka'nın ağzına su dolmuş!"

Akulina yeniden ellerden sıyrıldı, "köşe" sine koştu. Bebek teknede sırtüstü, kımıldamadan yatıyor, bacakları bile oynamıyordu. Akulina, çocuğu kaptığı gibi çıkardıysa da çocuk soluk almıyor, hareket etmiyordu. Zavallı anne onu karyolanın üstüne fırlattıktan sonra, öne eğilerek öyle şiddetli, kulak çınlatıcı, korkunç bir kahkaha attı ki, ilkin gülmeye başlayan Maşka kulaklarını tıkayarak ağlaya ağlaya sofaya koştu³⁷.

Kocasının intiharının ardından, küçük bebeğinin ölümüne sebep olan Akulina akıl sağlığını yitirmiştir. Toplum baskısı nedeniyle bir aile dağılmıştır. Ertesi sabah çiftliğe dönmekte olan Dutlov, Polikey'in düşürdüğü zarfı bulup Hanımefendiye getirdiğinde, üç kişinin mahvına neden olan lanetli parayı almamış onu Dutlov'a vermiştir.

Tolstoy, *Polikuşka* adlı eserinde dönemin toplum yapısını gerçekçi bir pencereden aktarırken, mevcut olan tablodan duyduğu umutsuzluğu da işlemiştir. Polikey ve ailesinin başına gelenler toplumdaki fakirliğin, insanların yaşadığı zorlukların düzeleceğine dair bir umut görmeyen yazarın bakış açısıyla aktarılmıştır.

Polikuşka'da tıpkı *Hüyükte Nar Ağacı*'nda olduğu gibi o dönemin toplum yapısı içinde yer alan sıkıntılar yazar tarafından işaret edilmiştir. Bu sıkıntılardan ilki karın tokluğuna yaşam savaşı veren köylü sınıfının içinde bulunduğu yoksulluk tablosudur. Polikey ve ailesinin yaşadığı "köşe" ve diğer komşularının yaşadığı köşe, askeri yaşam şartlarının

³⁴ Tolstoy, 17.

³⁵ Tolstoy, 25.

³⁶ Tolstoy, 50.

³⁷ Tolstoy, 57.

çok altındadır.

Karısı ve çocuklarıyla, başını sokacağı berbat mı berbat, bedava verilmiş bir dam altında otururdu. Toprağı bol olası beyefendinin uşaklar için yaptırdığı köşeler (dam altları) şöyleydi: On arşınlık eni boyu olan taş odaların ortasına bir Rus ocağı (fırını) kurulmuştu, bunun çevresinde (konak uşaklarının söylediği gibi) bir "koridor" bulunuyordu. Bu koridor boyunca sıralanmış, bir ailenin barınacağı dört ayrı köşenin ne kadar dar bir şey olduğunu varın siz düşünün³⁸.

Bu daracık dört ayrı köşede Polikey ve ailesi yaşamakta ve bu sahip oldukları dört köşeden olmamak için son derece dikkatli olmaya çalışmaktadırlar. Bir tarafta konakta yaşayan Hanımefendi, diğer tarafta bu daracık köşelerde yaşayan köylü sınıfı dönemin toplumsal yapısı hakkında okuru bilgilendirmektedir. Rus toplumundaki o dönemin bir diğer önemli sıkıntılardan olan köyden askere göndermek için yetişkin erkek seçilmesi, köydeki ailelerin birbirine düşmesine neden olan bir diğer problemidir.

O sırada yazıhanenin önünde halk kurulu, uğultuyla kaynaşıyordu. İşin şakaya gelir yanı yoktu. Köylülerin hepsi de toplantıya gelmişti. Yegor Mihayloviç, durumu bildirmek için hanımefendinin yanına giderken şapkalarını giydiler, hep bir ağızdan uğuldamaya başladılar. Kâhya'nın yokluğunda sesler çoğaldıkça çoğaldı, gürültü arttı. Ara sıra hırıltılı, kopuk kopuk konuşmaların kestiği bu gür seslerin uğultusu bitmek bilmiyor, azgın bir denizin çağlıtı gibi hanımefendinin konağının pencerelerine kadar yayılıyordu³⁹.

Askere gitmek istemeyenlerin devlete para ödemesi gerekmektedir ve maddi gücü olmayan köylü sınıfında bunun yapılması mümkün değildir. Bu nedenle çiftliklerden askere kimin gönderileceğinin belirlenmesi oldukça zorlu bir süreç olmaktadır. Çünkü hiç kimse dönüşün olup-olmayacağı belli olmayan askere gidip, ailesini geride bırakmak istememektedir.

Eserde dikkat çeken bir diğer husus, toplumun eğitimsizliği ve bilgisizliğidir. Bunu okur, Polikey'in hiçbir bilgisi ve eğitimi olmadan kendini at baytarı olarak tanıtır, hiçbir fikri olmadan atlara yapmış olduğu "sözde" tedavilerde görmektedir. "Birkaç kez atın kanını alır, sonra hayvanı yere devirir, budunu şöyle bir kıvrırır, toynağının ortasını kanatıncaya kadar keser, hayvancağızın debelenmesine, kişnemesine aldırmaksızın bunun "ayak kanının alınması" olduğunu söylerdi"⁴⁰.

Polikey evde kendi uydurduğu ilaç reçeteleriyle atlar için karışımlar hazırlamakta ve bunları çok bu konuda bilgi sahibiymiş gibi atlar üzerinde kullanmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* ile Tolstoy'un *Polikuşka* adlı eserlerine köylü sınıfının işleniş bağlamında bakıldığında, her iki eserin kurgusunda toplumsal gerçekliğin yer aldığı görülmektedir. Eserler, işçi ve köylü sınıfın yaşadığı yoksulluğu ve çaresizliği, dönemin şartları ve diğer toplumsal sınıfları da işaret ederek ele almaktadır. Yaşar Kemal eserinde dönemin değişen ortamı içerisinde Çukurova'yı ve oradaki işçileri, onların ekme arayışını anlatmaktadır. Lev Tolstoy ise dönemin Rus toplumunda yerleşmiş olan toprak köleliğini, köylünün içinde bulunduğu sefaleti ve zengin ile fakir arasındaki uçurumu gözler önüne sermektedir.

Ele alınan her iki eser, toplumdaki sosyal sınıflar arasındaki uçurumu ve köylü-işçi sınıfının yaşadıklarını anlatırken aynı zamanda toplumun ahlaki olarak yaşadığı erozyonu da işlemektedir. *Hüyükteki Nar Ağacı*'nda, Anadolu geleneğinde önemli bir yere sahip olan âşıklık geleneğinin temsilcisi olan Âşık Ali'nin uğradığı hakaret, toplumda yaşanan değişimi işaret etmektedir. *Polikuşka*'da ise toplum tarafından hırsızlıkla yaftalanan "Polikey" in parayı çalmadığına kimseyi ikna edemeyeceğini düşündüğü için intihar etmiştir.

Eserlerde farklılık gösteren nokta ise, kahramanların taşıdıkları umut noktasında ortaya çıkmaktadır. *Hüyükteki Nar Ağacı*'nda Memet ve arkadaşları uzun süre arayıp buldukları nar ağacını bulduklarında ağacın çoktan kurumuş olduklarını görmüşlerdir. Yine de kurumuş da olsa ağacın onlara iyilik yapacağına inanarak ağacın kuru gövdesinin yanına oturup dua etmişlerdir. Bu durum yazarın şartlar ne kadar zor olursa olsun umudun var olduğunu okura iletmek içindir. *Polikuşka*'da ise katı bir umutsuzluk vardır. *Polikuşka*'nın intiharı yetmemiş, ardından küçük bebekleri ölmüş, ardından Akulina akıl sağlığını yitirmiştir. Bu da yazarın içinde bulunduğu toplumsal şartlar sonrasında

³⁸ Tolstoy, 15.

³⁹ Tolstoy, 27.

⁴⁰ Tolstoy, 19.

eserinde bu denli umutsuz bir tablo işlemedir.

Extended Abstract

When examined as a concept, the novel, which basically deals with humans, constitutes one of the important branches of literature. The most important share in the rapid rise of the novel as a genre is undoubtedly that it reveals people and their experiences in life. Especially the "ordinary person" finding a place for himself in the fiction of the novel and being able to tell his own story has brought the novel to a very important point in the eyes of the reader. When evaluated in this context, social realism; It allows researchers to evaluate the struggle of ordinary people or people with low income levels under harsh social conditions within the fiction of the novel. In this study, we will focus on how the peasant class, which is a social class in the context of social reality, is included in the works of Yaşar Kemal's *Hüyükteki Nar Ağacı* and Tolstoy's *Polikuşka*, and what the difficulties they experience are. Both works convey to the reader the difficulties experienced by the peasant class in their own geography, their bad conditions, their struggle for life, their hopes and the end of their hopes due to the cruel wheel of life, within the limits of social realism.

When we look at the society in terms of class in the works, we are faced with the harsh reality that money determines people's status and living conditions. The deep gap between the peasant class, who want to earn money to improve their living conditions, to feed themselves and to take care of their families, and the other social class who have money, and the sharp difference between the two classes are clearly explained to the reader in the works.

Hüyükteki Nar Ağacı tells the story of Memet and five villagers who went from their village to Çukurova to work and earn money as seasonal workers. Throughout the work, the reader sees both the experiences in Turkey of that period and the experiences of the peasant class within the geographical conditions and living conditions of Çukurova. Çukurova, where paddy fields are located, is a region that can negatively affect human health with its hot climate and mosquitoes that reduce the quality of life of people in the region.

Leo Tolstoy's work, *Polikuşka*, takes place in a village in Russia among Polikey, who works for the good-hearted farm owner Lady, Polikey's wife Akulina, the farm owner, Butler Yegor Mikhailovich, Dutlov and other villagers. Polikey, who works on the farm, or Polikuşka, who gave its name to the work, and his family work and live on this farm. In this work of Tolstoy, the class differences in the Russian society of the period, the poverty of the peasant class, and the moral corruption that existed in the society are conveyed to the reader in a very striking way.

Polikey is described in the work as a novel hero who has good intentions but succumbs to some of his weaknesses. Polikey, who has a weakness for alcohol and tobacco, also has a weakness for theft. The Lady forgave Polikey, who was labeled a "thief" in the eyes of the people living on the farm after being caught more than once. Thinking that Polikey is essentially a good person, the Lady gave Polikey the job of bringing a large amount of money from the merchant in the city in order to raise his reputation in the society.

This task given to Polikey drew attention to Polikey on the farm, and the opinion became dominant that he would not bring this money back to the farm. However, out of gratitude to the lady, Polikey went to the city with great happiness, took the money from the merchant, but fell asleep for a short time on the way back and dropped the envelope he had brought to the farm on the way.

This unfortunate event that happened to Polikey was a sad ending for both Polikey and his family. Polikey, who could not find the money, could not go to the lady when he arrived at the farm. Polikey, who left his house after being called many times by the lady, went to the attic and committed suicide, knowing that he could not convince anyone.

As a result, when Yaşar Kemal's *Hüyükteki Nar Ağacı* and Tolstoy's *Polikuşka* are examined in the context of the peasant class, it is seen that social realism is included in the fiction of both works. The works deal with the poverty and despair experienced by the working and peasant classes, by also pointing out the conditions of the period and other social classes.

Çıkar Çatışması Bildirimi/ Conflict of Interest Statement: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. / The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri/ Support Financing Information: Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SLO-2021-11552 kodu ile desteklenmiştir. / This study was supported by Erciyes University Scientific Research Projects Unit with the code SLO-2021-11552.

Yazar Katkı Oranı / Author Contribution Rate: Yazarların katkı oranı eşittir. / The contribution rates of all authors are equal.

Kaynakça

- Akpınar, Aslıhan ve Müesser Özcan. "Türkiye'de Sıtma Mücadelesinin Önemli Tanığı: Milaslı İsmail Hakkı ve "Sıtma Hakkında Kimler Neler Biliyor" Risalesi," *Konuralp Tıp Dergisi* 10(2), (2018): 235-243. DOI: 10.18521/ktd.322589.
- Bakırcıoğlu, N. Ziya. *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.
- Çetinkaya, Ersin. "L. N. Tolstoy'un Dünyasında Köylü Olmak: Polikuşka," *Karadeniz Araştırmaları* XX/77 (2023): 279-294. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1267685>
- Çınar, Yusuf. "Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye," *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* cilt: 16, sayı: 2 (2018): 325- 350. Doi: 10.18026/cbayarsos.439451.
- Kaplan, Ramazan. "Köy Romanı," *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı* yıl: 6, sayı: 65-66-67, (2002): 280-286.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. Çeviren: Onur Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Kemal, Yaşar. *Hüyükte Nar Ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Kolcu, Ali İhsan. *Edebiyat Kuramları Tanım- Tenkit- Tahlil*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2008.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2 Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Narlı, Mehmet. *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Nabokov, Vladimir. *Rus Edebiyatı Dersleri*. Çevirenler: Yiğit Yavuz, Fatih Özgüven ve Ayşe Nihal Akbulut. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Özdemir, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Soyşekerci, Hülya. *Okuma Yolculukları*. İstanbul: Pupa Yayınları, 2010.
- Tanilli, Server. *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Adam Yayınları, 2002.
- Tolstoy, Lev. *Polikuşka*. Çeviren: Mehmet Özgül. İstanbul: Can Yayınları, 2012.
- Uzunkaya, Seçil Şenel. "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri," *Ekonomi, İşletme ve Maliye Dergisi* cilt: 1, sayı: 3, (2019): 176-185. <https://doi.org/10.38009/ekimad.540293>
- Yavuz, Hilmi. *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

